

**T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**FAİZSİZ BİR EKONOMİDE FİNANSAL SÖZLEŞMELER
(DOĞUŞU, MEŞRUIYETİ VE FONKSİYONU)**

Hazırlayan
Mehmet YÜKSEL

Temel İslam Bilimleri Bölümü
İslam Hukuku Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Ahmet İNANIR

TOKAT – 2019

FAİZSİZ BİR EKONOMİDE FİNANSAL SÖZLEŞMELER (DOĞUŞU,
MEŞRUIYETİ VE FONKSİYONU)

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 05/ 11 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : *Doç. Dr. İlhan EROĞLU*

Üye : *Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZAY*

Üye : *Doç. Öğr. Üyesi Murat POLAT*

Üye : .....

Üye : .....

İmzası

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

.....

.....

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 23/10/2019 tarih ve 68-09 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İlhan EROĞLU

Enstitü Müdürü: ..... Enstitü Müdürü.

Mühür
İmza

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Ahmet İNANIR danışmanlığında hazırlamış olduğum “Faizsiz bir Ekonomide Finansal Sözleşmeler (Doğuşu, Meşruiyeti ve Fonksiyonu)” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

06/12/2019

Mehmet YÜKSEL

İmza

ÖNSÖZ

O Allah ki rahman ve rahimdir. Hamd yalnız ona, salat-ü selam Rasûlüne olsun. Sosyal bir varlık olan insanın hayatını düzenli ve sağlıklı biçimde sürdürebilmesi için karşılanması gereken zorunlu ihtiyaçları vardır. Bu temel ihtiyaçlar hukuk düzeni çerçevesinde karşılanmalıdır.

İnsan yeryüzünde yapıp ettiklerinden sorumludur. Gönderilen rasûller, insanın yeryüzünde uyması gereken yolu ve tabi olması gereken hükümleri tebliğ etmişlerdir. Bu esaslar başta iman ve ibadet konularını kapsamakla beraber hayatın her alanına şamil kuşatıcı niteliktedir.

Günlük hayatımızdaki olayları, her türlü söz fiil ve davranışları konu edinen ilme fıkıh ilmi denir. Fıkıh da insan hayatının doğumundan ölümüne kadar bütün aşamalarıyla ilgili düzenlemeler mevcuttur. Faiz, Kur'ân'ın en kesin yasaklarından biridir. Dolayısıyla Müslümanlar ticari iş ve işlemlerinde bu yasağı daima göz önünde bulundurmaları mecburiyetindedir. Müslüman toplumların sahip olduğu bu değerlerle yaşadıkları hayat arasında meşruiyet sorununu aşması için meşru finansman bulma çabası her asırda en önemli güncel sorunlardan biri olmuştur. Öteden beri faizsiz finans sağlayan sözleşmeler yanında yeni sözleşmeler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada fıkıh ilminin konuları içerisinde yer alan insanların sosyal ve iktisadi hayatlarıyla yakından ilgili olan faizsiz finans temini sağlayan sözleşmeler incelenmiştir.

Bu tez vesilesiyle çalışmanın her aşamasında kendilerinden istifade ettiğim başta danışman hocam Doç. Dr. Ahmet İNANIR olmak üzere Doç. Dr. Nazım BÜYÜKBAŞ'a, ayrıca bana gösterdikleri anlayış ve destekleri sebebiyle aileme teşekkürü bir borç bilirim. Bütün eksikleriyle bu çalışmanın mütevazı bir hizmeti ifaya vesile olacağını umarım. Başarı yalnızca Allah'ın lütuf ve yardımıyla.

Mehmet YÜKSEL

Tokat 2019

ÖZET

“Faizsiz Bir Ekonomide Finansal Sözleşmeler (Doğuşu Meşruiyeti ve Fonksiyonu)” adlı bu çalışmada, faizin yasak kabul edildiği iktisadi sistemde finans sağlayan sözleşmeler tespit edilip başta klasik kaynaklardan istifade etmek suretiyle doğuşu, meşruiyeti ve fonksiyonu bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda şu sözleşmeler tespit edilmiştir: selem, istisna‘, bey‘ bi’l-vefâ, bey‘ bi’l-istiğlal, îne satışı, murabaha, leasing, muzaraa, musakat, müşareke.

Selem, satış bedelinin peşin, malın vadeli olmasıdır. İstisna, sanat erbabına bir eşya yaptırmaktır. Bey‘ bi’l-vefa, satıcı bedeli geri verince alıcının da satılan malı geri vermesi şartıyla yapılan satıştır. Be’y bi’l-istiğlal, bir malın gelirinden faydalanmak için onun bizzat satıcısına kiralanmasıdır. İne satışı, bir malın vadeli olarak satılmasından sonra aynı malın, peşin parayla satıldığı fiyattan daha ucuza alınmasıdır. Murabaha, malın maliyetinin karşı tarafa bildirilerek üzerine kar ilavesiyle yapılan güvене dayalı satım şeklidir. Leasing, mülkiyetin temlik ile sona eren menfaatin temlikidir. Mudârabe, bir tarafın emeği bir tarafın sermayesi ile kurulan ortaklık türüdür. Muzaraa, mahsulü paylaşmak üzere arazi sahibiyle emek sahibi arasındaki ortaklıktır. Muşaraka, ticari ortaklıktır.

Önceki fukaha, finansman ihtiyacı ile şer’î ilkeler arasında şartlara uygun meşru çözüm bulamadıklarında en azından haramların açıkça ihlalini önlemek adına yine hukukun içinde hile-i şer’iyyeden yararlanmıştır. Bu surette ilave bir getiri sağlayan kredi işlemlerine cevaz vermiştir. Bunların bir kısmı günümüzde de varlığını ve fonksiyonunu devam ettirmektedir. Günümüzde de çağdaş murabaha ve leasing gibi birtakım meşru finans temin yöntemleri geliştirilmektedir. Müslüman toplumların sahip olduğu aşkın değerlerle yaşadıkları hayat arasında meşruiyet sorununu aşması için meşru finansman bulma çabasının önceki zamanlara göre daha öncelikli hale geldiği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Faiz, muamele-i şer’iyye, bey‘ bi’l-vefa, müşareke, leasing.

ABSTRACT

Financial Contracts in The Interestless Economy in this work named, we study the financial contracts in economy where interest is regarded as haram (prohibited) in terms of the rise, the legitimacy and its functions by making mainly us of classical sources. In this context we see the existence of came contracts in the light of these sources such as selem, ıstısna, be'y bi'l-vefâ, be'y bi'l-istiğlal, ine satışı, murabaha, leasing, muzaraa, musakat and müşaraka.

In the selem type of contracts, the cost of selling is paid in cash but the payment of buying is made at a due time over period. In the ıstısna contracts we get the hand craftsmen to make the goods. In the be'y bi'l-vefâ type of contracts, selling is made on condition that the buyer pays fort he googs when the seller makes the delivery of the goods. In the be'y bi'l-istiğlal, the goods are hired to the seller directly so that he could make use of its gain. In the type of İne selling the goods at a selling price for over a period of time, the same goods are bought at a cheaper price than the salling price. In the murabaha contracts the goods are sold to the buyer after letting the buyer know about the cost price and than adding a certain amount of profit margin over that price in mutual confidence. In the leasing contracts, the act of transfer of ownership. The contract of mudarebe is a kind of agrcement of partnsership between the landower and the labourer tos hare the harvested crops. The last one is the type of contract called Musaraka which is a kind of commercial agreement of partner ship.

In the past, when the doctors of the holy law were not able to find a reasonable solution in conformity with the holy law and the requirements of financial capital they use to make use of hile-i şer'iyye within the legitimate limits of the law the aroid of abstaining from the harams. In this regard, credited transactions were allowed to make for providing additional income some of them are still existed and function in our time today. At present, some legitimate financial acquisition methods are developed such as murabaha and leasing. In the muslim communities the endeavours of finding capital from the legitimate ways take priority to overcome the problamatic issue of legitimacy between the life that they live and the exessive values that they have themselves comparing to the past.

Keywords: Interest, Muamele-i Şer'iyye, Be'y Bi'l-vefâ, Müşaraka, Leasing.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. İslam Hukukunda Faiz.....	4
1.1. Faizin İlleti.....	7
1.2. Altın ve Gümüş Dışındaki Mallarda Faizin İlleti.....	10
2. Değerlendirme.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

FAİZSİZ FİNANS SAĞLAYAN FİNANSAL SÖZLEŞMELER

1.1. Selem/Selef.....	16
1.1.1. Anapara ile İlgili Şartlar.....	20
1.1.2. Selem de Malın (müslümün fih) Bilinmesi.....	21
1.1.3. Fonksiyonu.....	24
1.2. İstisna/Sipariş Sözleşmesi.....	25
1.2.1. Meşruiyeti.....	26
1.2.2. Fonksiyonu.....	29
1.3. Bey‘ bi‘l-vefâ.....	30
1.3.1. Meşruiyeti.....	31
1.3.1. Fonksiyonu.....	34
1.4. Bey‘‘ Bi‘l İstiğlâl.....	34
1.4.1. Meşruiyeti.....	35
1.4.2. Fonksiyonu.....	36
1.5. Âne Satışı (Tevrük-Muamele-i Şer‘iyye).....	37
1.5.1. Meşruiyeti.....	37
1.5.2. Fonksiyonu.....	41
1.5.3. Para Vakıfları.....	41
1.5.4. Vakıfları ve İşletim Yöntemleri.....	46
1.6. Murabaha.....	49
1.6.1. Meşruiyeti.....	49
1.6.2. Fonksiyonu.....	52
1.6.3. Meşruiyeti.....	56

1.7. _Leasing (İcara, Finansal Kiralama).....	61
1.7.1. _Doğuşu	64
1.7.2. _Fonksiyonu.....	65
1.8. _Sukuk.....	67
1.8.1. _Uygulanışı ve Meşruiyeti	67
1.8.2. Fonksiyonu.....	68
İKİNCİ BÖLÜM	
ORTAKLIK YOLUYLA FİNANSMAN SAĞLAYAN SÖZLEŞMELER	
2.1. _Müzâraa (Ziraat Ortaklığı).....	69
2.1.1. _Doğuşu	70
2.1.2. _Meşruiyeti.....	70
2.2. _Bağ Bahçe Ortaklığı (Müsakat).....	73
2.3. _Mudarebe	76
2.3.1. _Doğuşu	77
2.3.2. _Meşruiyeti.....	77
2.3.3. _Fonksiyonu.....	84
2.3.4. _Müşareke	85
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA	91
ÖZGEÇMİŞ.....	101

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
Bs.	: Baskı
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ef.	: Efendi
H.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
Ktb.	: Kütüphanesi
Md.	: Madde
R.a.	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme
Ts.	: Tarihsiz
v.	: Vefat Tarihi
Yz. :	: Yazma

GİRİŞ

Kur' an ve sünnete bakıldığında İslam'ın yalnızca inanç ve ibadetlerden ibaret olmadığı, hayatla iç içe, insanın olduğu her yerde; sosyal, milli, iktisadi bir yapı oluşturmayı gaye edindiği açıkça görülür. Bu sebeple müslüman bir kimse dinini hayatın her alanında dikkate alır. İslam'ın değişmez temel esasları yanında çağın ihtiyaçlarına göre içtihadı açık yönü de bulunmaktadır. Günümüzde dünya çok hızlı değişmekte ve pek çok şey dönüşmekte hayalini kuramadığımız ve aklımızdan geçmeyen şeyler on yıllar içerisinde hayatın kopmaz ve ayrılmaz bir parçası haline gelmekte, işte bu yüzden, yeni ortaya çıkan meselelerin İslam fıkıh sistemindeki yerini tespit etmek gerekmektedir.

Bazı konuların güncelliği hiç kaybolmadığı için, onlarla ilgili bilimsel tartışmalar her dönemde Müslümanların gündeminde olmuş, canlılıklarını hiç kaybetmemiştir. Sosyal ve iktisadi değişimlerin çok sık yaşandığı dünyamızda, her geçen gün farklı sorunlarla yüzleşilmektedir. Bu ihtiyaçları karşılayabilmek maksadıyla ortaya konan çözümlerin, helal-haram düzlemindeki yerinin tespit edilerek İslam fıkıh açısından hükmünün bilinmesi zorunluluk arz etmektedir.

İslam'ın hükümleri; itikad, amel, ahlak başlıkları altında genel olarak üç kısımda mütalaa edilmektedir. Bunlardan ameli olanlar fıkıh ilminin konusudur. Fıkıh ilmi de genel kabule göre üç başlık altında incelenir. Bunlar ibadet, muâmelât (özel hukuk) ve ukûbât (ceza hukuku) bölümleridir.¹ İbadetler kul ile Allah arasındaki münasebetleri konu edinir.² Müslümanın sosyal ve toplumsal fiilleri hakkında hüküm ihtiva eden konularının başlığına ise fıkıh ıstılahında muamelat denilmiştir. Müslümanın hayat anlayışında, dini hayat ve dünyevi hayat gibi birbirinden bağımsız ikili bir anlayış söz konusu değildir. İslam dini ibadetlerden ibaret değildir, hayatın her alanıyla ilgili söyleyecek bir sözü ve bir hükmü muhakkak bulunmaktadır.

¹ Ahmet İnanır, *İslam Hukukunda Bileşik Mürekkep Mali Sözleşmeler ve Çağdaş Finansman Yöntemindeki Uygulamaları*, Gece Kitaplığı Yay., Tokat 2015, s. 15.

² Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, Tekin Kitabevi, Konya 2014, s. 1.

İslam dini, inanç ve ibadet konusunda bazı hükümler koyduğu gibi ticarete dair de çerçevesi, sınırları ve kanunları ve bulunmaktadır. Hayatını inandığı dine uygun yaşamak gayesinde olanlar öncelikle İslam fıkıh nazariyesi bağlamında söz konusu ticari sözleşmelerin meşruiyetine önem vermek durumundadırlar.³

İnsanlığın hayat boyu yapabileceği veya karşılaşılabileceği bütün akid türleri ayet ve hadislerle sınırlandırılmış mıdır? Yoksa belli ilkeler çerçevesinde serbest mi bırakılmıştır? Yani akidlerde asıl olan haramlık mıdır? Mubah oluşu mudur? Soruları daha önce sorulmuş ve nihayetinde iki görüş de savunanlar olmuştur. Fakat bu konuda fakihlerin çoğunluğu akidlerde asıl olanın ibaha oluşu görüşünü benimsemiştir. Ayet hadis veya icmada bir yasak bulunmadığı sürece sözleşme yapmak veya yapılan akitlerde bir takım şartlar öne sürmek mümkün ve caizdir. Akit ve şartların isim olarak ayet ve hadislerde yer alması şart değildir. Helali haram haramı helal saymayan şartlara sahip olduğu sürece sözleşme caiz kabul edilir.⁴ İslam dini kendisinden önce cahiliye döneminde uygulanmakta olan ticari akit şekillerini sömürü ve adaletsizliğe götüremeyecek şekilde yeniden düzenlemiş ve hakkaniyet ölçüleri dışına taşmayan iş ve işlemleri olduğu şekliyle geçerli saymıştır.⁵

Bir sözleşmenin kurulabilmesi için iki temel unsurdan bahsedilir. Bunlara icab ve kabul denilir. Bu ikisinin beraberce bulunmadığı durumlarda sözleşmeden bahsetmek mümkün olmaz. Taraflardan birinin olumlu irade beyanı “icab”, diğerrinin rızasını ifade eden söz fiil ve davranışı “kabul” olarak değerlendirilir.⁶

Akitler çeşitli durumlara göre sınıflandırılmıştır. Bunlardan biri de ıvazlı ve ıvazsız ayrımıdır. Bedelli akitlere “ıvazlı akitler” de denir. Satış, kira, istisna⁴, muzaraa, musakat bu tip akitlere örnektir. Mülkiyetin intikali bedele mukabil ise bu ismi alır. Yok, eğer bedelin karşı tarafın mülküne geçişi bedelsiz olmuş ise yani bir karşılık söz konusu değilse bunlara da ıvazsız bedelsiz ya da teberru (iyilik) akitleri denir. Hibe sadaka vakıf karz gibi muameleler bu niteliktedir.⁷

Para, ihtiyacı karşılamak için kullanılan sembolik bir araçtır. Kendi başına bir değere sahip değildir. İnsan onu ne yer ne içer ne de giyer, piyasada kullanıldığı oranda

³ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Dini Tartışmalar*, , Etüt Yay., Samsun 2010, c. 2, s. 20.

⁴ Hayrettin Karaman, “Akit” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 2, Diyanet Yay., İstanbul 1989, s. 251.

⁵ Şevket Topal, “İslâm Hukukunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.5, sy.1, 2005, s. 213.

⁶ Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm şerhu'l Mecelle'ti'l ahkam*, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı yay. 2017, c.1, s. 4.

⁷ Mecelle, md.72 ; Ali Haydar, *age*, c. 1, s. 5.

iş yapar ve kullanan kişiye menfaat sağlar. Ne kadar çok el değiştirirse o kadar insanın ihtiyacı görülür. Piyasada bulunan para harcamakla azalmaz el değiştirir ve her değişim de geride bir eser bırakır.

Yaratılış özellikleri bakımından toplumsal bir varlık olan insan, doğumundan ölümüne kadar her türlü ihtiyacını karşılamak için paraya muhtaçtır. Fakat kişi, her zaman ihtiyaç duyulanı elde edebilecek nakde sahip bulunmayabilir. Tam da bu noktada finans temini gündeme gelmektedir. Finans temini faizli ve faizsiz olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilir. Dolaşımda olan para, ekonomiye hareket katar. Fakat faizli kredi şeklinde piyasaya dâhil olursa hareketlilik kalıcı olmaz. Çünkü o paranın değeri faiz ile birlikte faiz oranında küçülür. Faiz işlemi tekrarlandıkça küçülme ve ekonomik daralma devam eder.⁸

Sosyal ve iktisâdî gelişmeler sonucu ticârî örf de değişmekte, daha önce var olan finans temini yöntemlerinin de değişime uğradığı görülmektedir. Bu tezde, Müslümanların başlangıçtan bugüne kadar faizsiz finans temini yollarını, doğuşu meşruiyeti ve fonksiyonu açısından bir arada incelemek hedef edindinildi.

Klasik dönem İslam fihhında belirlenmiş olan ticari ve iktisadi kuralların günümüz şartlarında ne anlama geldiği, bu kuralların yaşadığımız dünyada nasıl güncellenmesi gerektiği gerçekten kafa yorulması, üzerinde pek çok akademik çalışma yapılması gereken konulardandır. Maalesef, Türkiye’de İslam Ekonomisi ve İslam İktisadı alanında İlahiyat Fakültelerinde yapılan araştırma sayısı hayli yetersizdir.

İktisadi hayatın insanın başını döndürecek kadar hızlı değiştiği ve neredeyse her gün yeni iktisadi ürünlerin piyasaya arz edildiği bir ortamda, araştırmacıların daha fazla çalışmasına, daha fazla desteklenmesine ihtiyaç vardır. Ancak bu sayede, duyarlı Müslümanların ticari hayatla ilgili sorularına cevap vermek, sorunlarına meşru çözüm üretmek mümkün olabilecektir.

Bu konuda araştırma yapmak isteyenler için tavsiyemiz, Piyasada var olan yöntemleri tek veri kabul edip onlar etrafında kalmak yerine fıkha uygun bağımsız, özgün, hayatın gerçekliğine uygun ve uygulanabilir teoriler ortaya koymak gayretini göstermeleridir. Fakat ne var ki bugün, yapılan çalışmalar da var olan uygulamalardan hareketle dini veriler değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.⁹

⁸ Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul 2007, s. 15

⁹ Taha Eğri, Oğuz Karasu, Necmettin Kızılkaya, *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, İstanbul, İgiad Yay., İstanbul 2013, s. 15.

1. İslam Hukukunda Faiz

Gerek Kuran-ı Kerim’de gerek Hadis-i şerifler’ de faiz şiddetle yasaklanmış ve faiz yemekte ısrar edenlerin cehennemde ebedi olarak kalacakları haber verilmiştir.¹⁰ Dolayısıyla faizin haramlığı konusunda ihtilaf bulunmamaktadır. Fakat faizin ne şekilde gerçekleşeceği konusunda ulema ihtilaf etmiştir.

Mezhepler arasında hatta mezhep içinde farklı görüşlerin bulunması İslam’daki faiz yasağının taabbudî değil içtihadı açık bir konu olduğunu göstermektedir. Zira ilk dönemlerden itibaren tartışılmaya devam edilegelmiş olması da bunun açık delilidir. Faiz ayeti en son inen ayetlerden biridir ve pratik hayatla ilgili örnekleri de sayılıdır. Faizin ne şekilde gerçekleşeceği ile ilgili pek fazla ihtilaf bulunmazken ribevî malların yani kendisinde faizin tahakkuk ettiği malların neler olduğu konusu ise literatürde tartışmalıdır.

Mübadale olmayıp, sadece muamele olanlarda faiz kesinlikle söz konusu olmaz. Buna göre bir muamelenin faiz olup olmadığını anlamak için o muamelenin mübadele olup olmadığına bakılması gerekir.¹¹

İki malın ya da bedelin cinsleri farklı ise ya da cinsleri aynı olmakla birlikte miktarları farklı ise, o muamele bir mübadeledir. Buğdayı arpa ile değiştirmek ya da 5 ölçek buğdayı 8 ölçek buğday ile değiştirmek gibi. İki bedelin cinsleri ve miktarları aynı olduğu halde, vasıfları farklı ise, bu işlemin mübadele olup olmadığını anlamak için farklı olan vasfa taraflardan birinin ihtiyacının bulunup bulunmadığına bakılması gerekir. Bu muamele taraflardan birinin maldaki özelliğe ihtiyacı olduğu için gerçekleşmiş ise bu işlem, bir mübadeledir. O vasıf taraflar açısından bir önem arz etmiyorsa bu işlem bir mübadele değildir. Örneğin o gün için evimizde bulunmayan bir yumurtayı komşumuzdan alıp, birkaç gün sonra aldığımız kadar yumurta vermiş olsak bu muamelemiz bir mübadele olmaz. Burada ihtiyaç duyulan yumurtanın vasfına değil, kendisine itibar edilir. Miktar olarak sayısında da bir artış söz konusu olmamıştır.

Komşumuzdan yumurta isterken, tavuğumuzu kuluçkaya yatırmak için onun horozlu/döllenen yumurtalarına ihtiyacımız olduğundan istiyor ve bizdeki normal

¹⁰ Bakara, 2/275,279; Nisa, 4/161; Müslim, Musakat, 99.

¹¹ Orhan Çeker, *age*, s. 183.

yumurtalardan veriyorsak durum değişir. Bu işlem mübadele halini alır. Çünkü komşumuzun yumurtalarının horozlu vasfına bizim ihtiyacımız vardır.¹²

Ribevi malların tam olarak tespit edilebilmesi için ribanın illetinin tesbit edilmesine ihtiyaç vardır.

İllet, hükmü belirleyen hükmün kendisine tabi olduğu niteliktir. Bir meselenin bir hükmü almasındaki temel faktördür. Bunu yaparken kıyas yönteminden faydalanılır, Örneğin, kişinin kendisine ait olmayan bir şeyi almasının hırsızlığın illetini teşkil etmesi gibi.

Faizin haram oluşu konusunda mezhepler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Çünkü âyet ve hadisler ribanın haramlığı konusunda şüpheye yol açmayacak biçimde açık ve nettir. Ancak faizin tanımı ve kapsamı konusunda mezhep imamları ihtilaf etmiştir. Zira onlar faizin haram oluşuna etki eden temel gerekçeyi belirlemek için faizin illetini belirlemeye ihtiyaç duymuşlar ve neticede birbirlerinden farklı illetler belirlediklerinden dolayı farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Bu konuda mezheplerin başlangıç noktası altı eşya hadisi olarak da bilinen hadistir. Faizin sadece bu altı eşyadan mı ibaret olacağı, kıyas yoluyla başka eşyalara da aynı hüküm mü verilecek, kıyas mı yapılacak, kıyas yapılacaksa hangi yönüyle kıyaslanacağı gibi sorular, faizin illeti konusunda fukahânın farklı görüşlere ayrılmasına sebep olmuştur.

Genel anlamda faiz, mübadeleli akitlerde taraflardan biri lehine şart koşulan karşılıksız fazlalıktır. Faiz genel olarak ikiye ayrılır. Alışveriş faizi ve borç faizi, borç faizi Kur'an'da yasaklanmıştır. Alışveriş faizi ise sünnetin yasaklamış olduğu faiz çeşididir. Borç faizi hakkındaki hadis rivayetleri çok azdır bu durumdan borç faizinin yeterince bilindiğini anlaşılmaktadır. Borç faizi konusunda ihtilaf yoktur. Çünkü bu Arapların cahiliye devrinde uyguladıkları ve bildikleri faiz çeşididir ki vadeye bağlı olarak tahakkuk ettirilen faizdir, ona ribe'n nesie ya da ribe'l cahiliyye (cahiliye devri ribası) denir.¹³

Cahiliye döneminde Araplar riba kavramını, vadeye ya da vadenin uzatılmasına karşı borcun da artması anlamında kullanıyorlardı.¹⁴ Birisine borç verdikleri zaman ana sermaye baki kalmak üzere her ay belli bir kazanç sağlamak şartıyla verirlerdi.¹⁵ Ayrıca

¹² Nuri Kahveci, *Mukayeseli İslam ve Borçlar Hukuku*, Hikmetevi Yay., İstanbul 2015, s. 183.

¹³ Abdülaziz Bayındır, "İslam'da Faiz Mefhumu ve Unsurları" *Para Faiz ve İslam(175-200)*, Ensar Yayınları, İstanbul 1992, s. 177.

¹⁴ İsmail Özsoy, 'Faiz', *DİA*, c.12, Diyanet Yay., İstanbul 1995, s. 113.

¹⁵ Fahreddin er-Razi, Ebu Abdillâh b. Ömer b. Hüseyin, *et-Tefsiru'l-Kebir*, c. 7, Mısır, 1938, s. 91.

bir kimsenin herhangi bir yolla diğerkimsede tahakkuk etmiş borcunun süresi gelince, alacaklı, borçluya *ödeyecek misin? Yoksa miktarını mı arttıracaksın?* Diye sorardı. Borçlu ödeyebilecekse öder yoksa vadeyi bir miktar arttırma karşılığında borcuna ilave edilirdi.¹⁶

Hız. Peygamber, (sav) cahiliye devrinde bilinmeyen yeni bir faiz çeşidini açıklamış ve yasaklamıştır. Bu faiz çeşidi vadeli ve peşin olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Peşin olduğunda gerçekleşen faize, fazlalık faizi anlamında ribe'l fadl, vadeli olduğunda ortaya çıkan faize ise ribe'n nesie ismi verilmiştir. Kur'an-ı kerim borç faizini hicretin ikinci veya üçüncü yılında yasaklamıştır. Alışveriş faizini ise bundan yaklaşık beş sene sonra yasaklamıştır. Alışveriş faizi konusundaki ilk açıklama Hayber (628) gazvesi sırasında yapılmıştır. Bu gazvede bulunan Ubade b. Samit'in (ra) rivayet ettiği hadis bu konudaki en önemli kaynak sayılmaktadır.¹⁷

Ubade b. Samit hadisi mealen şöyledir: "Altın ile altın, gümüş ile gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurmaya karşı hurma, tuza karşı tuz cinsi cinsine birbirine eşit ve peşin olarak satılır. Malların türleri farklı olursa peşin değiştirmek kaydıyla dilediğiniz şekilde satın"¹⁸

Bu altı eşya üzerinde, faizin tahakkuk ettiği konusunda bütün mezhepler ve fakihler ittifak etmiştir.¹⁹ Fakihlerin konu ile ilgili ihtilafı ise, faizin sadece bu altı malda mı gerçekleşeceği yoksa bu altı eşya kendilerinde bulunan ortak özellikten dolayı mı zikredildi? Yahut da en çok mübadele edilen mallardan olmaları hasebiyle örnek olarak mı zikredildi? Ortak özelliklerinden dolayı zikredildiyse hangi ortak özelliklerin bu eşyalarda ribanın gerçekleşmesine sebep teşkil ettiği konusunda fukahânın yoğunlaştığı söylenebilir.

Kıyası delil olarak kabul etmeyen bazı fakihler ribayı bu altı madde ile sınırlamışlardır. Zahiri mezhebi ile yalnızca bu meselede kıyası terkeden Tavus b. Keysan, Osman el Betti, Şa'bi, Katade b. Diame, Mesruk b. Ecda, ve Hanbelilerden

¹⁶ İbn Rüşd (el-Cedd), Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Mukaddimat (el Müdevvenetü'l Kübra ile birlikte)*, Matbaa-ı Hayriyye, İstanbul 1905, c.3, s. 18.

¹⁷ İsmail Özsoy, "agm", s. 113.

¹⁸ Müslim, Müsakat, 81; Tirmizi, Buyu, 23.

¹⁹ "Faiz", *DİA*, c.12, s. 114.

Âkil faizin yalnız bu altı maddenin peşin ve veresiye mübadelesinde gerçekleştiğini kabul eder.²⁰ Onlar kıyası kullanmadıkları için bu sonuca ulaşmışlardır.

Kıyası delil olarak kullananlar ve altı eşya hadisinde zikredilen malların aralarındaki ortak özellikten dolayı zikredildiğini düşünenler, faizin hangi mallarda gerçekleştiğini tespit etmek amacıyla illet meselesini gündeme getirmişlerdir. Fakat faiz yasağında illet tespiti yapmak içki yasağında illet tespiti yapmak gibi kolay olmamıştır. Alışveriş faizinin haram kılınmasının Hz. Peygamber'in son dönemlerine rastlamış olmasının bu konunun tam olarak açıklığa kavuşturulamamasında etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “*Faiz konusunda inen ayet Kuran-ı kerim'in son inzal olan ayetlerindedir. Rasulullah (sav) bu konuyu bize tam olarak açıklamadan vefat etti. “Bu sebepten faizi de faize benzeyeni de terk edin”*”²¹ Yani o, faiz olduğu açıkça bilinen işlemlerden uzak durduğunuz gibi kendisinde faiz şüphesi olan muameleleri de terk edin demektedir. Hz. Ömer'in bu tavsiyesi fıkhıta bir kaide haline getirilmiştir: “*Riba şüphesi de ribadır. Çünkü ribada şüphe geçerlidir.*”²²

1.1. Faizin İlleti

1.1.1. Altın ve Gümüşün Birbiriyle Mübadelesi

Buğday ve altının veresiye olarak mübadelesinde ikisi de vezni olduğundan riba gerçekleşmiş olacaktır. Çünkü cinsler farklı bile olsa, ölçü aynı olduğundan - keyli, vezni, adedi ya da mezru olma yönünden ortak olduklarında veresiye muamelelerde faiz tahakkuk eder. Fakat burada altın ve gümüşe özel olarak eşya ile değişim konusunda, ister keyli ister altın ve gümüş gibi vezni olsun vadeye izin verilmiş ve istisna tutulmuştur. Böylece altın ve gümüş diğer vezni mallar gibi telakki edilmeyip özel bir duruma sahip sayılmıştır. Buna da değişim-trampa denmemiş alışveriş ismi verilmiştir. Nitekim altın ve gümüş diğer mallar gibi tayin ile teayyun etmez. Yani herhangi bir altın diğer altının yerine geçer. Şu beş altını veriyorum demekle göstermiş olduğu altını vermesi icab etmez. Bu da gösteriyor ki altın ve gümüş semeniyyet vasfına haizdir. Hanefilere göre altın ve gümüş vezni olmayanlar ile değişimi halinde vezni olarak nitelenir. Vezni olan mallar ile değişiminde ise vezni olarak kabul edilmez.²³

²⁰ Muhammd es-Serahsi, *el-Mebsut*, Ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yay., İstanbul, 2008, c.7, s. 111-112.

²¹ Ebubekir Ahmed b. Ali el-Cessas, *Ahkamu'l-Kur'an*, İstanbul 1905, c.1, s. 464.

²² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dili Kur'an Dili*, İstanbul 1935, c.1, s. 954.

²³ Hasan Hacak, “Vezni”, *DİA* c.43, Diyanet Yay., İstanbul 2013, s. 97.

1.1.2. Altın ve Gümüşteki Faiz İlleti

Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür:

1) Cins Birliğiyle Beraber Vezni Olması

Bu görüşü Hanefi Hanbeli ve Caferi ve Zeydi alimler benimsemiştir.²⁴ Bu durumda faizin gerçekleşmemesi için altınla altın, gümüş ile gümüş değiştirildiğinde peşin ve ağırlık yönünden eşit olmalıdır. Cinsler değiştiği takdirde ağırlık değişebilir. Altın ve gümüşün mübadelesinde olduğu gibi. Örneğin 10 gr altın 70 gr gümüş ile peşin olmak kaydı ile değiştirilebilir. Ancak bedellerin peşin olması gerekir. Yoksa nesie faizi gerçekleşir. Buna vade faizi de denir. İmam Muhammed bu konuda farklı bir görüşe sahiptir. Kasânî, İmam Muhammed'in görüşlerini şöylece özetler:

İmam Muhammed'in bu görüşü mezhebin genel görüşünün dışında görünüyor. Belki de o, altın ve gümüşte riba illeti olarak vezni değil semeniyeti görüyordu. Zira Hanefilere göre altın ve gümüş için riba illeti cins ile beraber vezindir.²⁵

Felslerde cins birliği vardır fakat onlar tartılarak değil sayılarak mübadele edilmektedir. Felsler semeniyet olarak kabul edilse bile sonuç değişmez. Çünkü Hanefilerde semeniyet faizin illeti değildir.²⁶

İmam Muhammed'e göre felsler piyasada revaç bulduğu takdirde altın ve gümüş gibi bir para haline gelebilir. O bu görüşüyle piyasada mübadele aracı olarak kabul edilen her şeyin para sayılabileceğini kabul etmiştir.²⁷

Günümüz hukukçularının genel kabulüne göre altın ve gümüşteki faiz illeti mutlak semeniyet özelliğini barındırmasıdır.²⁸

2) Altın ve Gümüşte Faizin İlleti Semeniyet Vasfının Galip Olmasıdır

Hanefi ve Hanbeli mezhebi cins ile kadr'ı illet olarak kabul etmişlerdir.²⁹ Cins deyince altın bir cins gümüş başka bir cinstir. Bu formül, Hanefi ve Hanbeli mezhebinin bütün ribevi mallarda kullandığı genel bir illettir yani altını gümüşü içine aldığı gibi diğer ribevi mallarda da bu formül kullanılır.

²⁴ İsmail Özsoy, "agm", c.12, s. 115.

²⁵ Özsoy, "agm", c.12, s. 116.

²⁶ Mehmet Erkal, "Beytülmal", *DİA*, c.6, Diyanet Yay., İstanbul 1992, s. 235.

²⁷ İsmail Özsoy, "agm", c.12, s. 116

²⁸ Sami Hasan Ahmet Hamud, *Tatviru'l-amali'l-masrifıyye bima yettefikü ve Şeriatü'l İslamiyye*, Kahire 1976, s. 196.

²⁹ Abdülaziz Bayındır, "agm", s. 188.

Maliki ve Şafii mezhebinde ise altın ve gümüşün illeti cins ve nakd birliğidir. Ribanın tahakkuku için cins birliği şart, ribadan kurtulmak için eşitliğe riayet etmek gereklidir.³⁰

Maliki mezhebi de aynen Şafiler gibi, başka bir maddeyi altın ve gümüşe kıyas etmezler. Daha çok para olma özelliğine sahip bir mal olması (galibiyetü's semeniyet) ki bu ancak altın ve gümüşdür.³¹ Malikilerin meşhur olmayan görüşüne göre altın ve gümüşteki riba illeti para olma (mutlaku's semeniyet) özellikleridir. Buna göre bugün piyasada kullanılan kağıt para da dâhil bütün paralar ribevî mallardandır.³² Her ne kadar, altın ve gümüşte faiz illeti olarak farklı kabuller varsa da pratikte altın ve gümüş konusunda faizin cerayan etmesi konusunda bütün mezhepler ittifak halindedir. Bütün mezhepler altın ile altının gümüş ile gümüşün değişiminde aynı ağırlıkta olmasını ve peşin gerçekleşmesini şart koşmuştur. Aksi takdirde faiz gerçekleşir. Aynı ağırlık olsa da veresiye olsa bile vade faizi gerçekleşmiş olur. O halde altın ve gümüşte illet olarak farklı yaklaşımların bulunmasının ne gibi sonuçları var denebilir. Şöyle ki altın ve gümüş dışında para olan şeylerde faiz gerçekleşir mi ya da bir başka ifadeyle altın ve gümüş dışında mezhepler parayı semen olarak kabul etmişler midir? Bu konuda mezhep görüşlerini incelediğimizde Hanbeli mezhebinden İbn Teymiyye dışında bunu açıkça kabul eden pek olmamıştır. İmam Muhammed'e göre felsler piyasada yaygın kullanım alanı bulduğu takdirde altın ve gümüş emsali bir para haline gelecektir.³³

Klasik fıkıh kitaplarında illet olarak mutlak semeniyet görüşünün benimsenmemesi yani altın ve gümüş dışındaki semenlerde faizin gerçekleşmemesi görüşünün örfle alakalı olduğu savunulabilir. Aksi takdirde kağıt paralarda sayı ile mübadele edildiği için tartıya konu olmadığından faizin gerçekleşmeyeceğini söylemek Şâriî'nin faiz konusundaki hikmetine ters düşer. Faizden kurtulmak için başvuru yöntem haline gelir. Eskiden altın ve gümüş ticaret açısından ne ifade ediyorsa bugün kâğıt para da aynı amaçla kullanılmaktadır.

Hanefi ve Hanbeli mezhebinde riba illeti olan 'kadr' ise ölçü anlamında olup, aynı ölçü birimi ile ölçülmesi kastedilir. Fakat cinsler farklı ise ölçümün ne ile yapıldığının bir önemi yoktur. Dört çeşit ölçü aracı vardır 'keyl' litre

³⁰ *age*, s. 190.

³¹ *age*, s. 192.

³² Adevî, Ali, *Hâşiye alâ'l-Adevî alâ Şerhi'l-Haraşi* (Haraşi hamışıyle birlikte), Dâru'l-fıkr, Beyrut, t.y., c.7, s. 56; Abdülaziz Bayındır, "agm", s. 192.

³³ İsmail Özsoy, "agm", c.12, s. 116.

hacim ölçüsüdür. ‘vezn’ kilogram ton vb. cinsinden ağırlık ölçüsüdür. Bu ikisi dışındaki ölçü birimlerinin, Hanefi mezhebi açısından, faiz konusunda bir tesiri yoktur. Adı geçen mezheplerde fazlalık faizi için cins ve ölçü (vezn ya da keyl) illetlerinin, her iki maddede birlikte bulunması gerekir. Veresiye faizinde ise sadece ölçü ya da sadece cins birliğinin bulunması yeterlidir.³⁴

Altın ve gümüş veznidir tartılarak ölçülürler. İki illet birden bulunduğundan yani altın ile altın, gümüş ile gümüş gibi o zaman misli misline yeden bi yed olması gerekir.

Bu durumda altın ile altının değişiminde araya süre girmemeli ve ağırlık yönünden denk olmalıdır. Ağırlık yönünden fark olursa ribe’l-fadl yani fazlalık faizi olur. Ağırlık yönünden denk olsalar bile mübadele esnasında araya giren süre veresiye faizine sebep olur. Altın ile gümüşün mübadelesinde ise cinsler farklı fakat ölçü birliği vardır. Yani ikisi de vezni olduğundan tartılarak ölçülürler. Peşin olmak üzere istenildiği gibi mübadele edilebilir. Yani oranları farklı olabilir. Ancak veresiye olursa veresiye faizi gerçekleşir.

Zikri geçen mezheplerde ölçülen ve tartılan malların kendi aralarındaki peşin mübadelelerinde bedellerden birindeki ziyade, fazlalık faizi sayılırken cinsleri aynı da olsa farklı da olsa bedellerden biri veresiye olduğu takdirde veresiye faizi cereyan eder. Fakat veresiye mübadelelerde bedellerden birinin para olması istisna tutulmuştur.³⁵ Altın ve gümüş de para olduğundan, tartılarak ölçülmesine rağmen tartı ile satılan herhangi bir mal ile veresiye mübadele edilmesi caizdir.

Hanefiler altın ve gümüşün farkına dikkat çekmek için bunları miskalle tartılanlar şeklinde diğer vezni mallardan ayırma yoluna gitmiştir. Bu madenler dışındaki vezni mallar için de kantarla tartılanlar şeklinde bir sınırlama yapmıştır. Dolayısıyla bu madenlerde para olma özelliğini belirleyici kılmışlardır.³⁶ Bir anlamda altın ve gümüşte faizin illeti olarak semeniyeti benimsedikleri de söylenebilir.

1.2. Altın ve Gümüş Dışındaki Mallarda Faizin İletisi

Hanefi ve Hanbeli mezhebine göre riba yasağının illeti, mübadele edilecek mallar arasında cins ile beraber ölçü ya da tartı birliğinin bulunmasıdır. Hadislerdeki

³⁴ Nuri Kahveci, *age*, s. 182.

³⁵ İsmail Özsoy, “agm”, c.12, s. 116.

³⁶ İsmail Özsoy, “agm”, c.12, s. 116.

cinsin aynı cins ile değiştirilmesine ve tartı ile ölçüye bakarak bu sonuca ulaşmışlardır.³⁷ Buna göre her iki mezhebe göre bütün keyli ve vezni mallar ribevi mallardır.

Ribe'l-fadl cins ve ölçü illetlerinin (vezin ve keyl) her iki maddede beraberce bulunması gerekir. Ama ribe'n-nesie'de yalnız cins ya da yalnız ölçü birliğinin bulunması faiz olması için yeterli sebeptir. Aynı zamanda mezruat ve ma'dudatta da ribe'n-nesie cerayan eder. Yani değiştirilen iki madde, cins, keyli, vezni, adedi, mezru özelliklerinden sadece birinde ortak bulunuyorsa, o iki maddenin veresiye mübadelesinde nesie faizi gerçekleşir. Mesela bazı Hanefiler tarafından mekruh görülmekle beraber, 5 yumurta 7 yumurta mukabilinde peşinen değiştirildiğinde faiz olmaz ama, 5 yumurta veresiye olarak 7 yumurta ile ya da 5 yumurta ile değiştirilirse ribe'n-nesie olur.³⁸

Hanefi mezhebine göre faizin tahakkuk etmesi için değiştirilen iki maldan en az birisinin yarım sa' (yaklaşık 1600 gram) olması gerekir. Bundan daha aşağı ölçekteki malların mübadelesinde fazlalık veya veresiye faizi söz konusu olamaz.³⁹ Bu ifadelerden, değer bakımından çok düşük olan malların yani insanlar arasında nizaya sebep olamayacak miktarda çok az malın kastedildiği açıktır. Fakat bu mal belki öyle bir şey olabilir ki yükte hafif para da ağır örneğin elmas gibi değerli bir taş olursa o durumda bu ilke geçerliliğini kaybeder. Fakat bu kural, faizin azı helaldir şeklinde anlaşılmasın 100 lira alıp 101 lira vermek hatta 100 lira alıp 100 lira 10 kuruş vermek faizdir. Az miktarda malın mübadelesi ile faizin gerçekleşmemesi demek malın kendisi, tamamı çok fazla bir değer ifade etmiyor. Tabiri caizse "Pazara götürüp satmaya değmeyecek bir miktar kastedilmiştir." denilebilir.

Maliki ve Şafii mezhepleri, hadislerde geçen altın ve gümüşün, nakit olma diğer malların ise yiyecek maddesi olduğuna bakarak ribanın illetinin cins ve nakit ya da cins ve gıda maddesi olduğunu söylemişlerdir.⁴⁰ Buna göre bu iki mezhebe göre bütün yiyecek maddeleri ribevi mallardır. Şu kadar ki yiyecek maddesinin ribevi mallardan sayılabilmesi için insan yiyeceği olması gerekir. Çünkü insan hayatının devamı yiyecek maddelerinin var olmasına bağlanmıştır.⁴¹ Maliki mezhebi yiyecekler konusunda ribayı

³⁷ Komisyon, *İlmihal*, TDV Yay., Ankara 2016, s. 419; Abdurrahman bin Muhammed İvaz el-Ceziri, *el Fıkhu ale'l Mezahibi'l Erbaa*, Beyrut 1972, c.2, s. 249.

³⁸ Ceziri, *age*, s. 249.

³⁹ Serahsi, *age*, c.12, s. 113.

⁴⁰ Nuri Kahveci, *age*, s. 182.

⁴¹ Abdülaziz Bayındır, "agm", s. 191.

nesie için değiştirilen maddelerin sadece yiyecek maddesi (ilaç hariç) yeterli görürken riba'l-fadl için, değiştirilen gıda maddelerinin doyurucu ve masrafsız olarak depolanabilmesini de şart koşmuştur. Ancak Malikiler ilaçlama, ambalajlama, soğutucu kullanma gibi saklama masrafı yapmaksızın malın depolanabilir olmasında herhangi bir zaman tahdidi koymamışlardır.⁴² Yani, eğer doyurucu gıda maddesi değilse ya da gıdayı saklamak için masraf yapılıyorsa bu durumda Maliki mezhebine göre fazlalık da olsa faiz tahakkuk etmez. Örnek verilecek olursa, arpa ile arpa eşit ve peşin değiştirilecektir. Çünkü bu mübadele işlemi, aynı cins olma ve gıda maddesi olma yönüyle iki illeti birlikte taşımaktadır. Ayrıca arpa da, Maliki mezhebinin ribe'l-fadl için koştuğu iki şartta mevcuttur. Dolayısıyla bedellerden biri fazla ya da veresiye olduğu zaman faiz tahakkuk eder. Fakat bu iki mezhebe göre, aynı cins olmakla beraber gıda maddesi olmayan mallarda ya da gıda maddesi olduğu halde malların farklı cins olduğu durumlarda peşin olduğu takdirde faiz cereyan etmez. Yani bedellerden biri diğerinden fazla olabilir. Bu işlem caizdir. Ancak illetlerden biri bulunduğundan veresiye gerçekteşen işlemde nesie faizi tahakkuk eder. Meselâ 1 ton demir karşılığında 2 ton demiri ya da 1 ton kömüre karşılık 2 ton kömürün peşin mübadelesini (cinsler aynı fakat gıda maddesi değiller) faiz saymazlar. Veresiye olursa faiz olur. Yine arpa ile buğdayın değişiminde cinsler farklı olduğu için ikisi de gıda maddesi olduğundan fazlalık caiz, vade faiz olur. 5 teneke buğday peşin 10 teneke arpa ile 5 yumurtanın peşin olarak 7 yumurta ile değiştirilmesi durumunda: Hanefi ve Hanbeli mezhebine göre ilk örnekte bedeller, ölçü (keyli) olmada, ikinci örnekte ise sadece cins illetinde birleşmişlerdir. Aynı cins oldukları halde neden ikinci illet olan ölçüde birleşmedikleri sorulursa Hanefiler ve Hanbelilere göre vezni ve keyli olan malların dışında (adedi ve mezru) fazlalık faizi gerçekteşmediği için denilir. Bir illet de birleştikleri için peşin olursa caiz, veresiye ise faiz olur. şafii ve Maliki mezhebine göre yukarıdaki muamele yapılacak olursa, birinci muamelede bedeller gıda maddesi (ta'm) olmada ikinci örnek de ise iki illet de birden birleşirler dolayısıyla birincisinde sadece vade, faiz iken ikinci muamele de fazlalık da vade de faiz olur. Yani şafiiler ve Malikiler, 5 yumurtayı ancak 5 yumurta ile değiştirebilirler.

İlletlerin hiçbirisinde ortak olmayan mallar ise istenildiği gibi mübadele edilebilir. Mesela 5 gr. altın 10 teneke buğdayla hem peşin hem de veresiye mübadele

⁴² Ceziri, *age*, c.2, s. 250.

edilebilir. Bunda herhangi bir riba endişesi mevcut değildir.⁴³ Şafilere göre buğday ile demir istenildiği gibi değiştirilebilir. Mübadele ağırlık yönünden farklı olabildiği gibi veresiye de olabilir. Çünkü gıda maddesi olma ya da aynı cins olma illetlerinden hiçbirinde ortak değildir. Hanefî mezhebine göre ise arpa ölçek ile ölçüldüğünden demir de kilo ile tartıldığından ölçü birliğinin bulunması sebebi ile bu muamele de değişimi taraflar istedikleri gibi yapma salahiyetine sahiptir.

1.3. Mallarda Ölçünün Tespiti

Malın miktarını tespitten, o malı ne ile ölçeceğimizi bilmek kasdolunur. İmam Azam, İmam Muhammed, İmam Malik'e göre naslarda vezni olarak geçen mallar tartı ile keyli olarak geçenler ölçek ile zira' olarak geçenler metre ile adedi olarak geçen mallar tane ile takdir edilir.⁴⁴ Yani naslarda bir mal ne ile ölçülmüş ise o mal kendi cinsi ile değiştirildiği zaman o şekilde ölçülür. Naslarda mübadele edildiği tespit edilen mallarda ise örf ölçü alınır.

Ebu Yusuf'a, göre bütün malların satış şeklinde örf'e bakılır. Şafii mezhebine göre Asr-ı Saadetteki Hicaz ehlinin örfü esas alınır. Eğer tespit edilemezse bakılır; malın taneleri hurmadan büyükse vezni kabul edilir.

Hanbeli mezhebinin görüşü vezn hususunda Asr-ı Saadetteki Mekke örfü, keyl hususunda da Medine örfü geçeridir. Tesbit yapılamazsa beldenin örfüne bakılır. Hanbeli kaynaklarda hangi malın vezni hangisinin keyli olduğu listelenmiştir. Altın ve gümüş bütün imamlara göre veznidir.⁴⁵

Bir mal için, şu ondan ayrı cinstir derken ya da aynı cinstir derken ölçü ne olmalıdır? Mezheplerin görüşleri şöyledir: Şafii ve Hanbeliler cins tespitinde isme bakmışlar, aynı ismi taşıyan malları aynı cins kabul etmişlerdir. Malikiler ise 'cins' tespitinde 'menfaat birliği ya da menfaat yakınlığını' ele almışlardır. Mesela arpa ile tuzun menfaati birbirine yakındır öyleyse cinsleri birdir. Çeşitli maddelerden yapılan sirke aynı cinstir. Zira menfaatleri aynıdır. Menfaatleri ayrı olanlar, asıllarının ayrılığı ile ayrı cins olurlar. Mesela susam ve yumurta yağlarının menfaatleri ayrı olduğu gibi yapıldıkları hammaddeleri de ayrıdır. Bu iki yağ birbiri mukabilinde fazlaca alınıp satılabilirler. Bal ve şeker de ayrı cins kabul edilmiştir.

⁴³ Orhan Çeker, *age*, s. 118.

⁴⁴ *age*, s. 118.

⁴⁵ Orhan Çeker, *age*, s. 118.

2. Değerlendirme

Hadis-i şeriflerde zikredilen altın gümüş buğday arpa tuz ve hurmanın faize konu olan mallardan olduğu da bütün mezhepler tarafından kabul edilmiştir. Şu hususta ittifak vardır. Altın ile altın ve gümüş ile gümüşün takasında işlem hem peşin hem de eşit ağırlıkta gerçekleşmek zorundadır. Bu şartlardan biri olmazsa bile faiz gerçekleşmiş olur. Bedellerden biri altın biri gümüş ise peşin olması yeterlidir, eşitlik aranmaz.

Buğday, arpa, hurma ve tuz kendi cinsleriyle takas edilince her iki bedelin de eşit hacimde olması ve takasın peşin yapılması şarttır. Bunların birbiriyle takasında cinsler değişirse peşin olması yeterlidir eşitlik şartı aranmaz. Bunun aksi olursa faiz gerçekleşir.

Altın ve gümüş diğer dört gıda maddesi ile değiştirilecek olursa bu alışveriş olur. Vade caizdir ağırlık zaten düşünülmez. Klasik fıkıh kitaplarında illet olarak mutlak semeniyyet görüşünün benimsenmemesi yani altın ve gümüş dışındaki semenlerde faizin gerçekleşmemesi görüşünün örfle alakalı olduğu savunulabilir. Aksi takdirde kağıt paralarda sayı ile mübadele edildiği için tartıya konu olmadığından faizin gerçekleşmeyeceğini söylemek Şâriî'nin faiz konusundaki hikmetine ters düşer.

Altın ve gümüş dışındaki dört eşyanın ortak özelliği yiyecek maddesi olmanın yanı sıra ölçek ve tartıya konu olmasıdır. Hanefi ve Hanbeliler ölçü ve tartıyı illet olarak belirlemiş, Şafii ve Malikiler yiyecek maddesi olmasını ön plana çıkarmışlardır. Fakat burada Hanefiler ve Hanbelilerin görüşü daha isabetli görünmektedir. Çünkü demir gibi kömür gibi bugünün dünyasında maddi olarak önemli değeri olan aynı zamanda hayati değere sahip olan mallarda faizin tahakkuk etmeyeceğini söylemek için delilimiz yoktur. Niçin gıda maddesinde faiz cereyan etsin de kömür de faiz olmasın. Hadis i şerifte sadece gıda maddelerinin sayılmış olması onlar dışında maddelerde faizin gerçekleşmeyeceği anlamına da gelmez. O günün şartlarında en çok mübadele işleminin yapıldığı eşyalar gıda maddeleriydi demek herhalde yanlış olmaz.

BİRİNCİ BÖLÜM

FAİZSİZ FİNANS SAĞLAYAN FİNANSAL SÖZLEŞMELER

İslam'da öncelikle kişilerin ferdi yeterlilikleri esastır. Kişi için eli ile kazandığı, kazancın en şerefliisidir. Burada esas Müslüman'ın miskinliği tercih etmemesi çalışmaya hazır olması ve çalışmasıdır. Bütün gayretine rağmen kişi kendisine yeterli olmayabilir. Bu taktirde yakın akrabası sorumlu olur o da yoksa sorumluluk devletindir.⁴⁶

Bilindiği gibi İslam, yardımlaşma konusunda şu ana ölçüyü koymuştur: “*Ey iman edenler! ...iyilikte ve kötülükten sakınmakta yardımlaşın, günah işlemek, zulüm ve düşmanlıkta yardımlaşmayın.*”⁴⁷ Görüldüğü gibi bu ayette fert ve toplumun yararına olan her şeyde yani, dinin ve akliselimin iyi ve güzel kabul ettiği şeylerde yardımlaşılması, bunun aksine kötü ve çirkin kabul ettiği hususlarda ise yardımlaşılmaması emredilmektedir. İslam, yoksul olan Müslümanların iktisadi, hayat seviyelerini yükseltmek amacıyla, birtakım yardım müesseseleri kurmuş, kurulmasını tavsiye etmiştir. Bunların bir kısmını zorunlu hale getirmiş, bir kısmını da kişilerin iradesine bırakmıştır. Zorunlu kıldığı müesseseler, başta zekât müessesesi olmak üzere, sadaka-i fitir, kefaretlar ve adaklardır. Zorunlu olmayanlar ise, sadaka, hibe, vasiyet, karz ve vakıftır.⁴⁸ İslâm dini çalışmayı yardımlaşmayı üretkenliği teşvik eder. Ticari işlemlerde de asıl olan mubah/helal olma durumudur. Haram kılındığına dair bir delil olmadığı sürece ticari akitler helal sayılmıştır. Akitlerde genel prensip tarafların haksızlığa aldanmaya uğramaması ve nizaya/çekişmeye sebep olmayacak şartlar altında yapılmasıdır.

⁴⁶ Faruk Yılmaz, “Kapitalist Düzendeki İslam'da Sosyal Güvenlik Sistemi”, *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, sy.18, (2010), 100.

⁴⁷ Maide, 5/2.

⁴⁸ Mehmet Şener, “İslam Hukukunda Karz-ı Hasen”, *Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sy.6, İzmir 1989, s. 391.

Ticaret yapmak amacıyla mal temin etmek isteyen tüccar, bir şeyler üretmek için sermayeye ihtiyaç duyan üretici, geniş arazisinde tarım yapmak isteyen çiftçi, bir işi yapmak için teknik bilgi ve tecrübeye sahip girişimci her zaman için ihtiyaç duyduğu miktarda nakit paraya sahip olmayabilir. Eğer bu kimseler iş yapabilmek için gereken nakit paraya sahip olsalar kendileri kazanacak bunun yanında iş istihdamı piyasanın ekonomik canlılığı ve üretkenliği bu durumdan olumlu etkilenecektir. Diğer taraftan, nakit paraya sahip olan bir yatırımcı yaşlılık, hastalık, başka meşguliyetin olması gibi sebeplerle fiilen işin başında bulunamayacak durumda olabilir. Nakit paraya sahip yatırımcı ile teknik beceriye sahip girişimci ortaklık kurmak suretiyle ticaret ve yatırım yapabileceği gibi farklı usullerle de girişimcinin finans temin etmesi mümkündür.

1.1. Selem/Selef

Selem kelimesi sözlükte teslim etmek öne almak gibi manalara gelir.⁴⁹ Selem ve selef kelimeleri ıstılahta birbirinin yerine kullanılmaktadır.⁵⁰ Iraklılar selef ifadesini tercih eder.⁵¹ Bu ifade daha geniş daha kapsamlıdır, borç verme anlamını da içerir.⁵² Hanefi fakihlerden Semerkandî'ye göre (539/1144) "Selem, semende peşin, müsemmede ise vadeli olarak mülkiyet doğuran bir akittir".⁵³

Selem fikhen, bedel üzerinde derhal, satılan şeyin teslimi konusunda ise süre gerektiren akid çeşididir.⁵⁴ Çoğunluk selem akdini bu şekilde tarif eder, fakat Şafililerin görüşüne göre bedel için 'vadeli' lafzı fazladır ve tanımdan çıkarılmadır. Bununla beraber akid esnasında 'selem ile' lafzı muhakkak zikredilmelidir. Çünkü onlara göre selam lafzı zikredilmediği takdirde akit mün'akit olmaz.⁵⁵ Malikilerin görüşü ise tanımlamaya "veya peşin hükmündeki bedelle" kaydı ilave edilmelidir.⁵⁶

Fıkıh da selem peşin bedelle, özellikleri belirlenen malın vadeli olarak satımını ifade eder. Selem, muacceli müeccel karşılığında almak şeklinde de tarif edilmiştir.⁵⁷

⁴⁹ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*; thk. Emin Muhammed Abdülvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydi, 2. bs., Dârü'l-ihyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1997, c.9, s. 371.

⁵⁰ Ebü Bekir Muhammed b. Ebî Sehl Serahsi, *age*, c.12, 124-126.

⁵¹ Ceziri, *age*, c.4, s. 1483.

⁵² Ceziri, *age*, c.4, s. 1483.

⁵³ Ebü Bekr Alaaddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandi, *Tuhfetü'l-fukaha*, Beyrut: Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, 1984, c.1, s. 8.

⁵⁴ Abdullah b. Mahmud b. Mahmud b. Mevsılı, *El İhtiyar li Ta'lili'l Muhtar*, Bulak, 1975, c.2, s. 33.

⁵⁵ Abdurrahman Cezeri, *Kitabu'l Fıkh Alel Mezahibi Erbaa*, Beyrut, 1972, c.2, s. 303; Orhan Çeker, *age*, s. 139.

⁵⁶ Bilal Aybakan, "Selem", *DİA*, c.36, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 402,

⁵⁷ Fahrüddin Osman b. Ali ez Zeylai, *Tebyinu'l-Hakaik Şerhu Kenzu Dakaik*, Bulak 1314, c. 4, s. 110;

Fıkıhta, mübadeleli satım işlemleri için bedellerden en az birinin peşin olması şart koşulmuştur. Her ikisi de vadeli olursa işlem caiz olmaz. Satım işleminde satılan mal vadeli, bedeli peşin olursa buna selem denir. Eğer mal peşin bedeli sonraya bırakılmış olsaydı vadeli satış denecekti.⁵⁸

Bu sözleşmede talepte bulunan müşteriye “*rabbu’s-selem*” yada “*müslim*”, peşin verilen ücrete “*re’sü’l-mal*”, satımı gerçekleştirilene de “*müslimün fih*” denir.⁵⁹

Hz. Peygamber (sav) Medine’ye geldiğinde Medineliler selem sözleşmesi yapıyorlardı. Rasulullah bunu görmüş ve “*kim selem yaparsa ölçüsü, tartısı, vadesi belli olsun, vadesi*” buyurmuşlardır.⁶⁰ Peygamber (a.s.) ma’dumun satışını yasaklayıp bununla beraber seleme izin verdiği hadislerde varid olmuştur.⁶¹ İbnü’l Münzir, selem akdinin insanların ihtiyaçları sebebiyle caiz kılındığını belirtir. Cevazı konusunda ihtilaf bulunmadığını da ilave eder.⁶²

Selem sözleşmesi ittifakla caizdir. Subutuna dair Kur’an, sünnet ve icmada delileri mevcuttur. Hukukçular sure-i Bakara’daki şu ayetleri selem’in meşruluğuna delil göstermişlerdir.⁶³ “*Ey iman edenler, belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın.*”⁶⁴

İbni Abbas (r.a.) bu ayetten bahsederek: “*Şehadet ederim ki Allah selem akdine ruhsat verdi ve onun hakkında Kuran-ı Kerimdeki en uzun ayet-i kerimesini inzal etti.*”⁶⁵ dediği ve müdâyene ayetini okuduğu kaynaklarda ifade edilmektedir.⁶⁶

Satım akdinde/be’y de, mal ferden aynı olarak belirli/muayyen halde bulunur. Selem akdinde ise satılan mal özellikleri bilinecek şekilde vasfıyla muayyen olup aynı olarak piyasada değildir. Satım akdiyle selem sözleşmesi arasındaki diğer bir fark bey’ akdinde bedel peşin olabildiği gibi vadeli de olabilirken, selem akdinde

Mecelle, md:123.

⁵⁸ Beşir Gözübenli, İslam Borçlar Hukukuna Göre Vadeli Satışlar ve Selem Vadeli Satışlarda Wade Farkı Problemi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.13, Erzurum, 1997, s. 5.

⁵⁹ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, 2.baskı, Dimeşk ty, c.5, s. 438.

⁶⁰ Buhari, Selem,2; Müslim, Musakat, 128; Buhari, Selem, 1, 2, 7; Ebu Davud, Buyu’,55; Tirmizi, Buyu’, 68; Nesai, Buyu’,63; İbni Mace, Ticaret, 59; Ahmet b. Hanbel, c.1, s. 127.

⁶¹ Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el Mevsili (683/1284), *el İhtiyar Li Ta’lili Muhtar*, Beyrut, 1975, s. 76 c.2, s. 53.

⁶² Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul, Erkam Yayınları, 2016, s. 313.

⁶³ Mevsili, *el İhtiyar Li Ta’lili Muhtar*, s. 210.

⁶⁴ Bakara, 2/28.

⁶⁵ Mevsili, *el İhtiyar*, s. 210

⁶⁶ Hasan Güçlü, Şeybânî’nin *El-Asl* isimli Eserinin “Kitâbu’l-Buyû’ve’s-Selem” Bölümünde İstihsan Metodunun Uygulanışı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2008, s. 27.

bedel/semen/re'sülmal peşin olmak zorundadır. Selem ile gaib malın satımı da farklıdır. Bey'ul gaib akdinde müşteri her ne kadar malı görmüyorsa da akdin konusu olan mal müşahhas bir maldır. Diğer taraftan Selem de talep edilen malın vadeli olması gerekir. Talep edilen ve vadeli olan şey para cinsinden olmamalıdır.⁶⁷

Satım sözleşmesinin konusu olan mal mevcut değilse, fikhen böyle bir akit yapılamaz. Zira akdin konusunu teşkil edecek olan en önemli parça noksandır ve akid in'ikad kazanamaz teşekkül etmez.⁶⁸ Selem akdinde ise satıcı kendi mülkiyetinde olmayan bir şeyi satmaktadır. Bu yönüyle selem akdi kıyasa muhaliftir ve caiz olmaması gerekir.⁶⁹

İslam borçlar hukukunun en öncelikli konusu olan bey'/satım akdinin en temel özelliği malı müşteriye bedelini bayiye hak sahibi kılmasıdır. Satım sözleşmesi bunu temin için vardır ve akid de bunun için yapılır. Sözleşmeye konu olan ürünün akid esnasında mevcut olması ma'dum/yok olmaması gerekir.⁷⁰ Buradan hareketle selem mevcut sınırın dışında kaldığını görürüz. Bu duruma bakılacak olursa selem akdi caiz olmamalıdır. Fakat burada kıyasa aykırı olarak bazı şartlar dahilinde özel bir ruhsat söz konusudur.⁷¹

Akid yapıldığı esnada satılacak malın mevcut olmaması teslim konusunda probleme yol açmaktadır. Çünkü sözleşme yapılırken satım konusu olan mal, müşteriye teslim edilemeyecektir; bu durum akdin iktizasına/gereğine ters niteliktedir. Bu sebepten ulemanın çoğuna göre mevcut olmayanın satımı caiz görülmemiştir. Bunu batıl sayan hukukçular da vardır. Bununla beraber, madum'un satışını batıl saymak selem ve istisna' gibi akitleri de yok saymak anlamına gelir. Mevcut olmayan malın satımına cevaz vermek de tarafların aldanması ile neticelenebilir.⁷²

Selem ve istisna' akdi pek çok yönden birbirlerine benzer bu sebepten literatürde istisna' konusu da selem başlığı altında incelenir. İstisna akdinin konusu vasıfları muayyen bir eserin meydana getirmesidir. Selem akdinin bundan farkı ise misli mallar üzerinde cereyan etmesidir.

⁶⁷ Bilal Aybakan, "agm", c.36, s. 402.

⁶⁸ Alauddin Ebu Bekir b. Mes'ud el Kasani, *Bediui's sanai fi tertibi's Şerai*, Mısır, 1337, c.6, s. 542.

⁶⁹ Serahsî, *age*, c.7, s. 124.

⁷⁰ İsmail Bilgili, İslam Hukukunda Ma'dum'un Satışı, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.8, 2006, s. 211-238, 213.

⁷¹ Serahsî, *age*, c.7, 126.

⁷² İsmail Bilgili, "agm", s. 213.

Bugün gelişen teknoloji sayesinde malların pek çoğu standart şekilde üretildiği için ya numune görmek yoluyla mevcut hali, ya da katalog yöntemiyle bir fotoğrafını görerek ayrıntılı şekilde bilgi sahibi olmak mümkün olduğundan bu iki akit arasındaki farkın belirgin şekilde kavranması ve farklarının iyi anlaşılması önem arz etmektedir. Örneğin tekstil alanında üretici bir firmayla özel bir ürün hususunda sözleşme yapılırsa istisna' akdi, fakat sipariş verilen bu ürünün aynısı piyasaya da mevcut ise bu durumda selem sözleşmesi gerçekleşir. Netice olarak misli/standart mallar selem akdinin konusu olmakla beraber, özel üretim olup piyasada aynısı bulunmayan standart dışı mallar istisna' akdinin konusudur.⁷³

Selem akdi de istisna' akdinde de sipariş olma niteliğinde ortaktır. Fakat selem akdinde sipariş edilen akid konusu mal zanaatkârın üretmiş olduğu bir eser değil, mal siparişidir. Bununla beraber ikisi de ma'dumun satışı olmak yönüyle benzer. İstisna sözleşmesinde ücretin nakit ödenmesi ve teslim için net bir tarihin olması gibi sebepler açısından farklılık arz etmektedir.⁷⁴

Selem'in cevazı hakkında ittifak bulunduğu halde mezhepler tarafından kıyasa aykırı olarak istihsanen meşru kılındığının savunulması İbni Teymiyye ve talebesi İbn Cevzi tarafından eleştiri konusu olmuştur. İbn Kayyim selemi, Peygamber'in sav "*Yanında olmayanı satma*"⁷⁵ emri kapsamında görmez. Ona göre bu yasaklama satıcının mülkünde olmayan veya teslimi mümkün olmayan malı ifade eder. Selem sözleşmesinin konusu olan ürüne gelince onun özellikleri tayin edilmiş olup, bunun cevazına ilişkin delilin de müdayene ayetinden çıkarılabileceğini ifade eder.⁷⁶

Piyasada bulunup bulunamayacağı bulunsa bile bayinin onu temin edip müşteriye oluşturma imkan ve ihtimalinin zayıf olması gibi durumlar cevaz verilmeyen madum kapsamındadır. Zira bu durumlarda müşterinin aldanması söz konusu olabilir. Aynı zamanda ihtimal üzerine bina edilen akitler geçersizdir. Fakat cevaz verilmemesinin asıl gerekçesi akdin konusu olan malın yokluğu değil, aldanma ihtimalinin bulunmasıdır.⁷⁷

⁷³ Bilal Aybakan "agm" c.36, s. 402.

⁷⁴ Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, c.5, s. 465; Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 145.

⁷⁵ Ebu Davud, *Buyu'*, 68.

⁷⁶ Takıyuddin Ahmed İbni Teymiyye, *Nazarıyetü'l Akd*, Beyrut, 1317, c. 2, s. 9.

⁷⁷ İsmail Bilgili, Hamdi Döndüren, *16. Yüzyıl Kültürümüzde Finansman ve İstihdam Politikası*, (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sy.7, c.7, 1998.

Satım akdi gibi selem akdinin de rüknü icab ve kabulden oluşur.⁷⁸ Zira selem, satım akdinin bir çeşididir. Bununla beraber selem de olmayan malın satımı söz konusu olduğu için bazı özel şartlara ihtiyaç duyar.

Hanefi alimlere göre selemin tek rüknü tarafların irade beyanlarıdır. Cumhura göre akdin tarafları ve satılan mal da rükün kapsamındadır. Hanefi Maliki ve Şafii alimlerin bir kısmına göre selem akdi yapılırken selem lafzının geçmesi şart koşulmaz. Fakat Şafii mezhebinde genel kabul, selem lafzının akdin in'ikad kazanması için bir zorunluluk ifade ettiği'dir. Hanefilerden İmam Züfer'de bu görüştedir. Züfer'in görüşünün gerekçesi selemi kıyasa muhalif bir akid saymasıdır. Şafiilerin gerekçesi ise selemin vadesiz olarak da yapılabileceği kanaatini taşımaları ve mutlak satım akdiyle selemi ayıracak bir özelliğe ihtiyaç duymalarıdır.⁷⁹

Akdin tek bir şartı tarafların muhayyer olmamasıdır.⁸⁰ Selem akdi için görme ve şart muhayyerlikleri bulunmaz. Çünkü muhayyerlik ile satımın cevazı insanların ihtiyacı sebebiyle kıyasa aykırı olarak istihsanen caiz kılınmıştır. İstihsanen cevaz hükmü kazanan şeye kıyas caiz değildir. Selem de sadece ayıp muhayyerliği geçerli olur.

Muhayyerlik meşruiyetini gabnı önlemek gayesinden almıştır. Selemde buna ihtiyaç yoktur. Çünkü selemin kendisi her ne kadar vasıfları belirlenmiş olsa da bilinmezlik ve kapalılık üzerine kuruludur.⁸¹

Selem akdinin gayesi, ihtiyaç sahibi üreticiye finansman temini sağlamasıdır. Bu gayeden hareketle selem konusu mal karşılığı ödenecek bedel ayn dahi olsa peşin olarak ödenmesi şart koşulmuştur.⁸² Bu sayede selem akdinde satıcı olan taraf sipariş verilen ürünü temin edecek krediyi temin etmiş olur.

1.1.1. Anapara ile İlgili Şartlar

Selem akdinde, satım akdinden farklı olarak bedellerin cins miktar ve niteliklerinin belirlenmesi, anapara miktarının tespit edilmesi, Malın teslim tarihinin belirlenmesi, bedelin teslimi masraf gerektirecekse teslim yerinin kararlaştırılması gerekir ve selem akdi sadece misli mallarda gerçekleşir.⁸³

⁷⁸ Hamdi Döndüren, *age*, s. 314.

⁷⁹ Bilal Aybakan "agm", c.36, s. 402.

⁸⁰ Kâsânî, *age*, c.7, s. 102.

⁸¹ Kâsânî, *age*, c.7, s. 104-106.

⁸² Kemalüddin Muhammed b. Abdülvahid İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir, Mısır, Bulak, 1317*, c. 7, s. 92.

⁸³ Hamdi Döndüren, *age*, s. 314.

Selem de anaparanın cinsi belli olmalı Türk lirası, alman markı, Suudi Arabistan riyali, Mısır cüneyhi gibi belirlenmiş olması gerekir.⁸⁴ Selemdeki. bilinmezliği ortadan kaldırmak esastır. Çünkü bu konudaki kapalılık tarafları çekişmeye götürebilecek türdedir. bu yüzden selemi fasit kılar.⁸⁵

Eğer bedel olarak verilen şeyin çeşitli türleri varsa bunun da belirlenmesi gerekir. Mesela bedel altınsa kaç ayar olduğu şeklinde türünün beyan edilmesi gibi. Nitelikten kasıt da kalite derecesidir.⁸⁶ Miktarı ise, ağırlık, uzunluk, hacim yahut standart olup. sayıyla belirlenir.⁸⁷

Çoğunluk müçtehitlere göre ise anaparanın topluca görülmesi yeterli olup ayrıca miktarını bilmek şart değildir. Mesela 18 ayardan yapılmış bir bilezik gösterilmek suretiyle karşılığında yüz kilo tuğla üzerinde selem akdi yapılırsa. caiz olur. Çünkü görmek hakkında fikir sahibi olmaya yeterlidir.⁸⁸

1.1.2. Selem de Malın (müslemün fih) Bilinmesi

Selem akdinde, müslemün fih ol+arak nitelenen grup içerisinde birden fazla tür mevcutsa, akit esnasında müslemün fihin türü de tespit edilmelidir. Tür tespitine örnek olarak cins buğday iken bunun nehir veya yağmur suyu ile sulanmış bir buğday olduğunun belirtilmesi gösterilebilir.⁸⁹ Müslemün fihin sıfatının tespiti ise iyi, orta ya da düşük kalitede olup olmadığının belirtilmesiyle yerine getirilir.⁹⁰ Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde müslemün fihin cins, nev' ve sıfatının. tespitinin gerekliliği ayrı ayrı maddeler halinde zikredilmemiş, bunun yerine üçünü birden içine alacak şekilde müslemün fihin mevşuf olması ve fiyata etki eden vasıflarının açıkça belirtilmesi şartı aranmıştır.⁹¹

Söz konusu malda bu vasıfların Şâfiî mezhebine göre asgari düzeyde bulunması yeterlidir. Mesela selem konusu "yemek yapabilen bir köle" şeklinde nitelendirildiğinde bu konuda çok tecrübeli olması gerekmez. "yemek yapmak" ismi neyi gerektiriyorsa o

⁸⁴ Hamdi Döndüren, "agm", s. 314.

⁸⁵ Kasani, *age*, c.5, s. 201.

⁸⁶ Kâsânî, *age*, c.7, s. 108.

⁸⁷ Hamdi Döndüren, *age*, s. 316.

⁸⁸ İbn Kudâme, *age*, c. 4, s.88.

⁸⁹ Kâsânî, *age*, c.4, s. 125.

⁹⁰ Kâsânî, *age*, c.4, s. 125.

⁹¹ İbn Kudâme, *age*, c.6, s. 391.

kadarı yeterlidir. Mâlikî mezhebine göre ise iyi ya da kötü kalite gibi ifadelerle akde konu edilen şeyler, ait oldukları sınıfın "orta hallisi" olarak anlaşılır.⁹²

Bilindiği gibi ölçü ve tartıda bir olan şeylerde cinslerinin de aynı olması durumunda fazlalık, faiz kapsamına girer. Bu sebeple selemde bedelin de teslim edilecek malın da faizin tahakkuk edeceği maddelerden olmaması gerekir. Diğer yandan cinsleri ayrı olsa bile ağırlık ve hacim ölçüsü ile alışveriş yapılan şeylerin peşin olarak mübadelesi gerekir. Aksi durumda nesie faizi tahakkuk eder. Mesela; peşin olan elli ölçek pirinç ile iki hafta sonra alınacak altmış ölçek pirinç mübadele edilse fazlalık faizi gerçekleşir. Aynı şekilde vadeli olarak elli ölçek buğday ile 100 ölçek arpa mübadele edilse cins farklı olduğu için nesie faizi meydana gelir. Miktarda arpa veresiye olarak faize sebep olacak şekilde yapılan selem akdi ise fasit yani geçersiz kabul edilir.⁹³ Arpa ve pirincin miktarı ölçek ile belirlenir. Bu durumda bedellerin ikisinin de peşin olması gerekirdi. Cinsleri farklı olsa bile ölçme araçlarındaki ortaklık birinin bile vadeli teslimine izin vermez.

Maliki mezhebinin görüşüne göre bedel ile selem konusu malın cinsleri farklı olursa, aralarında vade mümkündür. Fakat altın ile gümüş arasında selem akdi yapılmasını caiz görmezler. Fakat altın gümüş karşılığında bunlar dışında şeylerle yapılacak selem akdini caiz kabul ederler. Örneğin peşin verilen altın karşılığında hayvan satın almak, erzak veya bir ev eşyası almak caizdir.⁹⁴

Satılan şeyin yani müslemün fihin (mebî) edinilmesi mümkün olan mallardan olması gerekir. Bunlar ise yalnız misli mallardır. Dolayısıyla müslemün fih (mebî) ölçülüp tartılan, uzunluk ölçüsüyle ölçülen veya sayı ile bilinen mallardan olmalıdır. Sayı ile bilinen mallara gelince bunların yumurta, ceviz vs. gibi taneleri bir birine yakın (*aded-i mütekâribe*) maddeler olması gerekir. Nar ve karpuz gibi taneleri arasında fark bulunan (*aded-i-mütefâvite*) maddelerde ise selem caiz değildir.⁹⁵

Ulema arasındaki baskın kanaate nisbetle, nitelikleri belirlenebilen ve zimmette borç olarak sabit olabilen her mal akdine elverişlidir. Niteliklerin belirlenmesi açısından misli mallar bu duruma daha elverişlidir. Bununla beraber vasıfları belirgin hale getirilebilen kıyemi/özel tasarım (standart olmayan) mallarda bu akde konu olabilirler.

⁹² Gazzâlî, Muhammed b Muhammed, *el-Vasît fi'l-mezheb,, el-Vasît*, Kahire 1984, c.3, s. 431.

⁹³ Hamdi Döndüren, *age*, s. 316.

⁹⁴ Vehbe Zühaylî, *age*, c.4 s. 604-605; Hamdi Döndüren, *age*, s. 316.

⁹⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslamiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1967 c. 6, s. 112. Abdullah Cezirî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, c.4, s. 1490.

Zira Hanefiler dışında ki cumhur ulema, hayvanın da selem akdine dahil olabileceğini kabul eder. Halbuki hayvan misli mal kapsamında sayılmaz. Fakat yaşı cinsiyeti, ağırlığı vb. Özellikleri biliniyorsa buna cevaz verirler.⁹⁶ Hanefi mezhebi hayvanlarda selemi caiz görmez. Gerekçeleri, tarif ile belirsizliği ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını kabul etmeleridir ki bu görüş de İbn Mes'ud'a r.a dayanır.⁹⁷

Şâfiî ulemasının selemin cevazı noktasındaki delili, Ebu Rafi hadisi olarak bilinen rivayete dayanır. Söz konusu rivayeti Ebu Rafi r.a nakletmektedir. Hz. Peygamber sav iki yaşında bir deveye karşılık altı yaşında daha semiz bir deveyi vermiştir.⁹⁸

Hanefi mezhebinde ise bu hadisin nesh edildiği kanaati hakimdir. Zira İbn Abbas'dan r.a gelen rivayete göre Rasulullah sav selem yapılmasını hayvanlar konusunda yasaklamıştır.⁹⁹ Cumhur, balık da dahil olmak üzere hayvanlar üzerinde selem akdi yapılabileceği görüşündedir.¹⁰⁰

Hanefi mezhebine göre taneyle alınıp satılan ve aralarında ciddi fiyat farkı olmayan ürünlerde selem yapmak caizdir. Örnek vermek gerekirse eski dönemlerde tane işi satılan ceviz ve yumurta tane ile satıldığı takdirde selem akdine konu olabilir. Ancak taneleri arasında aşırı fark bulunan karpuz kavun gibi ürünlerde sayının akdin konusunu belirlemede yetersizliği sebebiyle selem akdine elverişli değildir.¹⁰¹

Hanefilere göre selem akdine konu olan malın/müslemün fih akit süresince piyasada bulunabilir ve temin edilebilir durumda olması gerekir. Hanefiler bu konuya cumhura nisbetle daha temkinli yaklaşmışlardır. Çünkü cumhura göre müslemün fih/mebi/ selem konusu mal, teslim için belirlenen tarihte temin edilebilir vaziyette olduğu takdirde bu durum selem akdi için yeterlidir.¹⁰²

Selem akdi yapılırken vade belirlenmelidir.¹⁰³ Bu görüş Hanefi Hanbeli ve Malikilere aittir. Vade belirlenmeksizin yapılan selem akdi geçerli olmaz.¹⁰⁴

⁹⁶ İbn Kudâme, *age*, c.4, s. 308.

⁹⁷ Ebu Abdullah Muhammed el Hasan b Ferkad eş-Şeybani, *el Asl*, Beyrut 1990, c.5, s. 8; Kasani, *age*, c.5, s. 209; Bilal Aybakan, "agm", c.36, s. 403.

⁹⁸ Müslim, *Musakat*, 118; Ebu Davud, *Buyu*, 110; Tirmizi, *Buyu*, 73.

⁹⁹ Zeylai, *age*, c.4, s. 46; Hamdi Döndüren, *age*, s. 321.

¹⁰⁰ Serahsi, *age*, c.12, s. 138; Kasani, *age*, c.5, s. 211; Hamdi Döndüren, *age*, s. 321.

¹⁰¹ Şeybani, *age*, c.5 s. 10; "Selem", c.36, s. 403.

¹⁰² Serahsi, *age*, c. 12, s. 134; Bilal Aybakan, "agm", c.36 s. 404;

¹⁰³ İbni Kudâme, *age*, c.4, s. 324; Muhammed Emin b. Abidin, *Reddü'l Muhtar ale'd dürril Muhtar*, Daru'l İhyai'l Turasi'l-Arabi, Beyrut ts. c.5, s. 188.

¹⁰⁴ Hamdi Döndüren, *age*, s. 317.

Belirlenecek en kısa süre Hanefî ve Hanbelilere göre bir ay olmalıdır. Malikilere göre en az on beş gün olarak belirlenebilir.¹⁰⁵

Selem akdinde teslim için gereken sürenin belirlenmesi konusunda ulema ittifak etmişlerdir. Delil olarak bakara suresinde geçen mudayene ayeti gösterilir. “Siz belirli bir vadeye kadar Borç verdiğiniz zaman onu yazınız”¹⁰⁶ alıcı için teslim tarihini bilmek önem arz eder. Teslim tarihi belirlenmemiş bir mal nizaya sebebiyet verebilir. Satıcı da ticaretini sürdürebilmek için düzenli ve sistemli çalışmak zorundadır.¹⁰⁷

Selem konusu yani müslemün fih (mebî) taşınması masraf gerektirmeyen türden bir mal olursa teslim yerinin belirtilmesinin şart olmadığına Hanefî fıkıh bilginleri ittifak etmiştir.¹⁰⁸ Fakat müslemün fih (mebî) taşınması masraf gerektiren tür mallardan olursa Ebû Hanîfe ile selemin vadeli olması halinde Şafîlere göre¹⁰⁹ teslim yerinin belirtilmesi gerekir. Çünkü fiyatlar yerlere göre değişiklik gösterir.¹¹⁰

1.1.3. Fonksiyonu

1995’in Nisan ayının ilk haftası İslam fıkıh akademisi tarafından düzenlenen konferansta selem sözleşmesi ve çağdaş uygulamaları tartışılmış, selemin gerek finans temini noktasında kullanılması gerekse bireysel girişimci ve yatırımcılara ihtiyaç duyduğu araç-gereç temini anlamında faydalanabileceği görüşü üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Bununla beraber, hali hazırda finans kurumları selem akdi kapsamında “sukuk selem” şeklinde bilinen evrak ticaret yöntemini kullanmaktadır.¹¹¹

Önceki yüzyıllarda kıyafet ve kumaş gibi ürünler kıyemi/standart dışı kabul edildiğinden bunlarda selem yapılmazken bugün fabrikaların standart üretimi sayesinde bu ürünlerde selem akdinin konusu haline gelmiştir.¹¹² Ekmek de eskiden kıyemi sayılırdı fakat bugün misli mal özelliği taşımaktadır.¹¹³

Selem akdi üzerinden, esnaf, sanayici ve çiftçi finansman elde edebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus akdin konusu olan mal karşılığında ödenecek bedelin

¹⁰⁵ *age*, s. 317.

¹⁰⁶ Bakara, 2/282

¹⁰⁷ İbnül Hümmam, *Fethü'l Kadir*, c. 4, s. 214.

¹⁰⁸ Serahsî, *age*, c.12, s. 128.

¹⁰⁹ Bilal Aybakan, “agm”, c. 36, s. 404.

¹¹⁰ Serahsî, *age*, c.12, s. 128; Gafgaz Abdurahmanov, Tûsî ve Serahsî'nin Mabsût'ları Örneğinde Ca'ferî Ve Hanefî Mezheplerine Göre Selem Akdi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, 2012, s. 79.

¹¹¹ Bilal Aybakan, “agm”, c.36, s. 404.

¹¹² Hamdi Döndüren, *age*, s. 321.

¹¹³ *age*, s. 321.

akid esnasında bayi/satıcı tarafından tamamının peşin olarak kabz edilmesi esasdır ki sonradan ortaya çıkan fiyat artışları/zamlar fiyatı etkilemez. Çünkü müşteri zaten ödemeyi yapmıştır. Satıcıya da söz konusu malı, akdin yapıldığı esnada maliyet açısından temin edebilecek imkan sunulmuştur. Örneğin piyasada henüz bulunmayan bir kamyon için iki ay önceden bayi/acenta ile bir fiyat üzerinden anlaşılıp sonrada anlaşılıkları bedeli ödeyip sözleşme yapan kimse sonraki fiyat artışlarından etkilenmez ve ek ödeme yapmaksızın anlaşılıkları kamyonu sahip olur.¹¹⁴ Eğer müşteri üzerinde anlaşılıkları ücretin tamamını vermeyip örneğin yarısını verse selem konusu mal da bölünebilir nitelikte değilse bu selem sözleşmesi değil kaparo sayılır. Eğer selem konusu mal bölünebilir nitelikteyse bu durumda müşteri ödediği kadarının üzerine selem sözleşmesi yapmış sayılır. Örneğin fındık konusunda 10 ton üzerinden bir sözleşme yapıp anlaşılıkları fiyatın yarısını akid esnasında teslim ederse süre sonunda da yarısı için hak sahibi olur. Diğer yarısı için selem sözleşmesi geçerli olmaz. Yani teslimine kadar geçen süre içinde gerçekleşecek fiyat artışlarından korunma konusunda selem sağladığı imkanı sağlamaz. Fakat üzerinde anlaşılma yapılan mal standart ölçülere tabi olmayıp özel üretilen ve sanat yönü ağır basan bir ürün ise “istisna” akdi kapsamında sayılır.¹¹⁵

1.2. İstisna/Sipariş Sözleşmesi

İstisna kelimesi Arapçadır. kelimenin kökü, s-n-a (sad, nun, ayın) olup türetilmiş olup, kelime istifal kalıbına sokulmuş mastar bir ifadedir. Yetenek, maharet, sanatkarlık kelimeleri ile yakından ilgisi vardır. Türkçede kullandığımız ‘sanayi’ lafziyfa doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Bilindiği gibi biz bu kelimeyi hammaddeyi işleyerek kullanılacak ürün haline getirmeyi kastederiz. Sözlükteki karşılığı, alanında uzman/usta/sanatkar olan birine yapması için bir eşyayı sipariş vermektir.¹¹⁶ Terimsel olarak da işin ehli olan sanatkâra/ustaya bedel mukabilinde eşya yaptırmak üzere anlaşmaya denir.¹¹⁷ Yani bir anlamda sipariş akdidir.

Mecelleye göre istisna sözleşmesinin tarifî şöyle yapılmıştır: “Bir kimse ehli sanayi'den birine bana şu kadar kuruşa şöyle bir şey yap dese o da kabul etse istisnaen

¹¹⁴ Hamdi Döndüren, *age*, s. 323.

¹¹⁵ *age*, s. 323.

¹¹⁶ İbn Manzur, *age*, c.8, s. 209.

¹¹⁷ Ebu'l Muzaffer Muhyiddin Muammed b. Ebrenzgeb Bahadır Alemgir, *Feteve'l-Hindiyye*, Bulak 1310, c.3, s. 207.

bey' mün'akid/geçerli olur."¹¹⁸ Mecelle'nin bir başka maddesinde ise istisna' akdi için "bir şeyin yapılması üzerine sanat ehlienden/usta biriyle anlaşma yapılmasıdır."¹¹⁹ Müşteriye/sipariş verene müstasni denir. Usta/sanatkar için sani, ürün için masnu kelimeleri kullanılır.¹²⁰

1.2.1. Meşrûiyeti

İstisna akdi mevcut olmayanın satımı olması sebebiyle kıyasa aykırıdır. Çünkü akit yapıldığında ortada henüz bir mal yoktur. İslam akit teorisine göre mevcut olmayanın satımı yasaklanmıştır. Fakat bu akid türü Rasullullah sav döneminde mevcuttu ve bu akdi yasaklayan bir rivayet mevcut olmadığı gibi o dönemde uygulandığı bilinmektedir. Cevazı noktasında ameli icma meydana gelmiştir.¹²¹ Fıkıh usulu açısından ihtiyaca binaen kıyasa aykırı olarak istihsanen caiz kılındığı kabul edilir.¹²²

Bu sözleşme iki yönden selem akdine benzemektedir. Birincisi selem sözleşmesinde de mevcut olmayan bir şeyin satımı söz konusudur. Aynı şekilde selem sözleşmesinde de müşteriye teslim edilecek ürün bayinin zimmetinde borç olarak bulunur.¹²³ Şeybânî'nin özellikle de *el-Asl*'daki açıklamalarına bakıldığında, böyle bir işlem için müşterinin muhayyerliğe sahip olduğu, akide müddet tayin edilmeyeceği ve istisnâ' yoluyla yaptırılacak şeyin maruf olması gibi, selem şartları dışında kalan şartlardan bahsettiği görülür.¹²⁴ Üç durumda selem sözleşmesinden ayrılır: Bedelin peşin verilmemesi¹²⁵, malın teslim tarihinin malum olmaması ve çarşı-pazarda bulunması gereken şeylerden olmasının gerekmediği.

Hanefî mezhebinde istisna' akdi seleme benzediği için birlikte mütalaa/inceleme edilmekle beraber birtakım şartların farklılık arz etmesi ve sonuçları açısından birbirlerine benzememeleri gerekçesiyle ayrı akid türleri olarak görülürler. Hz. Peygamber (a.s.) döneminde de tartışılmaksızın uygulanması onun ayrı bir akit çeşidi

¹¹⁸ İbrahim Çalışkan, İstisna' Akdinin Mahiyeti ve Unsurları, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.31, s. 349.

¹¹⁹ Mecelle, md. 124.

¹²⁰ Hamza Aktan, "İstisna", *DİA*, c.23, TDV Yay., İstanbul 2001, s. 395.

¹²¹ Hamdi Döndüren, *age*, s. 325.

¹²² Hamza Aktan, ""agm", c.11, s. 396.

¹²³ Hamdi Döndüren, *age*, s. 324.

¹²⁴ Şeybânî, *age*, c.5, 12; Ali Osman Çakmak, İslam hukukunda İstisna Akdi, *Marmara Üniversitesi İslam Hukuku Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, 2011, s. 12.

¹²⁵ İbni Abidin, *age*, c.4, s. 213.

olarak görülmemesine neden olmuş ve mezhep içerisinde istisna' akdi genel çerçevesi itibari ile satım sözleşmesi içerisinde konu edinilir olmuştur.¹²⁶

Hanefilere göre insanlar öteden beri bunu uyguladıkları için ve hiçbir müçtehidin karşı çıkmaması sebebiyle kıyasa aykırı olarak istihsanen caizdir. Meşruiyetinde ulema ittifak halindedir.¹²⁷ Nitekim Rasulullah (sav), istisna' akdi ile Mescid-i Nebevi. için bir minber kendisi için de bir yüzük yaptırmıştı.¹²⁸ Hanefi alimlerden İmam Mevsili'nin *İhtiyar* adlı kitabında; Para vakıflarında, gerek gayrimenkul üzerinden gerekse nakit para üzerinden ihtiyaç sahiplerine bazen karz-ı hasen (borç) verilir. Bu durumda aynı miktar geri alınır. Bazen de be'y bi'l-istiğlal muamele-i şer'iyye gibi yöntemlerle finansman sağlanır. Böylece para işletilmiş ve kar elde edilmiş olur. Elde edilen gelirler vakıf giderlerine harcanır.¹²⁹

Üsküdar Vakıfları incelendiğinde en fazla başvuru olan yöntemin istiğlal satışı olduğu ve onu muamele-i şer'iyyenin/ine satışının takip ettiği görülür. Muamele-i şer'iyye'de toplam 24 bin 800 kışur kuruş verilmiş, be'y bi'l-istiğlal'de ise toplam. 29 bin 900 kışur kuruş para verilmiş olmasına rağmen muamele-i şer'iyye'de daha fazla işlem gerçekleşmiştir. Buradan da muamale-i şer'iyye'de daha küçük miktarlarda işlem gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılabilir.¹³⁰

Finans kaynağı olarak mudarabe, Osmanlı Devleti'nde Necdet Şensoy'a göre yüzde beş, Hamdi Döndüren'e göre ise yüzde bir iki civarında yer tutarken 1980'lerde faizsiz finans kurumların ilk dönemlerinde yüzde yirmilik paya olmuş fakat bu oran gitgide düşmüştür. Bunun sebebi olarak da mudarebe'nin getiriye garanti etmemesi görülebilir. Tarihte para vakıfları, mudarebe yerine muamele-i şer'iyyeyi tercih etmiştir. Bugün de finans kurumları getiriye garanti eden murabaha gibi yöntemleri tercih etmektedir.¹³¹

İstisna akdi, selem akdinin alt başlığı altında şöyle tarif edilmiştir: İstisna istihsanen caizdir. Müşterinin görme muhayyerliği hakkı vardır. Siparişi yapmakta olan

¹²⁶ Hamza Aktan, "agm", c.11, s. 396.

¹²⁷ Kasani, *age*, c.5, s. 2.

¹²⁸ Buhari, *Salat*, 64, *Buyu'*, 32, *Libas*, 46; Müslim, *Libas*, 56.

¹²⁹ İsmail Kurt, "Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları" *İslam Hukuk Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlimi İhtisas Toplantısı*, İstanbul, 08-09 (Mayıs 2010), 315.

¹³⁰ Süleyman Kaya, "Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri", *Vakıf, Hukuk ve Toplum Seminer Bildirileri Nisan 2013*, Üsküdar, 2013, s. 28.

¹³¹ Tahsin Özcan, *Günümüz Finans Kurumlarının İzlediği İki Yol ve Osmanlı Uygulamaları*, *İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlimi İhtisas Toplantısı İstanbul, 08-09 Mayıs 2010, Çamlıca Sabahattin Zaim Kültür Merkezi*, İstanbul, 2011, s. 298.

kişinin de müşterisi o malı henüz görmeden yaptığı şeyi başkasına satma hakkı bulunmaktadır. Teslim için vakit belirlenmişse akid seleme dönüşür.¹³²

Şafî, Maliki ve Hanbeli mezhebine göre istisna' akdini selem akdi kapsamındadır. Meseleyi selem akdi esasları çerçevesinde geçerli görürler. Bu yüzden selem akdinde geçerli olan şartlara uygunluğu aralar.¹³³ İstisna akdini caiz görmeyenleri bu açıdan değerlendirmek gerekir, zira onlar bu akdi selem akdi ile bir tutarlar. Selem sözleşmesi özellikleri belirlenebilen vasıfları tarif edilebilen mallarda geçerli olur. Bu sebeple standart ölçülere sığmayan ürünler selem akdinin konusu olamayacağı gibi istisna' akdinin de konusu olamaz.

İstisna sözleşmesi bazı hukukçulara göre akit/sözleşme bazı hukukçulara göre sözleşme olmayıp yalnızca bir vaaddir. Hanefi mezhebinden Hakim eş-Şehid ve Muhammed bin Seleme istisna'nın akid olmadığını kabul edenler arasındadır. Onlara göre mevcut olmayan şey üzerinde akit gerçekleşmez. Akit ancak teslim gerçekleştiğinde mümkün olur. Bu şekliyle gerçekleşen (kabz/teslim ile) sözleşmeye satım akdi/bey' denir. Sipariş verilse bile bayii/satıcı istenilen şeyi yapmak zorunda değildir. Çünkü bu anlaşma şekli satıcı üzerinde bağlayıcılık oluşturmaz. Zira bir akid kurulmamıştır. Dolayısıyla satıcıya söz konusu siparişi yapmadığı gerekçesiyle bir yaptırım uygulanamaz. Fakat hatırlanacağı gibi selem sözleşmesinde durum bunun aksinedir. Selem sözleşmesi kapsamında satıcıya siparişi verilen ürünü teslim etmesi konusunda baskı yapılabilir. İstisna da siparişi veren de sipariş ettiği ürünü tamamlanmış şekilde görene kadar kararından vazgeçebilir. Sipariş verdiği ürünü almayabilir ve almaya zorlanamaz.¹³⁴ Bu durum istisna'yı vaad olarak görenleri destekler niteliktedir. Zira satım sayılsa sözleşme taraflar açısından bağlayıcı olur ve vazgeçmek isteyen taraf muhayyermiş gibi iptal hakkına sahip olmazdı. Buradaki muhayyerlik esas itibarıyla vaad türü anlaşmalara ait bir vasıftır. Özetle bu verilerden hareketle istisna' bir bir satım akdi değil vaadleşmedir.¹³⁵

Hanefi mezhebinde çoğunluk ise istisna'yı sözleşme olarak görür. Çünkü sipariş ihtiyaca binaen verilmiştir ve sipariş veren istediği ürünü tafsilatıyla tarif de etmiştir. Siparişi hazırlayan sanatkâr da onu müşteriye özel olarak imal etmiştir. Sonuç olarak örf

¹³²Abdullah b. Mahmud b. Mevdud b. el Mevsılı (683/1284), *el İhtiyar*, İstanbul, Ravza yay., 2016, s. 157.

¹³³Hamdi Döndüren, *age*, s. 325.

¹³⁴Serahsi, *age*, c.12, s. 138 vd; Kasani, *age*, c. 5, s. 2.

¹³⁵İbrahim Çalışkan, "*agm*", s. 351.

dikkate alındığında insanların bu konudaki sözlerine sadakat gösterdikleri görülür. İstisnayı akid olarak gören çoğunluğa göre başlangıçtaki muhayyerlik hakkı yani sipariş verilen ürün daha yapılmaya başlanmadan vazgeçme hakkı, henüz sözleşme sayılmadığını gösterse de ürün tamamlandıktan sonra sipariş edenin görene kadar muhayyer sayılması satım sözleşmesi niteliğine aykırı değildir. ¹³⁶

İstisna da teslim tarihi belirlenmişse Ebu Hanife'ye göre sözleşme seleme dönüşür. Bu durumda bedelin peşin ödenmesi gerekir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise vade belirlensin veya belirlenmesin sözleşme, istisna' olma özelliğini kaybetmez. ¹³⁷

Klasik literatürde istisna' akdinin, örf haline gelmiş, hangi tür eşyalarda yapıldığı sayılmış olsa da bunlar zamana göre farklılık gösterebilecek niteliktedir. Bu konuda dönemin örfü dikkate alınır. ¹³⁸

Sipariş verilen ürün, o toplumda sipariş şeklinde teamül haline gelmemişse ve teslim edileceği tarih biliniyorsa bu sözleşme selem akdi kapsamına ele alınır ve şartlarına uygun hale getirilir. Burada teslim tarihinin belli olmasından kasıt “yarın ertesi gün gelecek hafta veya gelecek ay” gibi kesin ifadeler kullanılmasıdır. Muallak olan netlik kazanmayan sipariş teslim tarihleri selem uygulanmasına izin vermez. ¹³⁹ Toplumda sipariş ile yaptırılması yaygın ve bilinir olmayan bir ürünün sipariş verilmesi durumunda teslim için net bir tarih de konmamışsa akit fasit hükmünü alır. ¹⁴⁰ Zira akit, selem sözleşmesine dönüşmekle beraber selem de teslim tarihinin belirlenmesi şartına aykırı davranılmıştır.

İcare akdi ile istisna' akdini ayırabilmek için, ısmarlanan şeyin malzemesini onu yapacak kişinin temin etmesi şartı ileri sürülür. Aksi takdirde bu akid, ecr-i müşterek kapsamına girer. ¹⁴¹ Fakat İmam Serahsi ve İbn Âbidîn gibi bazı alimlere göre ise, malzeme sipariş verenden olsa bile bu akdi istisna' akdi olarak isimlendirmek gerekir. Zira onlara göre akdin konusu sanat ve emektir. ¹⁴²

1.2.2. Fonksiyonu

İstisna akdinde ısmarlanan şey, hazır olup ısmarlayan görünceye kadar, iki tarafın da vazgeçme hakkı vardır yani gayri lazım bir akiddir. Bundan dolayı imalatçı

¹³⁶ Hamza Aktan, “agm”, c.11, s. 396.

¹³⁷ Serahsi, *age*, c.12, s. 139; Kasani, *age*, c.5, s. 3.

¹³⁸ Hamza Aktan, “agm”, c.11, s. 396.

¹³⁹ Hamdi Döndüren, *age*, s. 326.

¹⁴⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *age*, c.6, s. 118.

¹⁴¹ Kasani, *age*, c.5, s. 4; Ali Haydar, *age*, c.1, s. 692.

¹⁴² Serahsi, *age*, c.12, 2.139; İbn Abidin, *age*, c.5, s. 225.

sipariş verilen şeyi, müşteri görmeden önce başkasına satabilir. Çünkü akid lazım değildir ve sözleşmenin konusu imal ettiği ürün değil belki onun misli olan bir zimmet borcudur. İsmarlayan kimse ısmarladığı şeyi gördüğü zaman, muhayyerlik hakkı vardır. İsterse ısmarladığı bu şeyi alır, isterse almaz. Bu görüş Ebu Hanife ve imam Muhammed'e aittir. İsmarlanan kimsenin ise, bu safhada muhayyerlik hakkının olmadığını kabul ederler. Çünkü görmediği şeyi satmıştır. Ebu Yusuf'un görüşü ise sipariş verilen ürün sipariş verenin istediği özelliklere uygun olarak imal edilmiş ise sipariş verenin muhayyerlik hakkı kalmaz. Çünkü bu durumda müşteriye muhayyerlik/vazgeçme hakkı verilirse satıcının aleyhine olur. Çünkü ürün, siparişi veren kişinin istediği özelliklere uygun olarak yapılmıştır ve bu ürün çok tercih edilmeyen vasıflara sahip olabilir.¹⁴³

Mecelle'de de, İmam Ebu Yusufun görüşü tercih edilmiştir.¹⁴⁴ Müşteri ile üretici arasında çekişmeyi ve üreticinin zarara girmesini önlemesi yönüyle bu görüş daha isabetli görünmektedir. İslam hukukunda akitler ana unsurları ile bağlayıcı karakter arz eder. Dolayısıyla bu görüş ile genel akit teorisi paralel nitelik taşımaktadır. Bugün bu sözleşme kapsamında büyük miktarlarda ürün alınmaktadır. Eğer sözleşme bağlayıcı kabul edilmez ise büyük risk taşıdığından dolayı üretici bu akdi yapmaya yanaşmayacaktır. Zira imal ettiği ürünler elinde kalabilir.¹⁴⁵

1.3. Bey' bi'l-vefâ

Bey' bi'l-vefâ, herhangi bir malı karar verilen zaman içinde malın bedelini iade ederek geri alım şartı ile yapılan satıştır.¹⁴⁶ Müşterinin belirlenen sürede bedeli geri alınca, malı iade etmesi, önceden verdiği iade etme sözünde durmasına bağlı bulunduğu, başka bir ifade ile vefalı davranmasına bağlı olduğu için bu satışa vefa yoluyla satış (bey' bi'l-vefâ) adı verilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴³ Serahsi, *age*, c.12, s. 139; Kasani, *age*, c.5, s. 3.

¹⁴⁴ Ali Haydar, *age*, c.1, s. 657.

¹⁴⁵ İbrahim Çalışkan "agm", s. 365.

¹⁴⁶ Bey' bi'l-vefâ: Bir kimse bir malı âhara semeni reddettikde geri vermek üzere şu kadar guruşa satmaktır ki müşteri mebî' ile intifa aylesine nazaran bey'-i câ'iz hükmünde ve tarafeyn bunu feshe muktedir oldukları cihetle bey'-i fâsid hükmünde ve müşteri mebî'i âhara satamadığı cihetle rehin hükmündedir." Ahmed Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1988, s. 68.

¹⁴⁷ Hamdi Döndüren, *age*, s. 328.

1.3.1. Meşruiyeti

Bazı günümüz fıkıhçılara göre, Kişinin malını rehin vererek faizli kredi temin etmesidir ve bu yöntemi 11. yy. da Hanefi mezhebi alimleri sözde faizden kurtulmak için geliştirmiştir.¹⁴⁸ Diğer bir görüş bu işlemin borcun ödenmesini garanti altına almak ve faize düşmemek için örf halini almış bir satış yöntemidir.¹⁴⁹

15. yy. fakihlerinden Bedruddin Mahmud (823/1420) bu işlemin faizden korunmak için yapılan bir satış şekli olduğunu fakat aslı itibari ile rehin¹⁵⁰ kapsamında sayılacağını müşterinin mal üzerinde hak iddaa edemeyeceği gibi sahibinin izni olmaksızın mal üzerinden bir kazanç da sağlayamayacağını ifade etmiştir.¹⁵¹

Be'y bi'l-vefâ da alıcı, söz konusu maldan iade edeceği zamana kadar faydalanabildiği için sahih satım; tarafların anlaşmadan dönebilme (fesh) hakları bakımından fasit akit; alıcının malı başkasına satamaması sebebiyle de rehin sayılır. Rehin olma yönü ağır basar ve fakihlerin ekseri vefaen satışı caiz saymıştır.¹⁵²

Sözleşmenin rehin özelliği ağır bastığı için taraflar birbirlerinin izni olmaksızın malı satamaz. Taraflardan biri vefat etse dahi sözleşme mirasçılara intikal eder.¹⁵³

1) Bey' Bi'l Vefâya Rehin Diyenler

Bazı fıkıhçılara göre bey' bi'l-vefâ satışı ile gerçekleşen işlem rehindir. Malın menfaatinden alacaklının faydalanması ise kendisine yapılmış bir hibedir.¹⁵⁴ Çünkü borçlu olan borcunu ödemediği takdirde alacaklı rehini satar ve alacağını temin ettikten sonra gerisini iade eder.¹⁵⁵

Ömer Nasuhi Bilmen de bu işlemin rehin olduğu kanaatindedir.¹⁵⁶ Akit esnasında aldım sattım sözleri kullanılması akdi satış kılmaz. Çünkü "akitlerde esas olan söylenen sözler değil kastedilenlerdir."¹⁵⁷ der Islahat-ı Fıkıhye Kamusu'nda. Be'y bi'l-vefânın rehin olduğu kanaati çok yaygındır.¹⁵⁸

¹⁴⁸ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 214.

¹⁴⁹ Hamdi Döndüren, *age*, s. 328.

¹⁵⁰ Rehin: borcu ödeyince geri almak üzere verilen maldır

¹⁵¹ Ali Haydar Hoca Eminzade (ö.1355/1936), *Düreru'l Hukkam Şerhul Mecelleti'l-Ahkam*, 3. Baskı, Matba-ı Tevsi-i Tabiaat, İstanbul, 1912, s. 300; Hamdi Döndüren, *age*, s. 328.

¹⁵² Ömer Nasuhi Bilmen, *age*, c.6, s. 126.

¹⁵³ Hamdi Döndüren, *age*, s. 328.

¹⁵⁴ Mecelle'de rehin şöyle tarif edilmiştir: "Rehin, bir malı andan istiyfası mümkün olan bir hak mukabilinde mahbûs ve mevkûf kılmaktır." (Mecelle md. 701)

¹⁵⁵ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 215.

¹⁵⁶ Hamdi Döndüren, *age*, İstanbul, s. 34.

¹⁵⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *age*, c.6, s. 127.

¹⁵⁸ İbnü'l Bezzâz, Muhammed b. Muhammed el Kerderî (ö. 827h./1424m.) *el-Fetâvâ'l-Bezzaziyye*, (el Fetâvâ'l Hindiyeye ile beraber) Bulak, 1310, c.4, s. 405; Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 216.

Borç para bulmaya yönelik ya da bir borcu erteleme amacıyla bu gibi çözümler Ebu Hanife ve İmam Şafii'ye göre faydalanma, sözleşme sırasın şart koşulmamışsa caiz olur.¹⁵⁹

İslam Âlimlerinin çoğu bey' bi'l-vefâyı rehin vermeye benzetmişler. O halde rehin nedir şartları nelerdir kısaca inceleyelim

Hanefi âlimler vefa yoluyla yapılan satış hakkında çeşitli hükümlerde bulunmuşlardır. Bu konuda Hanefi âlim Bezzazi el-Kerderi dokuz farklı görüşün bulunduğunu ifade eder.¹⁶⁰

2) Bey' Bi'l-vefâyı Sahih Satış Görenler

Bey' bi'l-vefâda, hem müşterinin mebiden faydalanması hem de müşterinin mebi bayie kiraya vermesi caiz olduğundan bu muamale fukahadan bazılarına göre rehin değil sahih bir bey' kabul edilmiştir. Sahih bey' kabul edenler arasında İmam Necmeddin. en Nesefi başta olmak üzere Semerkand ulemasından bazıları sayılmaktadır.¹⁶¹

3) Bey' Bi'l-vefâyı Fasit Satış Görenler

Kadıhan'a göre bey' bi'l-vefâ "sattım, aldım" lafızlarıyla yapıldığı için rehin olmaz. Bu durumda bakılır eğer taraflar sonradan fesh etme şartıyla akit yapmışlarsa bu satış fasid olur. Başlangıçta fesihden bahsedilmez fakat satışı "bey' bi'l-vefa bey' bi'l caiz" lafızlarıyla yaparlarsa İmameyn'e göre bu satış lazım olmayan bir satış olur, satış da fasid olur. Eğer satışı yaparken şartı ziketmezler de, sonradan anlaştıkları şekilde şartlarını belirtirlerse, bu satış caiz olur ve anlaştıkları şartları yerine getirmeleri gerekir.¹⁶²

Akit yapılırken şart koşulmasa bile, akit yapıldıktan sonra akdin feshine sebep olacak şart koşulursa, İmam Azam'a göre akidden sonra taraflar arasındaki bu şart da akdin aslına dahil olacağından satış, fasit hükmünü alır.¹⁶³

4) Bey' bi'l Vefâyı Yeni Bir Akit Sayanlar

Bazı fakihlere göre bey' bi'l vefâ, klasik akitlerin ölçülerine göre değerlendirme kabul etmeyen farklı, yeni ve bileşik bir akit tipidir. Bu konuda iki farklı değerlendirme

¹⁵⁹ Hamdi Döndüren, *age*, s. 330.

¹⁶⁰ Muhammed El Kerderi el-Bezzazi, *El Cami'ul Veciz* (Hindiyyenin kenarında), Beyrut, 1980, c.4, s. 405-410.

¹⁶¹ Bezzazi, *age*, c.4, s. 256.

¹⁶² Beşir Gözübenli, "agm", s. 115.

¹⁶³ "agm", s. 115.

yapılmıştır. İlk görüşe göre sözleşme sırasında iade şart koşulmazsa sahih satım ile rehin işleminden oluşan bileşik bir akit meydana gelmiş olur. Alıcı açısından bu işlem satıştır. Satıcı içinse rehin olur. Buna göre:¹⁶⁴

a) Alıcı, malın sahibiymiş malı kullanır.

b) Satıcı, ücreti iade ettiği takdirde müşteri de malı geri vermesi gerekir.

Bu hüküm tutarsız görünmektedir. Çünkü akit yapılırken tarafların irade beyanı aynı akit üzerinde birleşmelidir.¹⁶⁵

Mecellede de kabul edilen diğer görüşe göre, Be'y bi'l vefâ sahih satış, fasit satış ve rehinin birleşimidir. Alıcı açısından sahih satıştır. Çünkü söz konusu akit, maldan istifade etmesini mümkün kılmıştır. Taraflara fesh edebilme imkanı sağladığı için fasit satış sayılır. Müşterinin malı satamaması mala gelecek zarar sonucunda borçtan düşülmesi gibi gerekçelerle de rehin kapsamındadır. Bu görüş sahipleri bu akdi, rehin tarafı baskın olan üç akdin birleşimi kabul ederler.¹⁶⁶

Vefa yoluyla satılan malın menfaatlerinin müşteriye ait olması alan kişi tarafından şart koşuşabilir ve bu şarta uyulması gerekir. Halbuki rehinde, rehin veren kişi istediği zaman verdiği hakkı geri alabilir.¹⁶⁷

Sonuç olarak sunu söyleyebiliriz: Vefaen satılan mal eğer rehin sayılacak olursa rehinin şartlarına tabii olmalıdır. Rehinin şartlarına tabi olursa akit, rehinin caiz olması gibi caiz olur. Rehinin şartları derken özellikle bir şart burada dikkat çekmektedir ve hükmü etkileme konusunda doğrudan pay sahibi gözükmektedir. O da şudur ki: Rehin verilen mal, sahibinin izni olmadıkça kullanılamaz ve kullandırmak maksadıyla rehin verilmez. Dolayısıyla vefaen satış gerçekleştirilirken satılan malın menfaati şart koşulursa karşılıksız bir fazlalık gündeme gelmektedir. Bey' bi'l-vefâya faizli işlem yakıştırmasının temelinde bu işlem yatmaktadır. Kullanım hakkı şart koşulmasa bile bu örfen yaygınlaşmışsa şart koşulmuş sayılır. "Örftede bilinen şey şart kılınmış gibidir"¹⁶⁸

¹⁶⁴ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 218.

¹⁶⁵ *age*, s. 218.

¹⁶⁶ Bey' bi'l vefa, bir kimse bir malı ahara semeni reddettikde geri vermek üzere şu kadar kuruşa satmaktır ki müşteri mebi' ile intifa eylesine nazaran bey'i caiz hükmünde ve tarafeyn bunu feshe muktadir oldukları cihetle bey'i fasid hükmünde ve müşteri mebi'i ahara satamadığı cihetle rehin hükmündedir (Mecelle, md. 118).

¹⁶⁷ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 216.

¹⁶⁸ Mecelle, md:43.

1.3.1. Fonksiyonu

İslam hukukuna göre rehin olan maldan sahibinin izni bulunduğu takdirde yararlanılabilir. Rehin alan kendisi de kullanabilir kiraya vermek suretiyle kazanç da sağlayabilir.¹⁶⁹ İslam'da vefa yoluyla satış bir finansman kaynağı olarak esnaf ve tüccarın başvurduğu bir yöntem olmuştur. İşleyiş tarzı şöyledir:

Nakde ihtiyacı olan kişi bir malını nakit şekilde satar. Satarken sattığı fiyata malı geri almayı şart koşar. Satan kişi, sattığı malı, sattığı fiyata geri alıncaya kadar, müşteri vefaen sahip olduğu malın menfaatinden istifade etme imkanına sahip olur. Örneğin satıcı bir milyon değerindeki dükkanını vefa yoluyla satar ve bir milyon alır. Diyelim ki müşteri vefa yoluyla satın aldığı dükkanı kiraya vermiş olsa aylık beş bin lira alsa senenin sonunda satıcı bir milyonu geri ödeyerek sattığı malını geri alsa müşteri bir sene boyunca malı kiraya vermek suretiyle altmış bin lira kazanmış olur.¹⁷⁰

Paraya ihtiyacı olan A şahsı B şahsına semeni geri verdiğinde mebiî geri almak üzere anlaşarak belli bir fiyatla ir malı satsa, aralarında vefaen satış vücuda gelmiş olur. A şahsı malın bedelini geri verdiğinde B şahsına satmış olduğu malı geri alır. Bu satış sonunda A şahsı ihtiyacı olan parayı faizsiz temin etmiş olur. B şahsı da, A şahsı malın bedelini ödeyinceye kadar maldan istifade etmiş olur.¹⁷¹

Mesela: hasat mevsiminde ödeme gücüne kavuşacağını düşünen bir çay üreticisi kurmakta olduğu çay fabrikası için ihtiyacı olan beş yüz milyon lira parayı bir kişi veya kuruluştan alsa, buna karşılık yaklaşık beş yüz milyon değerinde ki bir gayrimenkulünü vefa yoluyla karşılık gösterse, hasat mevsiminde borcunu ödeyince gayrimenkulünü geri alabilecektir. Bu sure içinde, gayrimenkulü elinde tutan alıcı ondan bizzat veya kiraya vererek yararlanabilir.

1.4. Bey“ Bi'l İstiğlâl

Bey' bi'l-vefâ ile be'y bi'l-istiğlâl büyük oranda benzerlik arz eder. İstiğlâl kelimesi sözlükte “istismar etme, faydalanma, suisitimal, çıkar sağlama “ gibi anlamlar taşır. Bey' bi'l-istiğlâl satıcının bir malı tekrar kendisinin kiralaması şartıyla satması ve bedeli iade ettiğinde mülkiyeti de geri almayı şart koştuğu akit çeşididir.¹⁷² Vefa yoluyla yapılan satışta müşteri, bedeli iade edilinceye kadar malın menfaatlerinden yararlanır ve

¹⁶⁹ Hamdi Döndüren, *age*, s. 328.

¹⁷⁰ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 214.

¹⁷¹ Beşir Gözübenli, *Bey Bi'l Vefa ve Bey Bi'l İstiğlâl*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 1990, 108-120, s. 112.

¹⁷² Mecelle md: 119; Ali Haydar Efendi, *age*, c.1, s. 224.

onu isterse kiraya verebilir. İstiğlal satışında ise buna ilaveten mal asıl sahibine kiralanır. Bu şekliyle malın kullanımı kesintiye uğramaksızın asıl sahibinde kalır.¹⁷³ Be'y bi'l-vefâ ve be'y bi'l-istiğlal hakkındaki hükümler de paralellik arz eder.¹⁷⁴

1.4.1. Meşruiyeti

Fukaha tarafından İstiğlal satışına vefa satışından fazla olarak getirilen eleştiri, kişinin rehin bulunan kendi malına kira ödemesinin hukuken geçersiz olmasıdır. Mesela A şahsı kendi mülkü olan evini B şahsına bedeli iade ettiğinde evi geri almak üzere 100 bin liraya satsa evi boşaltıp B şahsına teslim ettikten sonra o evi tekrar kendisi B şahsından bir yıllığına 5 bin liraya kiralasa, bu muamele be'y bi'l-istiğlal olur.¹⁷⁵ Malı ilk sahibinden alan müşteri (B şahsı) malı ister kendi kullanır isterse kiralar. Zira esasen söz konusu mal rehin kapsamındadır.¹⁷⁶

Bu Satışın hükmü konusunda Hanefî fakihler arasında farklı görüşler ileri sürülmüş olsa da mebiin tahliye edilip müşteriye teslim edilmesinden sonra, bayii o mebi malum bir müddet ve malum bir bedelle kiralasa bu kiralama (isticar) sahih olup, ücret lazım olacağına fetva verilmiştir.¹⁷⁷

Bu satış be'y bi'l-vefâ ile isticardan mürekkebe bir muameledir.¹⁷⁸ Bu satışın sonucunda paraya ihtiyacı olan kimse vefaen satıp geri kendisi kiraladığı malına ödediği kira mukabilinde ihtiyacı olan ödücü temin etmiş olmaktadır. Ya da bu kira mukabilinde borcunu erteletmiş olmaktadır. Vefaen satışta müşteri mebiin semeni olarak verdiği para kendisine geri ödeninceye kadar mebiiden faydalanmakta idi bey' bi'l-istiğlal de ise semen olarak verdiği para veya bayiiiden alacağı kendisine ödeninceye kadar bayiden mebiin kirasını almaktadır.¹⁷⁹

Be'y bi'l-istiğlal de kira süresinin bitmesiyle birlikte kira ücreti de düşer. Borcun, yetim veya vakıf malı olması (bu hükmün kapsamı) dışındadır. Böyle bir durumda ise süre bitiminden sonra denk ücretin ödenmesi gerekir. Binaen aleyh bir kimse istiğlal yoluyla satın aldığı bir akarı, tahliyesinin ardından tesellüm ettikten (zilyetliğine sahip olduktan) sonra mezkur akarı satan kişiye kiraya verip teslim etse süresinin sona ermesinden itibaren kiracı yanı akarı satan kişi akdi yenilemeksizin aynı

¹⁷³ Mecelle md: 119.

¹⁷⁴ Abdülaziz Bayındır, "Bey' bi'l-İstiğlal", *DİA*, c.6, Diyanet Yay., İstanbul 1986, s. 20.

¹⁷⁵ Ali Haydar Efendi, c.1, s. 224.

¹⁷⁶ Ali Haydar Efendi, *age*, c.1, s. 664; Hamdi Döndüren, *age*, s. 331.

¹⁷⁷ Beşir Gözübenli, "agm", s. 109-120, 118.

¹⁷⁸ Ali Haydar, *age*, c.1, s. 224.

¹⁷⁹ Beşir Gözübenli, "agm", s. 118.

akarda bir sene daha ikamet etse bu sonraki ikamet karşılığı ne denk bir ücret, ne de belirlenen, bir ücret ödemesi gerekir. Fakat mesela vasi, çocuğun malından şu kadar kuruş miktar parayı bir başkasına borç (karz) olarak verip teslim etse, (borç alan) şahıs da mezkur meblağ karşılığında evini istiğlal yoluyla (bu) vasiye satıp teslim ettikten sonra mezkur evi bir sene sonuna kadar şu kadar kuruşa (aynı) vasiden kiralayıp kabzetse bu sure zarfında evi elinde tutup (bir senelik sürenin bitiminden) sonra aynı şahıs yani bir kira akdi yapmadan mezkur binada birkaç sene ikamet etse vasi, ikamet ettiği seneler karşılığı (bu şahıstan) denk ücret alır.

Bey' bil-istiğlal akdinde tahliye ve teslim olmaksızın (mezkur gayri menkulün) kiraya verilmesi durumunda ücret ödenmesi gerekmez. Ancak, malın yetim veya vakıf malı olması halinde kira ücretinin ödenmesi gerekir. Mesela bir kimsenin diğer bir kimseden bey'ı bi'l-istiğlal yoluyla satın aldığı evi (henüz) tahliye ve teslim etmeden o kimseye (satın aldığı kimseye) bir seneliği yirmi altın karşılığı kiraya verip kiralayan şahıs da mezkur evde ikamet etse belirlenen ücretin ödenmesi gerekmeyeceği gibi denk bir ücret ödemesi de gerekmez. Fakat bir kimse, mütevelliden ödünç aldığı vakıf parası mukabilinde evini mütevelliyeye istiğlal yoluyla satıp ve fakat tahliye ve teslim olunmadan mezkur evi şu kadar kuruşa kiralaması ve zaptetmesi (fill olarak kullanmaya başladıktan/zil yed) halinde (değerine) denk ücretin tediyesi gerekir.¹⁸⁰

Faize düşmeden şeklen alım satım görüntüsü altında yapılan bu işlemlere muamele-i şer'iyye denmiştir. Osmanlı da para vakıflarının da kullandığı bu yöntem Hanefi ve Şafii mezheplerinde cevaz bulunurken Hanbeli ve Maliki mezhepleri tarafından kabul görmemiştir.¹⁸¹ Dolayısıyla istiğlal satışına da Hanbeli ve Malikiler cevaz vermez.¹⁸²

1.4.2. Fonksiyonu

İstiğlal satışında müşteri kendi elinde rehin hükmünde bulunan malı kabzettikten sonra mal sahibine kiralaması lazımdır. Çünkü böyle yapılmazsa şartlı satış kapsamına girme ihtimali vardır. Karz akdinde şart koşulan fazlalık faiz sayıldığı için şart koşulmasa bile örf haline gelen, alınan borcun fazlasıyla iade edilmesi işlemi faiz kabul

¹⁸⁰ Sabri Erturhan, "Muvaaza ve İstiğlal", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.5, 2005, s. 267-296, 292

¹⁸¹ İbni Rüşd, Ahmed el-Hafid, *Bidayetü'l-Müçtehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Matbaaatü'l İstikame, Mısır 1933, c.2, s. 123.

¹⁸² Hamdi Döndüren, *age*, s. 331.

edildiğinden ödünç para temin edebilmek amacıyla bu tür yollar üretilmiştir. İlâveten borcu teminat altına alma ihtiyacı da bu tür bir akdin çıkışında etkili olmuştur.

1.5. İne Satışı (Tevrük-Muamele-i Şer'iyye)

İne satışı diğer adıyla Muamele-i şer'iyye, şeriata yani hukuka uydurulmuş işlem demektir. İstilah da ise alış-veriş görüntüsü altında finans sağlama yöntemidir. İne satışı, nakit paraya ihtiyacı olan kimsenin, kendi malını peşin parayla satıp aynı malı sattığı kimseden vadeli şekilde daha yüksek fiyata geri alması şeklinde gerçekleşir.

1.5.1. Meşruiyeti

Fakihler ine satışının meşruiyeti hakkında ihtilaf halindedir. Hanefi, Maliki ve Hanbeli hukukçulara göre üçüncü bir kişinin araya girmesi halinde ine satışı caizdir. Malikiler buna "tevrük", İmam Şafii, "zernaka", Ezheri ise bunu caiz ine satışı olarak isimlendirmektedir.¹⁸³

Para vakıfları'nın cevazı imam Züfer'e dayanır. Ona bunun nasıl yapılacağı sorulduğunda mudarebe yoluyla işletilir geliri vakfın gayesi doğrultusunda harcanır demiştir. Devlet-i Âliye'de İmam Züfer'in görüşüne uyarak para vakıflarına izin vermiştir. Fakat mudarebe haricinde muamel-i şer'iyye yöntemini daha çok uygulamıştır. Kimilerine göre bu yöntem faiz'den kaçmak için uydurulmuş bir kılıftır.¹⁸⁴ Belh ulemasına göre ise çarşı pazardaki alış-verişten daha temiz ve helaldir.¹⁸⁵

İne satışı hakkında bir hadis şöyledir: İnsanlar dinar ve dirhemlerin peşine düşer, 'ine satışı yapar, hayvancılık yapar ve Allah yolunda cihadı terk ederlerse, Allah onlara bir bela indirir ve bu belayı yeniden dinlerine dönünceye kadar da kaldırmaz.¹⁸⁶ Bu hadisten ve faize götürme ihtimalinden dolayı ulemanın çoğunluğu bu çeşit bir uygulamayı caiz görmez. Ebu Yusuf'a göre ise ine satışı caiz hatta sevaplı bir iştir. Çünkü haramdan kaçınmayı sağlamaktadır.¹⁸⁷ İmam Muhammed ine satışından kalben razı olmadığını, bu yolu faizcilerin uydurduğunu söyler.¹⁸⁸ Ömer Nasuhi Bilmen'e göre muameli şer'iyye meşru dairede ki hile-şer'iyyelerdendir. Bu sayede faiz kalkar ve bu

¹⁸³ Nezih kemal Hammad, *el Ukudu'l Mürekkebe fi'l Fıkhi'l İslamiyyi*, Daru'l Kalem, Dımeşk 2004, s. 564-65; Ahmet İnanır, *age*, s. 156..

¹⁸⁴ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 233.

¹⁸⁵ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 222.

¹⁸⁶ Ebu Davud, *Buyu'* 56; Ahmed b. Hanbel, c.2, 42.

¹⁸⁷ Fahrudin Hasan b. Mansur Kadıhan, *el Feteva'l Haniye*, Beyrut 1980, c.2, s. 244, 245.

¹⁸⁸ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 5, s. 207, 208; İbn Abidin, *age*, c. 4, s. 244.

kar caizdir. Bu şer'i bir ruhsat ve çıkış kapısıdır. Çünkü vakfın ve yetimin malı karz olarak verilemez faiz de haramdır. Ancak bu suretle meşru menfaat sağlanmış olur.¹⁸⁹

Şafii ve Zahiri mezhebinde ine satışı sahih/geçerli olmakla beraber mekruh kabul edilmiştir. Mekruh kabul edilmesinin gerekçesi Hz Aişe'nin r.a bu şekilde alım-satım yaptığını işittiği Zeyd bin Erkam r.a hakkında Peygamber a.s. ile yaptığı cihadın sevabını kaybettirecek kötü bir alış-veriş olarak tanımlamasıdır. İmam Şafii ise bunu sahabe ihtilafı olarak değerlendirir. Ayrıca rivayetin sabit olmadığını da belirtir.¹⁹⁰

Eğer ine satışı gerçekten mala duyulan ihtiyaçtan yapılırsa göstermelik satış şeklinde yapılmadığı takdirde caiz olmaması için hiçbir gerekçe ileri sürülemez. Örneğin bir adam kullanmak amacıyla taksitle 60 bin liraya bir araba alsa fakat işleri kötü gitse ve arabayı bir hafta sonra peşin paraya satması gerekse ve aldığı kimse peşin 50 bin liraya anlaşsa bu işlem doğal akış içerisinde caiz oluyorsa neden farklı niyet ile yapıldığında caiz olmasın?¹⁹¹

Şafii mezhebinde ine satışına caiz denmesinin hareket noktası da bu işlemin zahiren satımdan farklı kılan bir şekle sahip olmamasıdır. Delil olarak dayandıkları hadis: düşük kalitede ki çok miktarda hurma ile iyi kalite olan az miktardaki hurmanın değişimine dair olan meşhur hadistir. Rasulullah sav bu işleme ruhsat vermeyip önce "dirhem ile sat sonra o parayla iyi kalite hurmadan al" buyurmuştur.¹⁹² Burada düşük kalite hurmanın satıldığı kimse ile iyi kalite hurmanın alındığı kimse/bayi aynı olabilir.

Akitlerde sömürü ve haksız kazanç bulunup bulunmaması hükmü etkileyecek derecede önem taşır. Örneğin bir kimse bir arkadaşından 100 bin lira borç alsın altı ay sonra da 120 bin lira olarak geri ödese bu fazlalık faizdir. Fakat evini 100 bin liraya satarsa aynı evi altı ay sonra 120 bin liraya geri alsın bu işlem meşru bir ticaret sayılır. Bu şekilde yapılan işlem finansman sağlayana kar bırakacak şekilde olmakla beraber şeklen meşru bir ticaret görüntüsüne büründürüldüğünden işlemi faiz olmaktan çıkarmaktadır. Fakat Ebu Yusuf ve İmam Muhammed bu durumda kişilerin gerçek iradesini önemser ve hükmü niyete /kasta göre verir. Buna göre amaç söz konusu malı temin etmekse, akit mala duyulan ihtiyaçtan dolayı yapılmışsa işlem meşru, finansman temin etmek için şeklen yapılan bir alım-verişse İmameyn¹⁹³ tarafından faiz sayılmıştır.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Ömer Nusihi Bilmen, *age*, c. 5, s. 47.

¹⁹⁰ Yunus Apaydın, "İne", *DİA*, c.22, TDV Yay., İstanbul 2000 s. 283.

¹⁹¹ Yunus Apaydın, "agm", c.22, s. 283.

¹⁹² *El Muvatta*, Buyu', 20, 21, Buhari, Buyu', 89, Müslim, Musakat, 95.

¹⁹³ İki imam anlamındadır. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed için kullanılır.

İne satışını para alım-satımından ayıran husus, satım akdi sonucunda meydana gelmiş olmasıdır. Ortada alınıp satılan ve taraflarca kabz edilen bir mal olmaksızın yapılan işlem sonucu taraflardan birinin elde edeceği kar/fazlalık faiz kabul edilir.¹⁹⁵

“Bey-i ine karz-ı hasenden uzaklaşma anlamına geldiği için mekruhtur. “Bey-i ineden sakının, çünkü o lanetlenmiştir, faiz yiyenlerin icadıdır” denilmiştir. Rasullullah (s.a.v.), “İne ile alışveriş yapıp, öküzün kuyruğuna takıldığınız zaman zelil olursunuz ve düşmanlarınız size galip gelir” buyurmuşlardır. İttifakla bu akitte kerahet olduğu mutlak olarak zikredilir. Herhangi bir ihtilaftan bahsedilerek bu görüşe itiraz serdedilmez.¹⁹⁶

Tahsin Özcan’a göre 16. yüzyılda para vakıflarında muamele-i şer’iyye yöntemi ile finans sağlama oranı yüzde doksanları bulmaktadır. Bu akid hakkındaki tartışmanın kaynağı ise bunun klasik akit türlerinden olmayıp sonradan ortaya çıkmış olmasından kaynaklıdır. Diğer taraftan selem akdi cevazında nass bulunan bir akid olmasına rağmen Ebu Suud Efendi’nin *Maruzat*’ında şu ifadeler geçmektedir: “Selem adında dahi ifratla insaftan çıkarlar” Bu dönemde faizcilik, murabahacılık yaygınlık kazanmıştır. Para vakıfları ise bu faizciliğe, murabahacılığa, selem adı altında veya bir takım meşru akitler kullanılarak yapılan tefeciliğe bir alternatif olarak geliştirilmiştir.¹⁹⁷

İne satışı konusunda Osmanlı’da Ebu Yusuf’un görüşü esas alınmış ve caiz kabul edilmiştir. Aksi görüşlere adeta savaş açılmış ve bunu yasaklamak isteyen 16.yüzyıl Şeyhülislamlarından Çivizade (954/1547) adıyla maruf, Şeyhülislam Muhiddin Mehmet efendi idamdan son anda kurtulmuş lakin azledilmekten kurtulamamıştır. Osmanlı’da muamele-i şer’iyye oranları devletin eliyle düzenlenip kar miktarı da belirleniyordu. Kar oranlarının yüzde on ile yirmi arasında değiştiği görülmektedir. İne satışını düzenleyen kanunnamelerin sonunda sebebinin sorulması memnudur ilavesi bulunmaktadır. Fakat belirlenen oranların üzerinde bir oranla yapılacak muamele-i şer’iyye geçersiz sayılmakla beraber uzun bir hapis cezası da öngörülmüştür. Hatta şeyhülislam İbni Kemal (Kemalpaşazade) İne satışının Allah’ı aldatmak olduğunu söyleyenlerin şer’an kafir olup tecdid-i iman etmeleri şayet bu itikattan dönmezlerse katledilmeleri gerektiğini belirtir. Dönemin padişahı Kanuni, Şeyhülislam Çivizade’nin

¹⁹⁴ Zühayli, *el-Fıkhul-İslami*, c.1, s. 171; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, c.2, s. 21.

¹⁹⁵ İsmail Kurt, “agm”, s. 325.

¹⁹⁶ Süleyman Kaya, “17. Yüzyıl Sonlarında Muhalif Bir Metin Muhammed b. Hamza el-Aydini’nin Bey’u’l-İne Risalesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dıvan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c.14 sy.26 (2009/1), s. 97-112.

¹⁹⁷ Tahsin Özcan, “agm”, s. 298.

isteği ile yasaklamış olduğu İne satışını, kendi yanında muteber tasavvuf erbabı Sofyalı Bali Efendi ve İne satışının caiz olduğunu söyleyen ulemanın itirazları sonucunda ilmi tartışmaya sunmuş, sonuç olarak Çivizade haksız bulunmuş ve Osmanlı tarihinde ilk defa bir şeyhülislam azledilmiştir.¹⁹⁸

Hanefi mezhebi kitaplarında ine satışı bahsinde “alıcı parayı ödemedi tekrar geri satmak” ifadesi geçer ki bu şekilde ine satışı mezhepte caiz görülmeyip müşteri bedeli teslim aldıktan sonra yapılacak satım caiz kabul edilmiştir. Çünkü satıcı bedeli teslim almadan geri müşteriden satın alacak olursa iki bedelin birbirine satılması sorunu ortaya çıkar. Paranın paraya satımı şeklinde bir görünüm ortaya çıkar. Bu durumun da faiz kapsamında değerlendirileceği açıktır. Maliki mezhebi uleması ise şeklen caiz olan ine satımına bile faize sebep olduğu gerekçesiyle cevaz vermemiştir.¹⁹⁹

Bedir savaşı için Müslümanlar savaştan önce bir vadide konakladıkları esnada bir kimse çıkagelmiş ve kendisinin ne yaman bir savaşçı olduğunu sayıp döktükten sonra ganimet için Müslümanlarla beraber savaşa katılmak istediğini dile getirmişti. Bu zatın adı Hubeyb idi. Rasulullah da (sav) ona Müslüman olduğu takdirde kendileriyle beraber savaşabileceğini söyledi. Müslüman olmadan orduya katılamayacağını ve ganimet elde edemeyeceğini anlayınca İslam'ı kabul etti. Rasullullah (sav) da ona izin verdi.²⁰⁰

Burada Rasulullah'ın (sav) ganimet maksadıyla bile olsa Hubeyb'in Müslüman oldum demesini geçerli sayması dikkat çekmektedir. Burada Peygamberimizin as zahire göre hüküm verdiği sonucu çıkarılabilir.²⁰¹ İne satışında az evvel de bahsi geçtiği üzere Hanefi ve Şafiiler zahire bakarak işlemin şeklen alışveriş görüntüsü şeklinde gerçekleşmesinden hareketle bu işlemi caiz sayarlar. Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre akid ne olursa olsun kendisinde kötü bir niyet buldukça batıldır. Hukuki bir sonuç vermez niyet gayri meşru ise lafızlara itibar edilmez. Çünkü fitnenin önünü kapatmak gerekir.

Fakat ganimet maksatlı Müslüman olan kimse ile ine satışında zahire göre hüküm vermek arasında “kıyas-ı maal fark” var denilebilir. Şöyle ki kişinin Müslüman

¹⁹⁸ Ahmet İnanır, *age*, s. 157-159.

¹⁹⁹ Yunus Apaydın, “agm”, c.22, s. 283.

²⁰⁰ Vakidi, Megazi, s. 32-33; Muhammed İbn Sa'd, *Tabakatu'l Kübra*, Daru's Sadr, Beyrut 1960, c.3, s. 535.

²⁰¹ Ali Rıza Ayar, Hüseyin Güneş, Hz Peygamberin Savaş Öncesinde, Zafer Sonrasında Elde Edilecek Ganimetlere Dikkat Çekmesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fakültesi Dergisi*, Sayı:16, Samsun, 2003, s. 222.

olarak elde edeceği manevi kazancı mal için savaştan kaybedeceğinden kat kat üstündür. Zaten Müslüman olmak belli ilkelere teslim olmak anlamına da gelir. Pek çok defa İman, kulun teslimiyetine karşılık yaratıcının bir mükafatı olarak kalbe yerleşmesi suretiyle de kazanılabilir.²⁰²

1.5.2. Fonksiyonu

Bu işlem sayesinde vadeli borç karşılığında borçlandığından daha az ama nakit para temin etmiş ve malını da elinde tutmuş olur.²⁰³ Örneğin bir kimse senelik %10 ile borç vermek istese bir malını 110 bin liraya bir sene vadeli şekilde satar daha sonra sattığı malı 100 bin liraya peşin geri alır. Nakit paraya ihtiyacı olan kimse %10 ile bir yıllığına borçlanmış olur. Amaç söz konusu malı temin etmek değil nakit elde etmektir.²⁰⁴

Aynı işlem araya üçüncü bir kimse dahil edilerek de yapılır. Üç şahıs bulunur. Birinci şahıs ikinciden borç para ister ikinci, üçüncüden bir malı peşin satın alır ve aldığından daha yüksek miktara birinci şahsa taksitle satar. Birinci de aynı malı üçüncüye nakit satar.²⁰⁵ Bu durumda birinci şahıs nakit temin etmiş olur ve vade karşılığında aldığından fazlasını ödeyecektir.

Para vakıfları ile muamele-i şer'iyeye çok defa bir arada zikredilir. Şimdi ikisi arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır:

1.5.3. Para Vakıfları

Vakıf kelimesinin Türkçede karşılığı durmak alıkoymak hapis etmektir. İstilahta ise bir malın kendisini Allah'a ait kabul ederek menfaatini insanların kullanımına sunmak ve hiçbir zaman şahısların mülkiyetine girmesine izin vermemektir.²⁰⁶ Fıkıh kitaplarında malın mülkiyetinin Allah'a ait olması ifadesiyle, o malın kamu malı statüsü kazanması²⁰⁷ anlamı kastedilir.

Osmanlı'da halkın ve hatta zaman zaman devletin finans ihtiyacını karşılamak noktasında para vakıfları vazgeçilmez bir konum işgal etmektedir.²⁰⁸ Vakıflar,

²⁰² Hucurat 49/14.

²⁰³ İzzüddin Ali b. Muhammed İbnü'l Esir, *el Kamil fi't-Tarih*, Mısır, 1886, c.3, s. 334-334; Zeylai, *Nasbu'r Raye li Ehadisi'l Hidaye*, 2. Bs., el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1973, c.4, s. 16.

²⁰⁴ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 222.

²⁰⁵ İbn Abidin, *age*, c.5, s. 273; İbnü'l Esir, *age*, c.3, s. 334.

²⁰⁶ Burhanuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebubekir b. Adilcelil Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l Mübtedî*, y.y., İstanbul, ts. c. 2, s. 13 ; Ömer Nasuhi Bilmen, *age*, c.6, s. 284.

²⁰⁷ Ali Bardakoğlu, "Vakıf", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, c.6, s. 434.

²⁰⁸ Hamdi Döndüren, "agm" sy.7, c.7.

tarihimizde finansman sağlamanın yanında sosyal müesseseleşme yolunda da kendine has biçimde ciddi bir boşluğu doldurmuştur. Eğitimden kültüre sağlıktan emniyete pek çok alanda vakfın silinmez izlerini görmek mümkündür.²⁰⁹

Vakfın mali kaynağı hayırseverlerdir. Söz konusu hayırlar topluma doğrudan döndüğü, ortak refaha katkı sunduğu için toplumsal barışa da katkı yapmış toplumu bir arada tutmakta etkili bir yapı malzemesi görevi görmüştür.²¹⁰ Vakfı kurana vâkîf, vakfedilen şeye mevkuf Vakfı yönetene mütevellî; mütevellîyi teftiş edene nâzır; vakfedenin vakfetme gayesini ve şartlarını ihtiva eden belgeye vakıf senedi denir.²¹¹

Osmanlı'da vakıf, müessesesi o derece yaygınlık kazanmıştır ki uygulamada özgün örnekler ortaya çıkarmıştır.²¹² Şehirleşmede vakıf Osmanlı için daima ana aktör olmuştur.²¹³ Bugün Avrupa'da kar marjının düşüklüğü sebebiyle özel sektörün ilgi göstermediği kamunun da yetersiz kaldığı durumlarda vakıflar kültürel eğitim ve sağlık gibi alanlarda hizmet sağlamaktadır.²¹⁴

Osmanlı Devleti'nde daha ilk beylik zamanında başlayan ve devletin siyasî ve malî kudretinin inkişafıyla mütenasip olarak artan vakıfların idare ve murakabe sistemi, İlhanlılarda, Anadolu Selçuklularında ve onların yerine geçen diğer Beyliklerde mevcut usulden farklı değildir.²¹⁵

Vakıf sistemi Osmanlı iskân siyasetini kolaylaştıran önemli unsurlardan biridir. Evrensel bir siyaset takip eden Osmanlı Sultanları, bilhassa kuruluş devrinde, ülkenin geleceğini emniyet altına almaya çalışmıştır. Örneğin. Orhan Gazi, İznik'in fethinden sonra mükemmel bir medrese kurarak -bu ilk Osmanlı medresesidir-bu tesisin idaresine yetecek kadar gelir getirebilecek gayr-i menkul vakfettiği bilinmektedir.²¹⁶

Fatih, I. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman vakıflarının idaresi sadrâzamlara ve 2.Bayezid ve 1. Ahmed vakıflarının idaresi ise şeyhülislâmlara aittir. Bu durum, birtakım değişiklikler olmasına rağmen, II. Mahmud zamanına kadar devam etmiştir. 1809 yılında Vakıflar, Darphâne-i Amire Nezâreti'ne, 1826'da ise Evkaf-ı Hümayûn

²⁰⁹ Emrullah Dumru, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar*, İLTED, Erzurum (2015/2), S. 44, 304.

²¹⁰ Emrullah Dumru, "agm", s. 304.

²¹¹ Yakup Öz Saraç, *Para Vakıfları ve Risk Sermayesi Örnek Olay*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara 2008, s. 7.

²¹² Ahmet Akgündüz, *age*, s. 401.

²¹³ Hilmi Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği" VD. Sayı 9, Ankara, 1971, s. 13.

²¹⁴ Yakup Öz Saraç, *age*, s. 13; Z. Baloğlu (ed), *The Foundations of Turkey*, Tüsev, İstanbul 1996, s. 10.

²¹⁵ Mehmet Fuat Köprülü, "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti" VD. 1. Sayı 2. Basım s. 1-6 Ankara, 1969, s. 22.

²¹⁶ Yakup Öz Saraç, *age*, s. 15.

Nezâreti'ne bağlanmıştır. Cumhuriyet Döneminde, TBMM Hükümetince Şer'iyye ve Evkaf Nezâreti'ne daha sonra, 3 Mart 1920 tarihli bir kanunla Başvekâlet'e bağlı umum müdürlük haline dönüştürülmüş, 22 Şubat 1926 ve 5 Haziran 1935 tarihlerinde çıkarılan kanunlarla birtakım hukukî düzenlemeler yapılarak vakıflar bugünkü durumuna getirilmiştir.²¹⁷

Bir vakfın bağlayıcı sayılabilmesi için, kâdının onaylaması ya da kişinin kendi ölümüne müteakip olmak şartı üzere mallarını vakfetmesi Ebu Hanife'ye göre şarttır. Vakfedilen eğer mescit ise Ebu Hanife'ye göre içinde namaz kılınmaya başlanması ile bağlayıcılık kazanır.²¹⁸ Bu şartlara uymayan uygulamalar vakıf olarak bağlayıcılık kazanmamıştır. Zikredilen şartlara uyularak yapılan vakfın mülkiyeti ölene kadar vakfeden kişiden çıkmaz.²¹⁹ Ölene kadar vakfından dönme hakkı vardır. Vakfetmekten vazgeçerse ölümünden sonra mal mirasçılara kalır.²²⁰

Vakıf konusu mal hiçbir zaman kişiler tarafından temlik ve temellük edilemeyeceği gerekçesiyle nakit paranın vakfedilip edilemeyeceği ihtilaf arz eden bir konu olmuştur.

Caiz olduğu görüşünü benimseyenler delil olarak İmam Züfer'in (158/775) nakit paranın vakfedilmesini caiz kabul etmesine ve İmam Muhammed eş-Şeybani'nin de (189/905) toplumda teamül haline gelirse taşınırıların da vakfedileceğini kabul etmesine dayandırırılar.²²¹ İmam Züfer'e paranın vakfedilmesi meselesi sorulduğunda, cevabı, paranın mudarebe yoluyla değerlendirilip elde edilen gelirin yine vakıf giderlerine harcanacağını şeklinde olmuştur.

15. yy. dan itibaren Osmanlı'da paranın da vakfedildiği görülmektedir.²²² Fatih dönemi şeyhülislamı Molla Hüsrev tarafından da durumun onaylandığı bilinmektedir.²²³ Talebesi Ahi Çelebi konuyu daha geniş biçimde incelemiş ve söz konusu cevazın örf kaynaklı olduğuna dikkat çekmiştir.²²⁴ Bu konuya özel kaleme alınan ilk eser

²¹⁷ M. Fuat Köprülü, *age*, s. 15.

²¹⁸ Merğînâni, *age*, c.2, s. 13; İbnü'l-Hümâm, *age*, s. 188-189; Emrullah Dumru, "agm", s. 306

²¹⁹ Bu durumda İmam-ı Âzam'a göre vakıf, malın aslını vakfedenin mülkiyetinde bırakarak (hapsederek) menfaatini bir cihete tasadduk etmektir. Bu haliyle vakıf, İmam-ı Âzam'a âriyet menzilesinde olup onun gibi bağlayıcı değildir. Bkz. Merğînâni, *age*, c.2, s. 13

²²⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *age*, c.6, s. 330.

²²¹ Serahsi, *age*, c.7, s. 283; İbnu'l-Humamı, *Fethu'l-Kadir*, c.7, s. 51,52; İbn Nuceym, *el-Bahru'r Raik*, c.7, s. 29; el-Fetval'-Haniyye, *age*, c.8, s. 311,312; Ali Haydar, *Tertibu's- Sunuf*, s. 23.

²²² Jon E. Mandaville, "Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması", Fethi Gedikli (çev.), Ankara, *Türkiye Günlüğü Yay.* 1998, sayı: 51, s. 130.

²²³ Mandaville, "agm", s. 134.

²²⁴ Ömer N. Bilmen, *age*, c.6., s. 330.

Kemalpaşazade'nin (940/1534) eseridir. Menkul malların ve paranın vakfedilmesinin cevazını konu edinmiştir. Kemalpaşazade'ye göre devrin şartlarını diğer müçtehit imamlar bilselerdi İmam Züfer ile aynı kanaatte olurlardı. Gayrimenkuller, İstanbul'un ahşap mimarisi sebebiyle yangın tehdidi altında bulunması ve vakfedilen malların ihtiyaca karşılık verilebilmesi gibi gerekçelerle para vakfı teamül haline gelmiştir.²²⁵

Tasavvufa, Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin (638/1240) ve Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin (672/1273) görüşlerine karşı menfi tutumu nedeniyle dönemin uleması ile ihtilafa düşen ve Osmanlı tarihinde ilk azledilen şeyhülislam olarak tarihe geçen Çivizade Şeyh Muhyiddin Mehmed Efendi'nin (954/19 Eylül 1547) para vakıflarıyla ilgili tartışmada da taraf olduğu görülmektedir. Çivizade bu konuda da aykırı görüşü seslendirerek para vakıflarının meşruiyetini tartışma konusu yapmış ve Rumeli kazaskeri olduğu esnada para vakıflarının yasaklanması için gayret göstermiştir. Ancak bu çabası pek etkili olamamış, para vakıfları kısa bir süre yasaklanmışsa da ortaya çıkan tepkiler ve ulemanın para vakıflarının meşruiyeti konusundaki ortak görüş bildirmesi üzerine yasağa son verilmiştir.²²⁶

Para vakıfları ile ilgili tartışmalar esnasında bir dizi risalenin kaleme alındığı görülmektedir. Konuyla ilgili tespit edilebilen ilk müstakil çalışma şeyhülislam İbn Kemal (ö. 940/1534)'e ait olan Risalefi Cevaz-I Vakfi'd-Derahim ve'd-Denanir²²⁷ isimli risaledir. Ortaya çıkacak tartışmanın habercisi mahiyetindeki bu risalede konuyla ilgili Hanefi ulemasına ait leh ve aleyhteki görüşler değerlendirilerek neticede para vakıflarının cevazına hükmedilmektedir. Bunu takiben, Ebüssuud Efendi (ö.982/1574)'nin aynı konuda Risale fi vakfi'l- menkul²²⁸ adını taşıyan daha ayrıntılı bir risale kaleme alarak İbn Kemal'in görüşünü devam ettirdiği görülmektedir. Çivizade ise yazdığı reddiyede, Ebüssuud Efendi'nin risalesinde naklettiği rivayetleri tek tek tetkik ederek para vakıflarına mesned teşkil eden görüşlerin zayıf olduğu ve bunların varılan

²²⁵ İbn Kemal'in risalesi Tahsin Özcan tarafından Türkçe çevirisiyle birlikte neşredilmiştir. Bk. Tahsin Özcan, *İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risalesi*, İslam Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2000, sayı: 4, ss. 31-41.

²²⁶ Tahsin Özcan, Para Vakıflarıyla İlgili Önemli Bir Belge, *İLAM Araştırma Dergisi*, sy. 2 (Temmuz-Aralık 1998), c.3, s. 2.

²²⁷ Risalenin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, nr. 708/36, v.90ab'de bulunmaktadır.

²²⁸ Ebüssuud Efendi'nin bu risalesinin Birgivi'nin risaleleri ile birlikte yapılmış muhtelif baskılan mevcuttur. Matbu nüshalarda Ebüssuud Efendi'nin risalesi Birgivi'nin aynı konudaki risalesi ile birlikte yer aldığı için yanlışlıkla Birgivi'ye nisbet edilmiştir. bkz. Takiyyüddin Mehmed Birgivi, *Cilau'l-Kulub*, İstanbul, ss. 162-181.

sonuca ulaşmada yetersiz kaldığı, dolayısıyla para vakıflarının cevazına hükmedilemeyeceği şeklindeki karşı görüşü ispata çalışmıştır.²²⁹

Paranın, vakıf konusu olup olamayacağı özellikle Kanuni devrinde ciddi tartışılmalara yol açmış ve bu tartışmalara Ebu Suud efendinin, (982/1575) Hanefi fakih Muhammed eş-Şeybani'ye ait “teamüle bağlı olarak taşınmazların da vakfa konu olabileceği” şeklindeki görüşü delil getirmesiyle konu karara bağlanmıştır.²³⁰

Para vakıflarında, gerek gayrimenkul üzerinden gerekse nakit para üzerinden ihtiyaç sahiplerine bazen karz-ı hasen (borç) verilir. Bu durumda aynı miktar geri alınır. Bazen de be'y bi'l-istiğlal muamele-i şer'iyye gibi yöntemlerle finansman sağlanır. Böylece para işletilmiş ve kar elde edilmiş olur. Elde edilen gelirler vakıf giderlerine harcanır.²³¹

Üsküdar Vakıfları incelendiğinde en fazla başvuru yapılan yöntemin istiğlal satışı olduğu ve onu muamele-i şer'iyyenin/ine satışının takip ettiği görülür. Muamele-i şer'iyye'de toplam 24 bin 800 küsür kuruş verilmiş, be'y bi'l-istiğlal'de ise toplam. 29 bin 900 küsür kuruş para verilmiş olmasına rağmen muamele-i şer'iyye'de daha fazla işlem gerçekleşmiştir. Buradan da muamele-i şer'iyye'de daha küçük miktarlarda işlem gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılabilir.²³²

Finans kaynağı olarak mudarabe, Osmanlı Devleti'nde Necdet Şensoy'a göre yüzde beş, Hamdi Döndüren'e göre ise yüzde bir iki civarında yer tutarken 1980'lerde faizsiz finans kurumlarının ilk dönemlerinde yüzde yirmilik paya olmuş fakat bu oran gitgide düşmüştür. Bunun sebebi olarak da mudarebe'nin getiriye garanti etmemesi görülebilir. Tarihte para vakıfları, mudarabe yerine muamele-i şer'iyyeyi tercih etmiştir. Bugün de finans kurumları getiriye garanti eden murabaha gibi yöntemleri tercih etmektedir.²³³

16. yüzyıl başlarında, Osmanlı ekonomisinde topraklarının %20'sinin vakıf sistemi içerisinde olduğu görülmektedir. Binalardan, para vakıflarından ve diğer

²²⁹ Tahsin Özcan, “agm”, c.3, s. 2.

²³⁰ Ebussuud, *es-Seyru's-Sarim fi Ademi Cevazı Vakfi'l-Menkuli ve'd-Derahim*, İstanbul, Süleymaniye Küt. Bağdad'lı Vehbi böl. No: 477/2.

²³¹ İsmail Kurt, “agm”, s. 314, 315.

²³² Süleyman Kaya, “Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri”, s. 28.

²³³ Tahsin Özcan, “agm”, s. 298.

vakıflardan elde edilen gelirler buna dâhil değildir. Bu oranlar, toprakların bir kısmı özel mülk haline geldiğinden zaman içerisinde yükselmiş olmalıdır.²³⁴

Osmanlı Devleti'nin 17. Yüzyıldaki durumuna baktığımızda sağlık, eğitim, belediye hizmetleri gibi kamu hizmetlerinin neredeyse tümü ile diğer hayri hizmetlerin tamamı vakıflar tarafından görülmektedir.²³⁵

18. asırda bugünkü Türkiye sınırları içinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden tespit edilen rakamlara göre 6000 dolayında vakıf bulunmaktadır.²³⁶

1.5.4. Vakıfları ve İşletim Yöntemleri

Para vakıfları genel vakıf anlayışına uygun bir şekilde kurulan menkul vakıflardır. Vâkıf tarafından bağışlan paralar yıllık belli bir rıbh / kârla işletilir ve elde edilen gelir vakfiyede belirlenen gayelere sarf edilir. Vakıflar sahip oldukları asl-ı malı karz-ı hasen, muamele-i şer'iyye, ine satışı, bey' bil-istiğlâl ve bey' bil-vefa usulüyle işletir.²³⁷ Böylece para vakıfları İslam'ın faiz yasağını çiğnemekten kurtularak yaptıkları işlemleri meşru hale getirirler.²³⁸

Bu uygulamalardan biri olan muamele-i şer'iyye, halkın nakit ihtiyacını şer'i hukuka uygun olarak karşılamak için geliştirilen bir sistemdir. Aslında bu uygulama faiz yasağından kaçmak için başvuru olan bir şer-i çözüm, eski tabiriyle bir hile-i Şer'iyyedir.²³⁹ Bu uygulamaya aynı zamanda kısaca muamele veya murabaha-i mer'iyye denildiği de olmuştur.²⁴⁰

Osmanlı'da para vakıflarının borç verirken elde ettikleri fazlalığın fıkhi yönü, dönem dönem tartışılmıştır. Kimi âlimler bu fazlalığın riba sayıldığını ve haram olduğunu söylerken kimileri de caiz olduğunu, taraflara zararı söz konusu olmadıkça

²³⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Genişletilmiş 2.baskı, Dergah Yay., İstanbul 1994, s. 156, s. 203

²³⁵ Murat Yalçıntaş, "İslam Ekonomisi ve Vakıflar Üzerine", *Yeni Dünya Dergisi*, S.1, 1993, s. 193.

²³⁶ Bahaeddin Yediyıldız, *18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih kurumu Yay., Ankara 2003

²³⁷ Erhan Yavuz, *16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Ekonomisinin Finansmanında Vakıfların Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 86.

²³⁸ Muhammet Aydoğan, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Bursa Ekonomisinin Finansmanında Para Vakıflarının Yeri* (Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2018, s. 15.

²³⁹ Muamele-i Şer'iyye: Akifzade'nin izahına göre; bir kişi diğer bir şahıstan 100 kuruş borç talebinde bulunur. Borç verecek kişi 100 kuruş verdikten sonra bir malını da 15 kuruşa borç alan şahsa bir yıl vadeyle satar. Borç alan kişi aldığı malı üçüncü bir şahıs aracılığıyla geri hibe eder. İşlem sonunda mal borç veren şahsa geri dönerken, bir yıl sonunda 15 kuruş kârla verdiği borcu 115 kuruş olarak geri alır.

²⁴⁰ Mehmet Bulut, Cem Korkut, "Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri", *Adam Akademi Dergisi*, c. 7, s. 2, ss. 167-194.

kullanılabileceğine hükmetmiştir. Kanuni Dönemi Şeyhülislamı Ebussuud Efendi'nin (ö. 982/1574) bu konudaki görüşü şu şekildedir: “Zeyd, mülk akçenin muâmele-i şeriyye ile alınan ribhi haramdır derse ne lazım olur? el-Cevap: Muâmele-i sahiha olıcak haram dememek gerek.” Ebussuud.²⁴¹

Muamele-i Şer'iyye'nin bir türü olan, ine satışına gelince bu akitte, bir kimse malını vadeli olarak satar ve aynı malı daha az bir fiyatla geriye alır.²⁴² Para vakıflarından yararlanmanın bir diğer biçimi Osmanlı'da sicillerinde örneklerine rastladığımız kefil ve rehin göstererek karz-ı hasen yani borç verme şeklidir.²⁴³ Burada bir kazanç amacı güdülmemektedir.²⁴⁴

Bey' bi'l-istiğlâl ve bey' bi'l-vefa ise kişinin sahip olduğu bir malı para vakfına bırakarak borç para bulma usulüdür. Ancak bey' bi'l-istiğlâl'de vakfa bir gayrimenkulünü rehin göstermek zorundadır. Bu usule göre borç alan kişi vakfa bir malını satar, vakıf satın aldığı malı borçluya borcunu ödeyinceye kadar kiraya vererek gelirinden faydalanma hakkına sahip olur. Mecelle'de bu satış biçimi, bir malın gelirinden faydalanmak üzere bizzat satıcısına kiralama işlemi olarak tanımlanmıştır. Bey', bi'l-vefa'da ise bir malı satın alan kişi satın aldığı malı geri vermek şartıyla bu malı ya bizzat kullanma ya da kiraya vererek gelirinden faydalanma hakkına sahip olmaktadır.²⁴⁵

İslâm bankacılığı fikri 20. yüzyılın ortalarında gündeme gelmiş ve dünya çapında yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Teorik olarak İslâm bankalarının ya da Türkiye'deki adıyla katılım bankaları olan özel finans kurumlarının, klasik bankacılığın aksine faiz yerine kâr ortaklığı prensibi ile çalışması öngörülmektedir. Mudiler bu nevi finans kurumları ile önceden belirlenmiş oranda bir faiz almak yerine kâr-zarar ortaklığı esasına dayalı bir ilişkiye girmekte ve dönem sonunda elde edilen kâr tayin edilen oranlarda mudiler ile finans kurumu arasında pay edilmektedir.²⁴⁶

²⁴¹ Ebussuud Efendi, Fetava, SK, İsmihan Sultan, nr. 223, v. 141b-142a; Arif Akkaya, “18. Yüzyılın Sonlarında Muhasebe Kayıtları Işığında Üsküdar Para Vakıfları”, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2018, s. 10.

²⁴² Bu satışın nasıl yapıldığını hakkında geniş bilgi için bkz. Süleyman Kaya, Muhammed Emin Durmuş, İsmail Bektaş, Arif Akkaya, “Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri”, *International Journal Of Islamic Economics And Finance Studies*, c.3, s. 3, 2017, s. 53.

²⁴³ Yunus Apaydın, “Karz”, *DİA*, c.42, TDV Yay., İstanbul 2012, s. 520.

²⁴⁴ Muhammed Aydoğan, *age*, s. 6.

²⁴⁵ Abdulaziz Bayındır, “agm”, c. 6, s. 22.

²⁴⁶ Cihangir Akın, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, Kayman Yay., İstanbul 1986, s. 63.

İslâm bankalarının fon kullandırma yöntemleri de klasik bankalardan farklıdır. Üretim amaçlı krediler mudârebe (emek-sermaye ortaklığı), müşâreke (sermaye ortaklığı), murabaha (satın alınan bir malı belli bir kârla satma), kiralama (icâre veya leasing) ya da vadeli satış şeklinde olmaktadır. Üretim dışı kredilerin ise karz-ı hasen yani faizsiz ödünç esasına göre yapılması öngörülmektedir. Ancak İslâmî bankacılık prensiplerine göre çalışan finans kurumlarının topladıkları fonları, kâr-zarar ortaklığını öngören mudârebe ve müşâreke usulleri yerine daha az risk taşıyan, buna karşılık belli oranda bir geliri garanti eden kira akdi ya da üretim desteği sağlanması şeklindeki diğer finansman usullerini tercih ettikleri görülmektedir.²⁴⁷

Burada para vakıfları ile İslâm bankaları arasında ilginç bir benzerlik ortaya çıkmaktadır. Para vakıflarının işletilmesi ile ilgili olarak teoride öngörülen usuller bidâa ve mudârebedir. Ancak uygulamada yapılan işlemlerin %90'dan fazlasının muâmele-i şer'iyye usulü ile olduğu görülmektedir. İslâm bankacılığında da teoride kâr-zarar ortaklığına dayalı mudârebe ve müşâreke usulleri öngörüldüğü halde uygulamada daha çok murabaha, kiralama ya da vadeli satış gibi üretim desteği sağlamaya yönelik işlemlerin ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu ise faize dayalı bankacılık sistemine alternatif olarak kurulan müesseselerin dolaylı yoldan aynı sisteme entegre olması sonucunu doğurmaktadır.²⁴⁸

Teori ile uygulama arasındaki bu farklılaşmanın sebebi, mudârebe ve müşâreke gibi uygulamaların daha çok karşılıklı itimada dayalı ve az sayıda insan arasında uygulanabilecek iş ortaklıkları oluşudur. Bunların geniş çaplı, çok sayıda insanın katılımı ile oluşturulan bir müessese çerçevesinde işlemesi pek mümkün gözükmemektedir. Para vakıfları ve İslâm bankacılığı tecrübeleri bunu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla İslâm bankacılığının teori ve uygulamalarında tadilata gidilmesi gerekmektedir. Şayet mudârebe ve müşâreke işlemleri uygulanmak isteniyorsa finans kurumundan ziyade şirket şeklinde bir yapılanmaya gidilerek daha uygun bir zeminde faaliyet göstermesi temin edilmeli ya da teoriden hareketle yöntem geliştirilmek suretiyle riski asgariye indiren ve faiz şüphe ve ihtimaline de yer vermeyecek yeni finansman enstrümanları geliştirilmelidir. Nitekim Murat Çizakça

²⁴⁷ Yakup Özaraç, *age*, s. 91.

²⁴⁸ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 91.

tarafından "Risk Sermayesi'nin İslâm bankacılığı için uygun bir faaliyet alanı olabileceği öne sürülmektedir.²⁴⁹

1.6. Murabaha

Murabaha sözlükte ticari kazanç ve kar anlamına gelen arapça (r-b-h) ribh kelimesinden türeyen bir kelimedir.²⁵⁰ Murabaha akdi klasik fıkıh literatüründeki bey' (alım-satım) akdi kapsamında yer alan malın alış fiyatının veya maliyetinin karşı tarafa bildirildiği ve üzerine belirli bir miktar kar eklenerek yapılan güvene dayalı satım (bey'ul emane) türlerinden biridir.²⁵¹

1.6.1. Meşruiyeti

Hanefi Şafii, bazı Maliki ve Hanbeli hukukçulara göre murabaha akdi caiz bir akiddir.²⁵² Gerek alışverişin helal olduğunu ifade eden ayet-i kerimeler²⁵³ gerekse Hz. Peygamberden rivayet edilen hadis-i şerifler²⁵⁴ ve ticaret hayatının tabiatı bu akdin caiz bir akid olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat İbn Hazm ve İbn Rahuveyh gibi bazı fakihler, semendeki belirsizlik sebebiyle murabaha akdini caiz görmezler.²⁵⁵ Ahmet b. Hanbel ise akid esnasında semende cehalet bulunduğu gerekçesiyle bu akdi mekruh olarak nitelendirmektedir.²⁵⁶ İbn-i Kudame'ye göre, semendeki bu cehalet hesapla giderilebilecek şekilde olduğu takdirde mekruh değildir.²⁵⁷

Hanefi mezhebi uleması murabaha yapılacak malın temellükü konusunda hibe, miras ve vasiyet yoluyla temlik edilen malın murabahasını uygun görmekle birlikte bu malların alış fiyatı olmadığı için söz konusu malların fiyatının piyasadaki eşdeğer bir mal ile kıyaslanarak belirlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Fakat yetkisiz temsilcinin yaptığı alışveriş sonucu ve gasp yoluyla elde edilen malın murabahası yapılamaz. Murabaha yapılacak malın maliyetinin hesaplanması ise, malın korunmasında harcanan

²⁴⁹ Murat Çizakça, *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, İlmî Neşriyat İstanbul 1993, s. 182-200.

²⁵⁰ İbn Manzur, *age*, c.2, s. 442.

²⁵¹ Bey, satılan şey (mebi) ve satış bedeli (semen)ni belirleme yöntemi bakımından değişik isimler alır: malın para karşılığında satımı: *bey-i mutlak*, malın mal karşılığında satımına: *mukayada(trampa)*, paranın para karşılığında satımına *sarf*, bedelin peşin malın verisiye olduğu satıma ise *selem* adı verilir.

²⁵² İbrahim Kafi Dönmez, "Murabaha", *DİA*, c.31, TDV Yay., İstanbul 2006, s. 150.

²⁵³ Bakara 2/198, 285.

²⁵⁴ Buhari, Büyü,74-82, Müslim, Musakat, 81-84; Tirmizi, Büyü,23, Hadis no:1240.

²⁵⁵ Usame Muhammed Abd, *El Murabaha beyne'l Fıkhi'l İslamiyyi ve't tatbiki'l ameli (fi'l bunuk ve'l Masri'fi'l-İslamiyye ammetün ve'l Kuveyt hassatün)*, Mecelletü Buhusi Kanuniyyeti ve'l İktisadiyyeti Külliyyet-ül- Hukuk Camiatü'l Mansura, Mısır, sy.31, Nisan, 2002, s. 144-266.

²⁵⁶ Ahmet İnanır, *age*, s. 234.

²⁵⁷ *age*, s. 234.

miktarı, malın taşınmasındaki harcanan miktarı, vb. gibi masrafların satın alınan fiyatın üzerine eklenmesi şeklinde hesaplanır.²⁵⁸

Belirli bir kâr oranı ibaresi ise Hanefi mezhebi fakihlerinin tanımlarında geçmemektedir. Ancak bu ifadenin yerine sadece “fazlalık” kelimesi kâr oranı manasında kullanılmış bununla da elde edilen malın alış fiyatı ve maliyeti hesaplandıktan sonra üzerine eklenen miktar kastedilmiştir. Kâr oranının belirlenmesi ise mal sahibinin iradesine bırakılmıştır.²⁵⁹

Maliyet esasına göre yapılan murabaha akdinde Hanefi mezhebinin temel kriteri, uygulanmakta olan ticaret örfüne göre maliyet hesabında müşteriye yansıtılan bütün ilave bedellerin müşteriye yansıtılmasıdır. Yani örfen malın fiyatına yansıtılan ilave masraflar murabahada da fiyata ilave edilir. Örneğin nakliye, boyama, tabaklama, döşeme, ağaçlandırma gibi malın kendinde veya değerinde artış sağlayan harcamalar maliyete ilave edilir; çoban, bekçi ücreti, dönemsel bakım-temizlik ve satıcının şahsi giderleri gibi mala katma değer sağlamayan harcamalarla satıcının kendi emeğine veya başkası tarafından karşılıksız yapılanlara Mukabil bir ücret maliyete yansıtılmaz.²⁶⁰

Bunun yanında murabaha akdine benzeyen ancak kârsız bir satım akdi olan tevliye; ilk akitle mülke geçen malın satın alınan fiyatın üzerine kâr koymadan satışdır. Bu iki akit türünün de şartlarının eksiksiz yerine getirilmesi durumunda uygulanması herhangi bir sorun teşkil etmemektedir.²⁶¹

Maliki mezhebi fukahasının murabaha hakkındaki görüşlerini inceledikten sonra murabahayı, “satın alınan bir malın, alış fiyatının üzerine belirli bir kâr eklenerek yapılan satışdır” şeklinde ifade edebiliriz. Görüldüğü üzere Maliki mezhebinde murabaha, satın alınabilen bütün malların satın alındığı fiyatın üzerine fazlalık eklenerek yapılan satıştır. Bu fazlalığın ise akit yapılmadan önce beyan edilmesi gerekir.²⁶²

Maliki mezhebi ulemasının murabaha tanımlamalarında “maliyetin alış fiyatına eklenmesi” şeklinde bir ifade yer almamaktadır. Ancak maliki uleması, murabahanın

²⁵⁸ Suud Muhammed er-Rabia, *Sıyağ'u't-temvîl bi'l-murâbaha*, Kuveyt 2000, s. 5; Hamza Kuru, *Geçmişte ve Günümüzde Finansman Yöntemi Olarak Murabaha*, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015, s. 6.

²⁵⁹ İbn Abidin, *age*, s. 133.

²⁶⁰ İbrahim Kafi Dönmez, “agm”, c.41, s. 149.

²⁶¹ Hamza Kuru, *age*, s. 8.

²⁶² Ahmed Salim Abdullah Mülhim, *Bey'u'l-Murâbaha ve tatbikâtuhû fi'l-Mesârifi'lislamiyye*, Amman 2005, s. 28.

terkinin daha iyi olacağını beyan etmiş fakat yapılmasında da herhangi bir beis görmemişlerdir.²⁶³

Şafii mezhebi ulemasının murabaha tanımlarından yola çıkarak ortak tanımı şu şekilde yapmak mümkündür: Murabaha; “alış fiyatına kâr payı eklenerek yapılan satıştır.”

Şafii mezhebi fukahasının maliyet esasına göre yapılan murabaha konusunda hamal ve tarttırma ücreti gibi satış faaliyetinin gereklerinden olan harcamaların yanında hayvanı yemleme, tedavi ettirme gibi mala değer kazandırabilecek masraflarda maliyete ilave edilir. Sırf koruma amacıyla yapılan masraflarla satıcının veya bedelsiz olarak başkasının emeğiyle oluşan katkılar ilave edilmez.²⁶⁴

Hanbeli mezhebi uleması da murabahayı caiz görmüş ve şu şekilde tanımlamıştır; “müşterinin malı, satın aldığı fiyatı söyleyerek satması ve ondan belli kâr elde etmesidir”²⁶⁵ Hanbeli mezhebi fukahası maliyet hesaplamasında “bana mâl oluş fiyatına göre” şeklinde genel bir ifade kullanılmasını geçerli saymaz. Alıcıya ayrı ayrı açıklamak kaydıyla satıcının mala değer katan masraflarının isteneceğini, ayrıca ister kendisinin ister ücretle çalıştırdığı kişinin bu nitelikteki emeğinin ücretini sermayeye ekleyebileceğini söyler.²⁶⁶ Bu konuda dört mezhebinde görüşü aynı olmakla birlikte Hanefi ulemasının bazıları “maliyeti de hesaplanarak” ibaresini tanıma eklemişlerdir. Osmanlı da faizden korunmak için başvurulmuş krediden kazanç elde etme işlemine murabaha denmekteydi.²⁶⁷

Murabaha akdinin şartları:

- Murabaha akdi alış fiyatının üzerine kar ilavesi yapılarak akdedildiğinden alış fiyatı biliniyor olmalıdır, bilinmediği takdirde akid fasit olur. Hanefi ve Şafiiler buna önceki semenin misliyattan olması şartını da ilave ederler. Onlara göre önceki semen kıyemi mal olduğu takdirde malın değeri tam olarak takdir edilemediğinden semeni belirsiz kalır.²⁶⁸

²⁶³ Abdülazîm Ebu Zeyd, *Bey' u'l-Murâbaha ve Tatbîkâtuhu'l-Muâsıra fi'l Mesârîfi'l-İslâmiyye*, Şam 2004, s. 45 ; Hamza Kuru, *age*, s. 9.

²⁶⁴ İbrahim Kafi Dönmez, “agm”, c.31, s. 150.

²⁶⁵ Ahmed Salim Abdullah Mülhim, *age*, s. 29.

²⁶⁶ İbrahim Kafi Dönmez, “agm”, c.31, s. 150.

²⁶⁷ Mehmet Akif Berber, *Faizin Yansımaları: Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğunda Murabaha Kavramının Dönüşümü (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul, 2014, s. 7.

²⁶⁸ İbrahim Kafi Dönmez, “agm”, c.31, s. 149.

- Kar taraflarca malum ve muayyen olmalıdır, Hanefi Şafii ve Hanbelilere göre kar hesaplamasında satıcının ilk satıcıya ödediği satım parası yanında maliyete dahil diğer giderler de eklenebilir. Zira kar bu akidde, satış bedelinin bir kısmını oluşturmaktadır. Satış bedelinin bilinmesi ise bey'ın şartlarındandır.²⁶⁹
- Murabaha akdinden önce sözleşmedeki semen, ribevi bir mal mukabilinde değiştirilmiş bir mal olmamalıdır. Zira ribevi malların kendi cinsleriyle değişiminde eşit miktarda ve peşin mübadele şart olduğundan murabaha akdiyle satılması halinde kar adıyla anılacak fazlalık faiz (ribe'l fadl) olacaktır.²⁷⁰
- Murabaha akdi önceki semen esas alınarak akdedilen bir akid türü olduğundan önceki satım akdi sahih olmalıdır. Hanefilere göre akid fasit olduğunda mülkiyet sonucu doğsa da anlaşılan fiyat(semen-i müsemma) değil, mebi kıyemi bir mal ise kıymeti, misli bir mal ise misli dikkate alınır. Cumhura göre ise böyle bir akid zaten mülkiyet sonucu doğurmadığından hukuken hükümsüzdür.²⁷¹

1.6.2. Fonksiyonu

Murabahayı konu alan akademik araştırmalar incelendiğinde, tarihi yönden ve sosyal açıdan üstlendiği görevi göz ardı ederek sadece fıkhi hükmüne ve yahut iktisadi açıdan işlevine yer verdikleri görülmektedir. Halbuki Osmanlı devleti zamanında kredi temini açısından çok başvurulan bir yöntem olduğu bilinmektedir. Riba, daha yaygın ifadesiyle faiz İslam'da yasak olduğundan kredi ihtiyacı olan kimseler fıkhi çözümlere başvurmuşlardır. Bu sayede kredi vermek suretiyle bir miktar kazanç sağlıyorlar. Fakat şeklen faiz almış olmuyorlardı. Çünkü işlem satış görüntüsü altında gerçekleşiyordu. Bu yönteme daha ziyade yetim mallarını değer kaybından koruma ve vakıf gelirlerinin işletilmesinde başvuruyordu. Murabaha devletin belirlediği kar tahdidi altında gerçekleştiriliyordu. Osmanlı da faizden korunmak için başvurulan krediden kazanç elde etme işlemine murabaha denmekteydi.²⁷²

1850'lerden sonra Osmanlı'da sosyo-ekonomik açıdan değişimler görülmektedir. Bu dönemde tefeciliğe karşı bazı uygulamalar göze çarpmaktadır. Örneğin murabaha da yüzde on beşe kadar izin verilirken tahdid aşağıya çekilmiş ve yine aynı dönemde ilk banka denemeleri yaşanmıştır. Bankalaşma sürecinde iktisadi kalkınma hamleleri amaçlanmışsa da faiz hassasiyetinin kaybolduğu görülmektedir.

²⁶⁹ İbrahim Kafi Dönmez, "agm", c.31, s. 150.

²⁷⁰ Ahmet İnanır, *age*, s. 234.

²⁷¹ İbrahim Kafi Dönmez, "agm", c.31, s. 149.

²⁷² Mehmet Akif Berber, *age*, s. 7.

Zamanla şeriatı uygunluk arayışı daha da zayıflamış değişen faiz algısı sonucu murabaha kavramı fahiş faiz ile tefecilerin yaptığı iş olarak bilinir olmuştur.²⁷³ Yeni ortaya çıkan meseleler ilk önce fıkıh açısından incelenmediğinde veya yeni durumlar karşısında dinin hükmünü arama çabasındaki zaaf, sonrasında çığ gibi büyüyerek içinden çıkılmaz bir hal almaktadır.

Günümüz bankacılık sektörü büyük ölçüde faizle çalışan bir sistemdir. Dini hassasiyeti yüksek olan yatırımcı ve müşteriler faizli sistemle çalışmak istememektedirler. Bu tür insanlara yardımcı olmak ve ayrıca ekonomi dünyasına farklı enstrümanlar sunmak amacıyla ülkemizde 1985 yıllarından itibaren faizsiz bankalar açılmaya başlanmıştır. Son yıllarda içinde devlet bankalarının da bulunduğu yeni bankalar buna katılmış bulunmaktadır. Son 30 yıllık süre içerisinde katılım bankaları bankacılık sektörünün ancak % 5'ine hitap eder hale gelebilmişlerdir. Oysa bu oran bazı İslâm ülkelerinde % 20'ler dolayındadır. Katılım bankaları finansman yöntemi olarak daha çok murâbaha yöntemini yoğun bir biçimde kullanmaktadır.²⁷⁴

Malum olduğu üzere çağımızda gittikçe yaygınlaşan katılım bankacılığı çeşitli ürünler aracılığıyla birçok hizmet sunmaktadır. Bunları fon toplama, fon kullandırma ve havale, eft ve teminat mektubu gibi diğer bankacılık hizmetleri şeklinde üç ana başlık altında değerlendirmek mümkündür. Katılım bankaları cari hesap ve katılım hesabı adlarıyla açıklanan hesaplarda topladıkları fonları çeşitli faizsiz bankacılık yöntemleri kullanmak suretiyle değerlendirirler. Bu yöntemler içerisinde katılım bankaları tarafından en çok başvurulan yol, satın alma talimatı üzerine murabaha işlemidir. Türkiye' de bu işleme "üretim desteği" ve "bireysel finansman desteği" de denilmektedir. Arapça literatürde ise "el-murabaha li'l-amir bi's-şira"²⁷⁵ deyimini yaygın kullanım kazanmıştır. Bu işlem müşterinin talimatı ile bir malın ya da bir hizmetin yahut bir hakkın finans kurumu tarafından peşin alınıp üzerine belli bir kar ilavesi yapılarak müşteriye taksitle satılması şeklinde uygulanır.²⁷⁶

²⁷³ *age*, s. 7.

²⁷⁴ Ali Bakka, "Katılım Bankalarında Murâbaha Dışı Gelir Kaynaklarının Arttırılması", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.36, (temmuz-aralık 2016), s. 12.

²⁷⁵ Bu isimlendirme ilk defa Sami Hamud tarafından yapılmıştır (bkz. Sami Hamud, "Bey'ul Murabaha li'l amir-i bi's-şira", *Mecelletü Mecmei'l Fıkhü'l İslamiyyi*, S.5, C. 2, s. 1092.

²⁷⁶ Hacı Mehmet Günay, "İslâm Hukukunda Akit Teorisi Bağlamında Çağdaş Finansman Enstrümanlarından Murâbaha Uygulaması Fıkhî Açından Finans ve Altın İşlemleri" (Tartışmalı İlmi Toplantı), Konya 27-28, (Nisan 2012), s. 220-226.

Maliyetini belirtip, maliyete ilave belli bir miktar kâr koymak suretiyle yapılan satışa fıkhîta murâbaha denir. Satıcının “Bu malı 10 TL“ye aldım, sana 12 TL“ye satıyorum” demesi gibi. Katılım bankalarında uygulanan murâbaha ise, bir malın peşin para ile satın alınarak üzerine kâr konması ve vadeli şekilde satılması esasına dayanır. Hukuki anlamda fıkhî kitaplarında anlatılan murâbaha satışı ile kalkınma bankaları tarafından uygulanan çağdaş murâbaha arasında isim benzerliğinin ötesinde bir mahiyet benzerliği yoktur.

Mürekkap murabaha; müşterinin daha önce belirlediği bir malı bankaya müracaat ederek, bankanın satın alınması ve belirli bir kar ilave ederek kendisine satması talebi üzerine gerçekleşen akitir.²⁷⁷ Bu akdin esası üç taraflı ve üç aşamalı bir akit olmasıdır. Taraflar: müşteri, banka ve satıcıdır. İşlemler de üç aşamalıdır. İlk aşamada karşılıklı vaatler verilir. Müşteri bankanın kendisi için satın alacağı mal veya hizmeti bankadan satın alacağına dair vaatte bulunur. İkinci aşamada banka, müşterisinin kendisinden istediği şeyi satıcıdan satın alır. Üçüncü aşamada ise banka, satın aldığı şeye kâr ilave ederek müşterisine vadeli olarak satar.²⁷⁸

Mürekkap murabaha pek çok farklı şekilde uygulanır olmakla beraber en yaygın uygulanma biçimi şöyledir:

İşletmeci bir mal (dükkân, araç, araba, makine vb.) satın almak istemektedir. Fakat yeterli nakdi yoktur ya da bütün parasını bağlamak istemez. Taksitli almak istese satın alacağı mal için şartlarına uygun taksitlendirme yapılmayabilir. Bu gibi durumlarda mürekkep murabaha yöntemi kullanılmaktadır. Bazen de bilmediği bir alanda iş yapmak isteyen müşteriler; uzmanlık ve ticari girişimcilik gerektiren alanlarda bankadaki yatırım danışmanlarından yararlanmak amacıyla finans kurumlarını tercih etmektedir.

Söz konusu durumlarda işletmeci/yatırımcı/müşteri, katılım bankasına başvurur. Bizzat kendisi almak istediği ürünü seçebilir, bayii ile pazarlıkta yapabilir. Fakat satın alamaz, akdi kesinleştiremez, sözleşme imzalayamaz ve fatura da alamaz. Yani müşteri sadece ürünün modelini cinsini vasıflarını niteliklerini vb. belirler. Belirlediği ürüne ait ismi kodu belirten proforma fatura ile bankaya başvurur.

²⁷⁷ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ensar Yay., 2013, s. 399.

²⁷⁸ Hammad, *Mucemü'l Mustalahati'l İktisadiyye fi Lügatü'l Fukaha*, The International İnstitute Of İslamic Thought: el Mahedü'l Alemlî'l Fikri'l İslamî, Virginia Use 1993, s. 71.

Akdi kurmaya dair olan tek taraflı irade beyanının/icabın Maliki mezhebi dışında bağlayıcılığı/geçerliliği yoktur. Taraflardan biri akdi kurmaya yönelik irade beyanından karşı taraf onaylamadığı sürece dönebilir. Müşteri bankaya sunduğu teklifi banka onaylamadan geri çekebilir. Bu hakka fıkıh da hıyar' rücu/vazgeçme hakkı denir.

Bu durumda müşteri, bankayla istediği ürünü satın alarak kendisine satması üzerine bir anlaşma yapmış olur. Bu aşamada banka müşteriye ve kendisine sipariş verilen ürünü inceler. Bu inceleme de banka açısından son derece önemlidir. Dikkatli araştırılmadığında göstermelik alım-satımlarla banka aldatılabilir. Banka gerekli araştırmayı tamamladıktan sonra sipariş edilen ürünü satın alır ve müşteriye satış işlemlerini başlatır.

Müşteri kendisi için aradığı ürünü, yine en iyi kendisi seçebileceğinden banka müşteriye vekâlet verir. Bu vekâlet sayesinde müşteri ihtiyacı olan ürünü bizzat belirler, proforma faturayı da kendisi alır. Banka, müşterisini teslimatla ilgili konularda kendi adına vekil tayin ederek yetkilendirdiğinden müşteri, ürünü bayiden teslim alır. Fakat bütün resmi işlemler banka adına düzenlenir.

Yapılan sözleşmede genel hatlarıyla tarafların anlaştıkları hususlara ve yükümlülöklere yer verilir.

Banka, kendi adına bayiden alınan ürünün ödemesini doğrudan bayiye yapar.

Banka, müşterisi için satın aldığı ürünü başlangıçta anlaştıkları fiyat üzerinden (fatura tutarı+ kar) müşterisine satar. Müşteri ödemesini anlaştıkları şartlar dâhilinde bankaya yapar.²⁷⁹

Bu sayede müşteri kendi ekonomik şartlarına uygun olarak taksitlendirme imkânı ile ihtiyacı olan bir ürünü temin etmiş olur. Banka da mudilerinden topladığı sermaye ile iş yapmış ve karlı çıkmış olur. Aynı zamanda ticari hayat akışkanlık ve canlılık kazanır.²⁸⁰

Klasik Murabaha İle Çağdaş Murabaha Arasındaki Farklar

Klasik murabaha ile çağdaş murabaha arasındaki farkların belli başlılarını sıralayacak olursak;

1. Klasik murabaha iki taraflı iken (alıcı ve satıcı) çağdaş murabaha üç taraflı (malı talep eden müşteri, katılım bankası ve satıcı) bir işlemdir.

²⁷⁹ Ahmet İnanır, *age*, s. 237.

²⁸⁰ İbrahim Kafi Dönmez, "agm", c.31, s. 151; Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 53; Ahmet İnanır, *age*, s. 237.

2. Klasik murabahada başta müşteri yok iken çağdaş murabahada vardır.²⁸¹

3. Klasik murabahada satıcı malı uygun bir fiyata satmak amacıyla kendisi için alırken çağdaş murabahada katılım bankası, malı kendisi için değil müşteri talebi üzerine almaktadır.²⁸²

4. Klasik murabahada taahhüt yer almaz iken çağdaş murabaha da taahhüt önemli bir yer teşkil etmektedir.²⁸³

5. Klasik murabahada yanlış bilgi verme ihtimali oldukça fazla iken çağdaş murabahada müşteri murabaha akdinden önce malın özelliklerini ve fiyatını bilmekte olduğu için yanlış bilgi verilme ihtimali oldukça düşüktür.²⁸⁴

6. Klasik murabahada ilk akdin niteliği, mal bedeli ve satıcının yükümlülükleri gibi meselelerin üzerinde durulurken, çağdaş murabahada taahhüt, teslim, garanti, vekalet konularının üzerinde durulmaktadır. Ayrıca iktisadi, kanuni ve idari unsurlar çağdaş murabaha tartışmalarının bir parçası haline gelmiştir.²⁸⁵

1.6.3. Meşruiyeti

Katılım bankalarında bir finansman yöntemi olan mudârabenin gittikçe düşmesine mukabil murâbahanın yıldızı parlamış ve günümüzde uygulama oranı itibarıyla ortalama % 92'lere kadar çıkmıştır. Oysa bu yöntem günümüzde uygulanan haliyle klasik fıkıh düşüncesi açısından şu konularda eleştiri almıştır:

a-vaadin bağlayıcılığı,

b-bir satım içinde iki satım,

c-malik olunmayan malın satımı,

d-borç ve fazlalık (selef ve ziyade),

e-bey'ü'lkâlî bi'l-kâlî (borcun borca satılması),

f-riskine katlanılmayan kâr (rih ma lâ yudmen),

g- meclis muhayyerliğinin ortadan kalkması,

h-satımdan önce malın kabzedilmesi,

ı-katılım bankasının müşteriye hem malın teslimine hem kendisi adına satın almaya hem de kendisine satmaya vekil tayin etmesi,

²⁸¹ İsmail Cebeci, *Modern İslam İktisadi Literatüründe Murabaha Tartışmaları*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), s. 31.

²⁸² Abdülazîm Ebu Zeyd, *age*, s. 91.

²⁸³ Abdülazîm Ebu Zeyd, *age*, s. 91.

²⁸⁴ Abdülazîm Ebu Zeyd, *age*, s. 91.

²⁸⁵ İsmail Cebeci, *age*, s. 39.

- k- kusurdan beraat şartı,
- l-sigorta masrafları,
- m-ön ödeme talebi (kapora),
- n-taksitlerin ödenmemesinden doğan zararın tazmini.²⁸⁶

1.7.3.1. Vaadin bağlayıcılığı

Va'd "söz vermek, va'detmek" anlamına gelir. Yerine getirileceği va'dedilen şey iyilik içeriyorsa "va'd", tehdit içeriyorsa "va'id" denir.²⁸⁷ Hukuki bir terim olarak ise "birine ileride bir şeyi yapacağını bildirmek" şeklinde tanımlanmıştır.²⁸⁸ Malikiler va'dedilenin "ma'ruf" yani dine ve akl-ı selime uygun olması kaydını koymuşlardır. Va'd ile "ahd" ve "akd" kavramları arasında yakın bir ilişki vardır. Bir tarafın söz vermesi va'd, iki tarafın sözleşmesi ise akit veya ahd diye isimlendirilir. Verilen söz herhangi bir şekilde pekiştirilmiş, tevsik edilmiş veya bir şarta bağlanmışsa va'd olmaktan çıkarak ahde dönüşür.²⁸⁹ Akid ise karşılıklı irade beyanıyla hukuki bir işlemin gereklerini üstlenmektir.²⁹⁰ "Akid" kelimesi Kur'an'da genel olarak tüm akidler, özel olarak nikah ve yemin anlamında kullanılmıştır²⁹¹.

Va'dedilen vacip bir şey ise (borcun ifası gibi) yerine getirilmesinin, haram ise yerine getirilmemesinin gerekliliği konusunda fukahanın ittifakı vardır. Bağlayıcılığı tartışılan, mubah veya mendub'un va'didir. Fakihlerin çoğunluğuna göre bu tür bir va'd diyaneten bağlayıcıdır; va'dinde duran sevap ve övgüyü, durmayan günah ve kınanmayı hak eder.

Va'din kazaen bağlayıcılığı konusundaki İslam²⁹² hukukçularının görüşlerini üç grupta toplamak mümkündür:

1) Hanefî, Şafîi, Hanbelî, Malikilerin çoğunluğu ile İbn Hazm mutlak bir şekilde vaadi bağlayıcı bulmamaktadır. Hatta bazı hukukçular bu hususta icma olduğunu iddaa ederler.

²⁸⁶ Hacı Mehmet Günay, "agm", s. 220-226.

²⁸⁷ İbn Manzûr, *age*, c.3, s. 461-463.

²⁸⁸ Ragıb el-İsfahani, *Müfredatü Elfazı'l-Kur'an*, Beyrut 1996, s. 875.

²⁸⁹ Muhammed Abdurrauf el-Münavi, *et-Tevkif ala Mühimmati't-Tearif Mu'cemun Luğaviyyun Mustalahiyyun*, Beyrut-Dımaşk 2002, s. 529.

²⁹⁰ Hayrettin Karaman, "agm", c. 2, s. 25.

²⁹¹ el-Maide 5/1,89; el-Bakara, 2/235,237; en-Nisa, 4/33.

²⁹² Servet Bayındır, "Çağdaş Murabahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va'adin Bağlayıcılığı Meselesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, (2005), s. 113.

2) Ömer b. Abdülaziz (720) , İshak b. Rahuveyh (852), Hasan el Basri (728), Semure b. Cundeb (679) bazı malikiler ile İbn Şübrime gibi fakihler vaadi diyaneten ve kazaen (yargı) mutlak bir şekilde bağlayıcı olarak kabul etmektedir.

3) Malikilerin çoğunluğuna göre herhangi bir sebeple ilişkilendirilen vaad bağlayıcıdır. Herhangi bir sebeple ilişkilendirilmeyen vaad ise bağlayıcı değildir. Vaad sebebiyle şart koşulan veya koşulmayan şeyin vaad edilenin kapsamına dahil olup olmayacağı hususunda malikiler ikiye ayrılmaktadır. Mezhepte kabul edilen görüşe göre vaad bir şartla ilişkilendirilebilir.²⁹³ Hanefilere göre vaad bir şartla ilişkilendirildiğinde bağlayıcı hale gelir.²⁹⁴ Bayındır, taahhüdün vaadden daha güçlü ve etkili bir kavram olduğu gerekçesiyle ön sözleşmeleri vaad olarak isimlendirmek yerine taahhüd kapsamında ele almayı ve bunları talimat ve sipariş verme olarak değerlendirmenin daha doğru olduğunu ifade etmektedir.²⁹⁵

Vaadin Taraflar İçin Bağlayıcı Olmadığı Murabaha Akdi ve Hükümü

İslam dünyasında bazı finans kuruluşlarında vaadin bağlayıcı olmadığı murabaha akdi uygulanmaktadır. Buna rağmen neredeyse müşterilerin tamamı vaadini yerine getirmektedir. Çünkü ürüne olan talep müşteriden gelmekte, hakiki bir ihtiyacı karşılamaktadır. Ancak mala olan talebin stoğundan fazla olması veya bankanın pazarladığı bir ürünle ilgili müşterinin vaadinden dönmesi halinde bankanın o ürünü satabilmesi ya da müşterinin sözünde durmaması veya bankayla istikrarlı bir ilişkiyi devam ettirmek istememesi hallerinde müşterinin vaadinden döndüğü gözlenmektedir.²⁹⁶

Vaadin Taraflardan Biri ya da Her İkisi İçin Bağlayıcı Olduğu Murabaha Akdi Ve Hükümü

Vaadin taraflardan biri ya da her ikisi açısından bağlayıcı olduğu murabaha akdinin caiz olup olmadığı konusunda İslam hukukçularının ihtilaf ettiği görülmektedir. Meşru olduğu görüşünde olanlar şer'i bir delil yoksa asıl olan mubah olmasıdır. İlkesini esas alırlar. Onlara göre konuyla ilgili olabilecek ayet²⁹⁷ ve hadisler incelendiğinde mürekkep murabahanın haram olduğuna dair bir delil yoktur. Bu yüzden mürekkep

²⁹³ Muhammed Uleyş, *Menhu'l celil şerhu muhtasar-ı Halil*, Beyrut, 2003, c.2, s. 212.

²⁹⁴ İbn Abidin, *age*, c.7, s. 277.

²⁹⁵ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 119; Ahmet İnanır, *age*, s. 248.

²⁹⁶ Ahmet İnanır, *age*, s. 250.

²⁹⁷ Bakara 2/275.

murabahanın caiz bir akit olduğu söylenebilir.²⁹⁸ Sami Hamud, Yusuf el-Kardavi, Mustafa ez Zerka, Ahmet Mülhim, İbrahim ed Debu, İsmail Şilebi, Abdullah b. Muni, Abdülhamid Ba'li gibi pek çok günümüz İslam hukukçusu vadin bağlayıcı olduğu mürekkep murabaha akdinin caiz olduğu görüşündedir.²⁹⁹ 1979 DUBAİ, 1983'de ise Kuveyt ve Medine'de uluslararası İslâmî bankacılık üzerine yapılan sempozyumun sonuç bildirgelerinde vadin bağlayıcı olduğu mürekkep murabahanın caiz olduğu belirtilmektedir.³⁰⁰

1.7.3.2. Çağdaş Murâbaha İne Satışı Kapsamında mıdır?

Vadin bağlayıcı olduğu çağdaş murabahanın meşru olmadığı görüşünde olanlar, bu akdin İne satışı olduğunu idaa etmektedir. Onlara göre bu akid, banka ile varılan ön anlaşmaya dayandığı ve vadeli olarak alınan ürünün, peşin satıma imkan verdiği için müşteri ürünü gerçek ihtiyacını karşılamak üzere satın almış olabileceği gibi, finans temini amacıyla piyasada peşin olarak daha ucuza satmak suretiyle paraya da çevrilebilir. Bu işlem, fıkihtaki İne satışı kapsamındadır.³⁰¹ Ayrıca banka malik olmadığı bir malı satmaktadır. Derdir gibi fakihler, bu tür işlemleri İne satışı kapsamında değerlendirmektedir.³⁰²

Çağdaş murabahaya cevaz verenler ise bu akdin İne satışı kapsamına girmediği görüşündedirler.³⁰³ Daha önceki bölümde de ifade edildiği üzere İne satışı; aynı malın, aynı kişi veya ilişkili olduğu başka birine, peşin alınıp vadeli satılması veya vadeli alınıp peşin satılması ile gerçekleşir. Burada alışveriş şeklidir, tarafların alışverişi mala olan ihtiyaçtan değil, finansman ihtiyacından kaynaklanmaktadır. İne de amaç ticaret değil, kredi temin etmektir. Çağdaş murabahada ise alım-satım gerçek bir ihtiyaçtan kaynaklanmakta ve müşteri kendi imkanlarıyla bunu elde edemediği için imkanı bulunan bankaya müracaat ederek istediği malı bu sayede satın almaktadır.³⁰⁴ Ayrıca müşterinin bankadan vadeli bir şekilde satın aldığı malı, bankanın alacağını güvenceye almak amacıyla mal üzerine ipotek vb. kayıtlar koyduğu ve bu yüzden de müşterinin taksitleri ödemededen elden çıkaramadığı dikkate alındığında bu akid kullanılarak, alım-

²⁹⁸ Abdülazîm Ebu Zeyd, *age*, s. 237.

²⁹⁹ Usame Muhammed el Abd, "agm", s. 244.

³⁰⁰ El Abd, "agm", s. 239.

³⁰¹ Yusuf Kardavi, *Bey'ul Murabaha li'l Amir Bi's Şira kema Techiri'l Mesarifü'l İslamiyye*, 2.Baskı, Mektebetü Vehbe, Kahire 1987, s. 32.

³⁰² Hacı Mehmet Günay, "agm", s. 217.

³⁰³ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 54-55.

³⁰⁴ Hüsameddin Musa Afâne, *Bey'ul Murabaha li'l Amir bi's şira*, Kudus, Şirketü Mali'l Filistini el Arabi Yay., 1996, s. 47.

satım görüntüsü altında kredi temin edilemeyeceği görülmektedir. Dolayısıyla çağdaş murabahayı İne satışı kapsamında değerlendirmek isabetli görünmemektedir.

1.7.3.3. Çağdaş Murabaha Sahip Olunmayan Şeyin Satımı mıdır?

Vaadin bağlayıcı olduğu çağdaş murabahaya cevaz vermeyen fakihler vaadin bağlayıcı olduğu çağdaş murabahayı malik olunmayan malın satımı kapsamında değerlendirmektedir. Çünkü müşteri ile banka alış-veriş den evvel ön anlaşma yaparlar. Ortada henüz mevcut olan bir mal olmadığı halde taraflar arasında bir takım anlaşmalar kurulur ve yükümlülüklerin altına girerler. Banka ürünü satın alıp müşteriye teslim etme yükümlülüğünü üstlenmiş olur. Müşteri de bankadan, kendisi için tedarik etmesini istediği malı satın almak zorunda kalır. Zira vaadin bağlayıcı olduğu murabaha akdinde müşterinin de bankanın da rücu/vazgeçme hakkı bulunmaz.

Bu durumda akit, kişinin mülkiyetinde bulunmayan malını satmasına benzemektedir.³⁰⁵ Mülkiyet de bulunmayan malın satımı ise yasaktır. Nitekim Hakim b. Hizam'dan nakledilen rivayet şöyledir: “Ya Rasulullah (sav) dedim adamın biri bana geliyor, yanımda olmayan bir malı kendisine satmamı istiyor. Ben de önce o malı satıyor, sonra da onu pazardan satın alıp o kişiye teslim ediyorum. Bunun hükmü nedir? Diye sordum. Allah'ın elçisi, yanında olmayan bir malı satma buyurdu.³⁰⁶

Çağdaş murabahada cevaz verenler ise vaadin bir akid olmadığını dolayısıyla mal henüz bankanın mülkiyetine geçmeden satışın söz konusu olamayacağını iddaa etmektedir. Çünkü müşteri bankaya sipariş verirken ürünün yerini, özelliklerini, firma adını belirten bir proformayla bankaya bildirmektedir. Burada banka, müşterinin ödeme kabiliyetini, malın piyasada mevcut olup olmadığını, mevcut ise değerini araştırmakta ve netice müspet bir sonuca ulaşıktan sonra banka müşteriye kendisi adına almak üzere vekil tayin etmektedir. Böylece banka, söz konusu malın, müşteriye vadeli bir şekilde satılması talebini yerine getirmektedir.³⁰⁷ Yani burada bir satımdan değil, satın alıp tekrar satma vaadinden bahsedilebilir. Banka veya müşteri üzerinde anlaşmaları kararlara uymadıkları takdirde sözleşmede belirlenen tazminatları ödemekle yükümlüdür.

Günümüzde iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte ilerleyen küresel ticaret ve serbest piyasa şartlarında mülkiyette olamayan malların satış işlemleri her geçen gün

³⁰⁵ Ahmet İnanır, *age*, s. 255.

³⁰⁶ Tirmizi, *Büyu'*, 19; Ebu Davud, *Büyu'*, 71; Nesai *Büyu'*, 60; İbni Mace, *Büyu'*, 20, Hadis No:2187

³⁰⁷ İshak Emin Aktepe, *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, İstanbul 2012, s. 88.

artmaktadır. Hadisi dar bir anlamda yorumlamak Müslüman girişimcileri sanal ticaret alanı gibi gelişmekte olan bir pazardan mahrum etmek anlamına gelecektir. Halbuki dünyada bir malın nerede ve hangi miktarda bulunduğu ve ne kadar sürede teslim edilebileceği bilinmektedir. Hatta bu hususta oluşmuş ticari bir örf de bulunmaktadır.³⁰⁸

1.7. Leasing (İcara, Finansal Kiralama)

Hamle büyük olunca risk de fazla olur. Risk artınca güvenli yol arayışları başlar. Ticarete de böyledir. Büyük miktarlarda yapılan ticari sözleşmeler sermaye sahiplerini güvenli bir yol aramaya ve oluşturmaya itmiştir. Bunun sonucunda tarafların hakkını güvence altına almak gayesiyle kira ve taksitli satımdan oluşan yeni bir akit ortaya çıkmıştır.

Leasing ilk olarak İngiltere de ortaya çıktığı gibi leasing ismi de İngilizcedir. Kelime anlamı olarak kiralama demektir. Terim olarak mülkiyetin devri ile sona eren kiralama olup kiralama süresi içerisinde müşteri kira bedeli ile menfaat teminine hak sahibi olur.³⁰⁹

Leasing, Bir malın satım bedelinin belirlenip bunun kira şeklinde taksitlere bölünmesi yoluyla kiralanması belirlenen taksitlerin sonunda hibe yoluyla ya da temsili bedelle mülkün kiracıya temlikine ruhsat veren bir yapıya sahiptir.³¹⁰ Bu yönüyle bazı çeşitleri vardır.

1) Malın İadesiyle Sona Eren Faaliyet Kiralaması

Bu şekilde yapılan leasing anlaşması mülkiyetin devri ile sonuçlanan leasinge göre kısa süreli ihtiyaçlara yönelik kullanılan kiralama türüdür. Bu sözleşme kapsamında mala gelecek her türlü zarar ve ziyandan müşteri sorumlu tutulur. Kiralayan istediği takdirde sözleşmede belirlenen süreden önce anlaşmayı sonlandırabilir. Bundan sebep bu tür leasing akitleri teknolojik aletler üzerinde yaygındır. Çünkü teknik alanlarda, gelişen teknolojiye ayak uydurmak piyasa da tercih edilmek noktasında büyük önem arz eder. Bu sözleşme sayesinde hastaneler, fabrikalar, firmalar vb. araç-

³⁰⁸ Servet Bayındır, *Faizsiz Bankacılık İşlemlerinin İslam Fıkıhındaki Yeri*, Marmara Üniversitesi İslam Hukuku bilim dali (Doktora Tezi), İstanbul, 2004, s. 59.

³⁰⁹ Sami Hasan Hamud, *Tatvîru'l-A'mâli'l-Masrafiyye Bimâ Yettefiku ve'sŞeria'te'l-İslâmiyye*, 2. Basım, Matbaatü's-Şark, Amman, 1982, s. 426-428.

³¹⁰ Hamza Aktan, "Ticaret Hukukunun Yeni Bazı Problemleri Üzerine İslâm Hukuku Açısından Bir Değerlendirme", *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, KOMBAD Yay., Konya 1997, s. 222-226; İnanır, "agm", s. 28.

gereç ve teçhizatlarını ucuz fiyata en son teknikte olacak şekilde yenileme imkânına sahip olurlar.³¹¹

Bu şekilde uygulanan leasing sözleşmesi faaliyet kiralaması olarak da bilinir. Geçici süreliğine ihtiyaç duyulan ya da çabucak eskiyen çok da uzun ömürlü olmayan malların kiralanmasında kullanılır. Örneğin, devlet bütün polis arabalarını beş yılda bir yenilemek istediğinde katılım bankasıyla iadeyle sonuçlanacak leasing sözleşmesi yapar. Katılım bankası bütün polis otomobillerini yeniler. Beş yılın sonunda kullanılmış arabaları geri alır ve yeniden iadeyle sonuçlanacak leasing sözleşmesi yapabilir. Böylece devletin imajını içerde ve dışarda olumlu etkileyecek şekilde polis araçları yeni sağlam güvenli beş yıl geçtiğinde eski otomobilleri alır ve örneğin Afrika'da başka bir ülkeye satabilir ya da kiralayabilir.

Malın iadesiyle sonuçlanan leasing akdinin klasik icare/kira sözleşmesi kapsamında olduğu kabul edilir ve meşru sayılması için icarenin şartlarına göre düzenlenerek uygulanması gerekir. Örneğin klasik kira sözleşmesinde kasıtlı olmadığı sürece mala gelen zarar mülk sahibinin sorumluluğundadır. Mal kiracının kullanımına hazır şekilde teslim edilir. Bakım ve onarım işleri mülk sahibine ait sorumluluklardandır.³¹² Fakat leasing de bu sorumluluklar kiracıya yüklenmiştir.³¹³

Bu konu 1986 ve 2000 yıllarında İslam Fıkıh Akademisi tarafından düzenlenen toplantılarda ele alınmış ayrıca Kuveyt'in birinci finans fıkıh toplantısında tartışılmıştır. Bu toplantılarda kimi hukukçular bu akdi klasik kira akdi olarak tanımlamış ve kasıt olmaksızın meydana gelen zararın masraflarını, malın kullanıma hazır tutulması gibi sorumlulukları mülk sahibine yüklemiş ve bu şartlar altında akdin caiz olduğunu savunmuştur. İslam kalkınma bankası (İKB) ise bu duruma itiraz etmiş ve söz konusu şartların akdin özelliğini ortadan kaldırdığını iddaa etmiştir.

2) Mülkiyetin Devri İle Gerçekleşen Finansal Kiralama ve Meşruiyeti

Mülkiyetin devri sona eren leasing akdi iki şekilde kiracıya devredilebilir. Taksitlerin bitmesiyle ya hibe edilir ya da son taksitle beraber satım işlemiyle mal kiracıya devredilir. Fakat son taksitle beraber satım akdi vasıtasıyla yapılan mülkiyet hakkının devri, bir takım ihtilaflara konu olmaktadır. İhtilafın gerekçesi bir satışta iki

³¹¹Arbay Mohamed Mustafa Kamalı, Kiralama İşlemleri Ve Farklı Muhasebe Standartlarında Kiralama İşlemlerinin Karşılaştırılması, *İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, 2017, s. 11.

³¹²Ali Bardakoğlu, "İcâre", *DİA*, c.21, TDV Yay., İstanbul 2000, s. 382.

³¹³Servet Bayındır, *age*, s. 120.

satışı yasaklayan hadislerdir. Bazı alimlerimize göre bu şekilde yapılan işlemde içere/kiralama ve satım akitleri birleşmektedir. Bu sebeple mülkiyetin hibe ile kiracıya geçmesi şeklinde uygulanan leasing satım ile mülkiyet devrinin

el Mahfuz es Sellami, Eş-Şazeli, ve Bayındır icare ve satım akdinin bir akidde birleşmesini bir akit de iki akit yasağı kapsamında değerlendirerek bunun caiz olmadığı görüşündedirler. Satımda mülkiyet ve ona bağlı hakların nakli söz konusu iken icare de yalnız menfaatlerin nakli söz konusudur.³¹⁴

Zuhayli her bir akdin birbirinden ayrı yapıldığı takdirde “bir akitte iki akit” ve “bey’ ve şartı” yasaklayan hadisın kapsamına dâhil olmayacağı gerekçesiyle başlangıçta kira akdi yapılp süre bitiminde satış veya hibe yapılacağını vaat etmenin caiz olacağı görüşündedir.³¹⁵

İnanır’a göre mülkiyetin satım akdi ile nakledilmesi durumunda ne tam olarak satım akdinden ne de tam bir kira akdinden bahsedilebilir. Her ikisinin unsurlarını nasların öngörmediği şekilde birleştiren bir akit bulunmaktadır. Bu şekilde meydana getirilen karma akitleri, söz konusu klasik akitleri değişmez bir veri olarak kabul ederek tek bir akdin ölçütleriyle değerlendirmek suretiyle leasingin mevcut haliyle meşru olmayacağı sonucuna ulaşmak, meşru olabilmesi için de akdin muktezasına aykırı şart ve kayıtlar getirmek vakıaya uygun değildir. Bu karma bir akittir. Ticaret dünyasının kendi şartlarında oluştuğuna ve taraflardan birine karşılıksız menfaat sağlamadığına göre, bu sözleşmenin bir akit de iki akit veya şart ve satış kapsamına girmediği söylenebilir.³¹⁶

Bayındır’a göre mülkiyetin devri ile sona eren leasing, vadeli satış kapsamında değerlendirilmelidir. Bu nedenle akit sözleşmesinde yapılacak düzenlemeler vadeli satış şartlarına uygun olarak düzenlenmelidir.³¹⁷ Fakat mevcut(uygulamada) şartlar altında gerçekleştiği takdirde buna kira görüntüsü altında gerçekleşen taksitli satım akdi demek de mümkün değildir. Çünkü satım akdi müşteriye mülkündeki malı başkasına devredebilmek gibi bir takım haklar verir. Halbuki kira akdinde bu imkan aranmaz. Bu özellik açısından bakıldığında, uygulanmakta olan leasing de satımdan çok kiranın özellikleri görülür.³¹⁸

³¹⁴ Ahmet İnanır, *age*, s. 285.

³¹⁵ Ahmet İnanır, *age*, s. 289.

³¹⁶ Ahmet İnanır, *age*, s. 291-292.

³¹⁷ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 262.

³¹⁸ Ahmet İnanır, “İslâm Hukuk Düşüncesinde Bileşik (Mürekkap) Mâli Sözleşmeler”, *Uluslararası İslam*

Mülkiyetin nakli ile gerçekleşen leasing uygulamasında bahsi geçen mahzurlardan ötürü daha ziyade hibe yöntemi kullanılır. Sözleşmede taksitlerin ödenmesi şartıyla malın hibe edileceğine dair madde bulunur.

Abdullah Şeyh el-Mahfuz, eş- Şâzeli, Muhammed Muhtar es-Sellamî, Süleyman Meni' ve es-Sıddîk Muhammed Emîn Darîr gibi isimler bu akdin caiz olduğu görüşünü paylaşan ilim adamlarından bazılarıdır. İlaveten İslam Fıkıh Akademisinin düzenlediği beşinci toplantıda ve Kuveyt finansın birinci fıkıh toplantısında hibe vaadi ile yapılan hibenin caiz olduğu kabul edilmiştir. Fakat bu platformlarda söz konusu sözleşmenin kira/icare olduğu kabul edilmiştir. Bunun sonucunda mala kasıt olmaksızın gelen zarar ve ziyandan mal sahibi yani banka sorumlu tutulmuştur. İlaveten sigorta giderleri ve malın teslimi hazır olarak kiracıya devri ile ilgili sorumluluklar da bankaya ait kabul edilmiştir.³¹⁹

Hibe, ıvazsız/bedelsiz, teberrü (bağış) türü bir akittir. Karşılıklı irade bulunmaz. Tek tarafın ekonomik değeri olan bir şeyi diğerine meccanen/ücretsiz vermesidir. Leasingin hibe ile sona eren şeklinde bedel ödeme şartı bulunduğundan(belirlenen taksitlerin bitmesi) mahiyet açısından, aslında bir bedel mevcuttur. Bu duruma fıkhıta ıvaz şartlı hibe adı verilir.³²⁰ Hanefi fukahasının çoğunluğuna göre bedel şart koşularak yapılacak hibe başlangıç itibariyle hibe de olsa sonuç açısından satım akdine dönüşmektedir. Hükmen de caizdir. Akitler söz konusu olduğunda genel prensip maksada/kasta ve anlama öncelik vermektir. Örfte/toplumda, bir kelime gerçek anlamı dışında yaygınlık kazanmışsa sözlere, kelimelere ve gerçek anlamlara itibar edilmez.³²¹ Şafii ve Maliki fıkhında da ıvaz şartlı, bedelli hibe satım akdi kapsamındadır.³²²

1.7.1. Doğuşu

Bu akdin çıkarılmasındaki ana gaye, taksitli satımda ortaya çıkabilecek olumsuz durumları engelleme amacına matuf olmasıdır.³²³ Leasing sözleşmesinin dünyada ilk defa 1850'li yıllarda İngiltere'de tedavüle girdiği kabul edilir. Yarım yüzyıl geçtiğinde tüm dünya tarafından bilinir hale gelmiş ve yaygınlık kazanmıştır. İslam coğrafyasına gelişi ise çok sonralarına dayanır. İlk kez 1977'de İslam Konferansı Birliği tarafından

Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, Mart 2017, C. 3, S. 1, s. 32.

³¹⁹ Hûce İzzeddin, *Edevâtü'l-İstismâri'l-İslamiyyi*, Masraf-ı Zeytûne, Tunus 2014, s. 86-87.

³²⁰ Ali Bardakoğlu "Hibe", *DİA*, c.17, TDV Yay., İstanbul 1988, s. 421-422.

³²¹ Mecelle, md. 3.

³²² Sahnun, *el Müdevvenetü'l-Kübra*, Zekeriya Umeyrat (thk.), Daru'l kütübi'l ilmiyye, Beyrut 1994 c.15, s. 79.

³²³ Hûce İzzeddin, *age*, s. 81.

denenmiş, 1984'de Mısır'da kanunlaşmıştır. Türkiye'de uygulanışı ise faizsiz bankacılık tecrübelerinin başlamasıyla paralel olarak ilerlemiştir.³²⁴

Amerika'da toplam yatırımlar içinde leasing işlemi yüzde 35'lik bir dilimi kaplamaktadır. Avrupa ülkelerinde bu oran yüzde yirmi civarında seyretmektedir. Türkiye incelendiğinde yüzde yedi ile Amerika ve Avrupa'nın çok gerisinde kaldığı görülür.³²⁵

1.7.2. Fonksiyonu

Leasing ile tedarik edilen ürünler, sağladığı kazançla kendini amorti edebilir. Anlaşma süresi boyunca mülkiyetin finansman şirketinde kalması uzun süreli, esnek geri ödeme seçenekleri sunulmasına olanak sağlar.

Leasing işlemi gerçekleştiren şirketin, bu sözleşmenin her aşamasında (satın alma ithalat yükleme akreditif, transfer vb.) alanında uzman bir ekiple çalışması sayesinde işlemler akıcı ve kolay bir şekilde gerçekleştirilebilir.³²⁶

Leasing, ihtiyaç duyulan malın satın alınmadan kullanılabilmesine imkan verdiği için önemli bir sermaye başka alanlarda kullanılarak yatırımcının kâr hacmini arttırmasına yardım ettiği gibi ticari piyasayı da olumlu etkiler.³²⁷

Bir malda leasing uygulanabilmesi için kullanılarak tüketilen mallardan olmaması gerekir. Çünkü bu sözleşme uzun ya da orta vadede finansman temini amacıyla kullanılır. Binalar, tesisler, teknik ekipman ve teçhizatlar, kurumlar için yük minibüsleri, kamyonları, gibi konularda leasing akdine başvurulabilir.³²⁸

Leasing sayesinde satıcı mala ait bütün risk yükünü kiracı üzerine yüklemiştir. Bu akit sayesinde kiracı istediği menfaate sahip olmakta kiralayan taraf da alacağını garanti altına almıştır. Çünkü anlaşılan bedel kendisine ödenmediği takdirde malın mülkiyeti kendisinde kalmaya devam eder. Fiili olarak mülkiyet kiracının olmakla beraber hukuken mülk kiralayanda kalmaya devam eder. Ancak kiracı mülkiyete sahip olmadığı için satım yapamamaktadır. Leasing iki döneme ayrılır ilk süreç bitmeden akit fesh edilemez. Mal kiracıya devredildiğinde kira olarak ödenen

³²⁴ Ahmet İnanır, "agm", s. 27.

³²⁵ Ercan İnce, "Girişimciliğin İlk Aşamasında Finansman Temin Yolları Ve Finansman Temininde Karşılaşılan Sorunlar Gaziantep İlinde Bir Uygulama", *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme* (Doktora tezi), Gaziantep, 2017, s. 61.

³²⁶ Yapı kredi, "Leasing", <https://www.yapikredi.com.tr/yapi-kredi-hakkinda/istirakler/leasing> , (Erişim Tarihi 9 Haziran 2019).

³²⁷ Kuveyt Türk "Leasing Nedir?", <https://www.kuveytturk.com.tr/ticari/finansman-urunleri/leasing> , (Erişim Tarihi 9 Haziran 2019).

³²⁸ Cevat Gerni, *Dış Ticaretin Finansmanı*, TOBB Yayını, Ankara 1990, s. 107.

tutar malın satım bedeline karşılık gelir.³²⁹ Belirlenen sürenin bitiminde faizsiz finans kurumu tarafından ürün, kiracıya ya hibe edilir ya sembolik bir miktar mukabilinde satılır yahut sözleşmesiz teslim edilir.³³⁰

Finansal kiralama iki şekilde yapılır. Birincisi normal kiralama şeklinde ikincisi mülkiyetin devri ile sona erecek şekilde kiralamadır. Leasing bir malı ona ihtiyacı olan için satın alıp kiraya vermektir.³³¹ Örneğin faizsiz finans kurumu bir otel inşa eder ya da yaptırır. Bir turizmciye 5 yıl için kiralar. Sürenin bitiminde anlaşma yenilenmezse turizmci oteli boşaltır. Yenilenirse öngörülen süre sonunda örneğin 30 yılsonunda mülkiyet kiracıya geçer. Otel için ihtiyaç duyulacak uzun süre kullanıma elverişli teknik ekipmanlarda aynı usul içinde kiraya dahil edilebilir. Faizsiz finans kurumları leasing sözleşmesi yapan diğer kurumlar genellikle mülkiyetin devri ile sona eren finansal kiralamayı tercih etmektedir.³³²

Faizsiz finans kurumu, sözleşmede kiracı olarak vasıflandırılan müşterisine kredi temin etmektedir. Müşterinin finans kurumuna ödediği aylık tutarlar söz konusu ürünün piyasadaki kira bedelinden bağımsız, taksitlerin bitiminde finans kurumunun kar etmiş olduğu halde ürünün bedelini kabz etmesini/kazanmasını sağlayacak şekilde düzenlenir.

Kiracı/müşteri, leasing konusu mal için belirlenen taksitleri ödemediği takdirde veya sözleşmede belirlenen şartları ihlal ettiğinde faizsiz finans kurumu malı müşteriden geri almakta fakat müşteri yine de belli bir miktarı ödemeye mecbur bırakılmaktadır.³³³

Leasing iki şekilde gerçekleşir. Sözleşmenin sonunda mal ya katılım bankasına iade edilir. Ya da sözleşme sonunda mülkiyet kiracıya geçer. Birincisi normal kiraya benzemekle beraber bir farkı kiralanan mal üzerindeki her tür sorumluluğun kiracıya ait olmasıdır ki bu klasik icare akdinin şartlarına aykırıdır. Fıkıh ilmi konuya bu açıdan yaklaşmakta ve meşruiyeti bu durum üzerinden incelenmektedir. İkincisi ise satım akdi ve kira akdinin tek sözleşmede birleşmesinden hareketle bir satışta iki satış yasağı kapsamında fikhî açıdan değerlendirilmektedir.

³²⁹ M. Vefa Toroslu, *Leasing İşlemleri ve Muhasebesi*, Seçkin Yayınları, İstanbul 2000, s. 11.

³³⁰ Muhammed Ravvâs Kal'acı, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra, Dâru'n-Nefâis*, Beyrut 1420, s. 86; Servet Bayındır, *age*, s. 125.

³³¹ Abdülaziz bayındır, *age*, s. 262.

³³² *age*, s. 262.

³³³ Servet Bayındır, *age*, s. 119; Ahmet İnanır, *age*, s. 281-282.

1.8. Sukuk

“Sukuk” sözlükte “finansal sertifika” anlamına gelir. Terim anlamı: bir malın, bir hizmetin, belirli bir kullanım hakkının ya da belli bir yatırım aracının mülkiyetine ait eşit miktarlarda bölünmüş hisseleri belgeleyen evrakları ifade eder.³³⁴

Konunun fakihler tarafından ele alınıp etraflıca tartışılması 1988 yılına dayanır. Toplantıyı Mecmau’l Fıkhî’l İslâmî düzenlemiş ve bu toplantıda sukuk, mudarebe üzerinden ele alınıp fıkıh açısından sistematik olarak temellendirilmiştir. 2003 yılında Hey’etü’l-muhâsebe ve’l-mürâcaa li’l-müessesâti’l-mâliyyeti’l-İslâmiyye sukukla ilgili bazı standartlar belirlemiştir. 2004’te de icare sukukuna dair bildiri yayınlamıştır.³³⁵ Alana dair özellikle son yıllarda çalışmalar artmıştır.

1.8.1. Uygulanışı ve Meşruiyeti

Sukuk, faizli yatırım araçlarından olan bono ve tahvilden farklıdır. Çünkü belirli bir kâr garantisi bulunmaz ve deyn üzerinde caiz değildir. Menkul kıymetleştirmenin faizsiz bir çeşididir. “Sak” kelimesi (sukuk kelimesinin tekili) tarihte çek, borç senedi, karne, ödeme emri gibi anlamları ifade için kullanılan bir kavram olmakla beraber konumuz olan sukuk bunların dışındadır. Faizli olan menkul kıymetleştirme işlemi ise, borca karşılık gelir elde etme durumu ortaya çıktığından faiz kapsamına dahil edilir.

Sukuk/menkul kıymetleştirme, akdin konusu olan şey üzerinde eşit bölünmüş tapu hüviyetinde mali vesika çıkarma işlemidir. Söz konusu varlıklar mal (ayn), malın kullanım hakkı (menfaat hakkı) ya da mal, menfaat, para ve deyn karışımı olabilir. Sukuka konu olacak varlıkların ya fiilen mevcut olması ya da sukuk işleminden ele geçecek miktarla oluşturulması lazımdır. Sukuk, fıkhîta caiz görülen pek çok akid çerçevesinde çıkarılabilir ve çıkarıldığı akdin hükmü ile paralellik arz eder.³³⁶ Örneğin müşareke sukukunda: Bir projenin gerçekleştirilmesi amacıyla eşit değere sahip finansal belgeler çıkarılır. Gerçekleştirilecek proje üzerinde ortaklar hisseleri oranında mülke sahip kabul edilirler. Kar edilirse ortaklığa katılanlar hisse senetleri oranında kârdan pay almaya hak kazanırlar. Ortaklardan biri ya da vekâletle bir başkası sukûk işlemlerini idare edebilir.³³⁷

³³⁴ Cengiz Kallek, “Sukuk”, *DİA*, c.35, TDV Yay., İstanbul 2008, s. 586.

³³⁵ Ahmed Abdülalîm Aliyû, *Qarârât ve tavsiyyâtü Mecma’i’l-Fıkhî’l-İslâmiyyi’d-Düveli*, Cidde 2011, s. 437-439, *Faizsiz Bankacılık Standartları* (trc. Mehmet Odabaşı-İshak Emin Aktepe), İstanbul 2012, s. 380-381.

³³⁶ Ahmed Abdülalîm Aliyû, *age*, c.2, s. 1208; Mecmau’l-Fıkhî’l-İslâmî, (karar nr. 178).

³³⁷ *age*, s. 239.

Müşareke şeklinde yapılan sukuk süre yönünden ikiye ayrılır. Daimi müşareke şeklinde olursa ortaklık devam ettiği sürece sukuk devam eder. Geçici müşareke ise zaman tahdidi ile yapılır. Tedrici olarak sukuk sahibinin hisse payı küçülür, nihayetinde sukuk sahibi hissesini tamamen devreder ve payı kalmaz. Bu yönüyle azalan müşarekeye benzer. Eksilen müşareke yönteminin, özellikle vakıf mallarının imarında kullanımı tercih edilmektedir. Çünkü vakfın satımı caiz değildir ve bu yöntemle akarın vakıf hüviyeti korunmuş olur.³³⁸

1.8.2. Fonksiyonu

Çağımızda bazı yatırımların ciddi ekonomik güce muhtaç olmasından ve bunlar için lazım olan kaynağı temin etmekte birkaç işadamının veya kurumun mali gücünün yetersiz kaldığı durumlarda çok sayıda kişi ve kurumun bir projeye birlikte finans sağlaması ile sukuk işlemi gerçekleştirilir. Sonuç olarak, ekonomik kalkınma, bölgenin ihtiyaç duyduğu büyük sosyo-ekonomik projelerin hayata geçmesi ve sukuk sahiplerinin kar sağlaması amaçlanmaktadır.³³⁹

³³⁸ Celâl Demmâğ, *eş-Şukûkü'l-İslâmiyye ve Devrühâ fi't-Tenmiyeti'l-İktisâdiyye*, Amman 2012, s. 106-107.

³³⁹ Velîd Hâlid eş-Şâyçî, Abdullah Yûsuf el-Haccî, “Şukûkü'l-istismâri's-şer'iyye”, *el-Mü'temerü'l-ilmî es-senevî er-râbi 'aşer li'l-mü'essesâti'l-mâliyye el-İslâmiyye (Câmiatü'l-imârâti'l-Arabiyyeti'l-müttehede*, s. 907.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTAKLIK YOLUYLA FİNANSMAN SAĞLAYAN SÖZLEŞMELER

İlk çağlardan beri insanlar tek başlarına yapamadıkları işleri çeşitli ortaklıklar yoluyla yapmaya çalışmışlardır. Bunların ilk örnekleri muzâraa ve musakat olabilir. Biz burada onları kıyasaca tanıttıktan sonra mahiyetinde finansal ortaklık bulunan mudarebe ve müşareke ortaklığına yer vereceğiz.

2.1. Müzâraa (Ziraat Ortaklığı)

Müzâraa, arapça bir kelimedir. Türkçede kullandığımız “ziraat” kelimesiyle doğrudan alakalıdır. Ekin, diki, tohum dikmek gibi anlamlar ifade eder. Fıkıh da, bahçe sahibinin toprağını ekip dikenle yaptığı ziraat ortaklığını ifade etmek için kullanılan bir terimdir.³⁴⁰ Bu işleme fıkıh dilinde muhabere de denmiştir.³⁴¹ Muhabere ismi Rasulullah sav döneminde fethedilen Hayber kelimesinden gelir. Hayber fethedilince, toprakları ekip dikmeleri için arazi sahiplerine iade edilmiş ve onlarla müzâraa ortaklığı kurulmuştur.³⁴²

Müzâraaya akdi bugün ülkemizde kullanılmak da olup farklı isimlerle bilinir. Trakyalılar yarıcılık der, Orta Anadolu’da ortaklık olarak bilinir, Doğu bölgelerimizde ise marabacılık müzâraayı ifade etmek de kullanılır.³⁴³

Fıkıh terimi olarak müzâraa, ziraat ortaklığını ifade eder. Ortaklardan biri arazisini verir diğeri o araziye tohum eker bakar çeker daha sonra ortaya çıkan mahsul satılır ve kar aralarında belirledikleri oranda paylaşılır. Yahut satılmaz elde edilen mahsul aralarında paylaşılır. Ekip dikme işleriyle uğraşan ortağa müzari denir.³⁴⁴ Bu ortaklığın kurulması için en az iki kişiye gerektiği gibi ortak sayısı daha fazla da olabilir. Fıkıh kitaplarında muhabere akdi olarak da geçer.³⁴⁵

³⁴⁰ Hüseyin Kayapınar, “Müzâraa”, *DİA*, c.32, İstanbul, 2006, s. 234

³⁴¹ Hüseyin Kayapınar, “Müzâraa”, c.32, s. 234

³⁴² Orhan Çeker, *age*, s. 166

³⁴³ Hüseyin Kayapınar, “Müzâraa”, c.32, s. 235

³⁴⁴ Orhan Çeker, *age*, s. 165

³⁴⁵ Hamdi Döndüren, *age*, s. 450

2.1.1. Doğuşu

Malum olduğu üzere eskiden toplumlar umumiyetle tarım ve hayvancılık yoluyla yaşamlarını idame ettirirdi. Tarım toplumunda, ekip biçmenin, çiftçiliğin yaygın olduğu bölgelerde kaçınılmaz olarak ziraat ortaklığı da yapılmaktaydı. Ashab-ı kiramın da bu yolla ziraat yaptığı tarihi vesikalarda geçmektedir. Örneğin Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlere, Ensar topraklarını pay etmek istemiş muhacirler ise toprağı pay etmeksizin çalışıp ürünü pay etmeyi teklif etmiş ve buna razı olmuşlardır. Bu konudaki rivayetler incelendiğinde³⁴⁶ anlaşılmaktadır ki söz konusu dönemde müzaraa uygulamasını bilmeyen uygulamayan çiftçi Medine'de yok gibidir.³⁴⁷

Örneğin sahabe-i kiramdan Hz. Ömer, Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdullah ibn Mes'ud'un topraklarını, çalışan ekip diken kişiye üçte bir hisse veya dördte bir şeklinde mahsulden vermek suretiyle ortaklık kurdukları bilinmektedir.³⁴⁸

2.1.2. Meşruiyeti

Söz konusu rivayetlerden hareketle ulamanın ekseriyeti müzaraa ortaklığına cevaz vermiştir. Fakat İçlerinde Ebu Hanife ve İmam Züfer'inde bulunduğu bir kısım alim müzaraayı caiz saymamıştır. Gerekçeleri de bazı hadislerde müzaraanın, araziyi kiraya vermenin ve muhaberenin yasaklanıp eğer sahibi işletemeyecek ise bir Müslümana bedelsiz vermesini emreden hadislerle³⁴⁹ dayanır. Ayrıca bazı sahabelerin uygulaması da caiz görmeyenlerin delilleri arasındadır. Sa'îd b. Müseyyeb, Mesrûk b. Ecda', Nâfi', Şa'îbî, Sa'îd b. Cübeyr, İkrime el- Berberî, Mücâhid b. Cebr, gibi sahâbe ve tâbiîn âlimlerinden bazılarının de müzâraayı câiz görmediği veya mekruh saydığı kaynaklarda zikredilir.³⁵⁰

Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Ahmet bin Hanbel'e göre bir kimsenin toprağını çıkacak ürününün belli bir yüzdesi karşılığında ziraat ortaklığı yoluyla vermesinde bir sakınca yoktur. Delil Hz. Peygamberin Hayber toprakları üzerindeki uygulamasıdır.³⁵¹

Ebu Hanife, İmam Şafii ve Malike göre araziyi çıkacak ürünün 1/3, 1/4 gibi bir payla vermek caiz değildir. Çünkü bu miktar meçhul bir bedeldir. Fakat miktarı belirli bir ürün zimmet borcu olarak belirlenirse caiz olur. Çünkü Hz. Peygamber sav

³⁴⁶ Buhari, Hars ve Muzaraa, 8

³⁴⁷ Hüseyin Kayapınar, "Müzaraa", c.32, s. 235

³⁴⁸ Ali Şafak, *İslam Arazi Hukuku ve Tatbikati*, İstanbul 1977, s. 301-302

³⁴⁹ Buhârî, Hars ve Müzaraa 18; Müslim, Buyu, 114; İbn Mâce, Ruhun, 7, 10; Ebû Dâvûd, Buyu, 30-31; Nesâî, Eyman, 4

³⁵⁰ Hüseyin Kayapınar, "Müzaraa", c.32, s. 235

³⁵¹ Hamdi Döndüren, *age*, s. 450

muhabereyi (müzaraa) yasaklamakla birlikte; “zimmet borcu olan belirli bir şey karşılığında araziyi kiraya vermekte bir sakınca yoktur”³⁵² buyurmuştur. İmam Malik ise yenilen ve içilen bir şey karşılığında araziyi kiraya vermede “nesie ribası” bulunduğunu söyler.³⁵³

Müzaraa ortaklığında zimnen iki ayrı icare söz konusu olmaktadır. Birincisi tarla sahibinin amel sahibi olan müzarii kiralaması, ikincisinde ise tarladır. Müzaraaların geçerli olabilmesi için bu iki mahallin ayrı taraflardan olması şarttır, aksi takdirde bu sözleşme fasit olur. Buna göre: Tarla ile tarlaya ekilecek tohum bir taraftan; iş ve aletler diğer taraftan olursa,

Tarla, tohumluk ve aletler bir taraftan; iş diğer taratan olursa,

Tarla bir taraftan; iş, aletler ve tohumlar diğer taraftan olursa,

Tarla ve aletler bir taraftan iş ve tohumlar diğer taraftan olursa bu şekilde ki müzaraa ortaklıkları sahih ortaklıklar olarak kabul edilir.³⁵⁴

Buna karşılık,

Tarla ile iş bir taraftan; tohum ile aletler diğer taraftan olursa;

Tarla, iş ve tohum bir taraftan aletler diğer taraftan olursa

Tarla, iş ve aletler bir taraftan; sadece tohum diğer taraftan olursa

Tarla, tohum ve alet bir taratan; iş her iki taraftan ortak olursa

Tarla, iş ve alet bir taraftan; tohum her iki taraftan ortak olursa Bu şekildeki müzaraa sözleşmeleri fasit olarak kabul edilmiştir.³⁵⁵

Özetle, müzaraa ortaklığından bahsedebilmek için arazinin ve işin ayrı kişilerden olması şarttır. Onun haricinde kalan tohum ve alet ister tarla sahibinden olsun ister amel sahibinden olsun fark etmez. Aksi durumda yani hem tarlanın hem amelin/işin aynı taraftan olduğu tohumun ve iş aletlerinin her ikisinin ya da bunlardan sadece birinin karşı tarafa ait olduğu durumlarda müzaraa ortaklığı hükmen kurulmamıştır.³⁵⁶

Ebu Yusuf müzaraa ile mudarebeyi yapılışı yönüyle birbirine benzetir. Farkları mudarebede sermaye bir taraftan amel diğer taraftan olacak şekilde ortaklık kurulurken müzaraa da arazi bir taraftan amel diğer taraftan olacak şekilde ortaklık kurulur. Mudarebe ortaklığı sünnete uygundur ve caiz görülmüştür. Ebu Yusuf müzaraa ile

³⁵² Müslim, Buyu, 81-85, 93, 121; Ebu Davud, Buyu, 33

³⁵³ Hamdi Döndüren, *age*, s. 415

³⁵⁴ Nuri Kahveci, *age*, s. 286

³⁵⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *age*, s. 123-126

³⁵⁶ Orhan Çeker, *age*, s. 166

mudarebe arasında yapılış yöntemi açısından fark görmediği için kıyas yoluyla hüküm verir.

Müzaraada ürün üzerinden pay yapılması caiz olduğu gibi nakit yoluyla da kiralamak caizdir. Fakat sünnette bunun çok örneğine rastlanmaz. Çünkü o dönemde alışverişler daha ziyade takas yöntemiyle yapılırdı. Hatta yakın geçmişe kadar ülkemizde köylerde bile pek çok zaman köylüler ihtiyaçlarını takas yoluyla temin ederdi.

Müzarraa ortaklığına ameliyle katılan müzariinin kendisine emanet verilen tohum kasıt olmasızın ziyan olsa emanetçi sayıldığından müzariinin bunu tazmin etmesi gerekmez.³⁵⁷

Ortaklar ürünü anlaştıkları şekilde taksim ederler. Eğer ürün bitmeyecek olursa taraflar bir şey alamaz.³⁵⁸

Mahsul elde etmek için yapılan masraflar müzariinin sorumluluğundadır ve harcamalar müzarinin cebinden çıkar.³⁵⁹

Arazi sahibi ortaklığa ameliyle katılan ortağı/ortakçıyı işin yapılması noktasında zorlama hakkına sahiptir. Şu durumlarda ortakçı zorlanabilir.³⁶⁰

a. anlaşmada arazinin sürülmesi şart koşulmuşsa, bunu yapması gereken ortak diğeri tarafından işi yapmaya zorlanabilir.

b. anlaşmada bahsedilmeyen konularda bölge halkının örfüne/uygulamasına itibar edilir.

Sözleşme fasit olarak yürürlüğe girse ve ortaklığa başlansa bile elde edilecek ürün tohum sahibine verilir. Tohum veren kişi eğer ortakçı/çiftçi ise arazi kiralanmış sayılarak kira ücretini ortakçı arazi sahibine öder. Eğer arazi sahibi tohumu vermiş ise çiftçide çalışan kabul edilir. Çalışma ücreti tarla sahibi tarafından ödenir.³⁶¹

Ekinin olgunlaşmasından önce akdin gereklerinden olan sulama, bekçilik, otlarını yolma, ark ayıklama gibi mahsulün ıslahına yönelik işleri çiftçinin yapması lazımdır. Fakat ekinin olgunlaşmasından sonra, mahsulün toplanması için gerekli hasat işlerini hem çiftçi hem de arazi sahibi beraberce yapacaktır.³⁶²

³⁵⁷ İbn Abidin, *age*, c.5, s. 179.

³⁵⁸ Orhan Çeker, *age*, s. 166.

³⁵⁹ Orhan Çeker, *age*, 166.

³⁶⁰ Hamdi Döndüren, *age*, s. 453.

³⁶¹ Orhan Çeker, *age*, s. 166.

³⁶² Kasani, *age*, c.6, s. 182.

Tarlaya ekilecek ürün henüz hasat edilecek hale gelmeden müzaraa müddeti sona erecek olursa, müzarii kendi hissesi miktarınca, ekin hasat edecek zamana kadar tarla ücretini öder. Ekin için yapılacak ekstra masraflar ise ortaklar arasında eşit ödenir ve mahsul hasat edildiğinde ortaklık oluştururken belirlenen şekilde paylaşılır.³⁶³

Taraflar akiddeden sonra alacakları payı karşılıklı rıza ile azaltıp çoğaltabilirler.³⁶⁴

2.2. Bağ Bahçe Ortaklığı (Müsakat)

Arapça “saky” kökünden “musakat”; su vermek, ağaçları, bir bölüm meyveleri karşılığında sulama ve bakım yapacak olana ortağına vermek demektir. Fıkıh terimi olarak bir üzüm bağı veya meyve bahçesi sahibiyle bunları bakıp sulayacak olan arasında, çıkacak ürün ortak olmak üzere yapılan muameleyi ifade eder. Başka bir deyimle müsakat; işletimcinin, bağ ve bahçeden çıkacak ürünün bir bölümü mukabilinde sulama bakım ve ıslah işinden sorumlu olmasıdır. Medine yöresi, musakat yerine; “muamale” terimini kullanmıştır. Ancak bu gibi ortaklıklarda yapılacak iş, sulama ağırlıklı olduğu için musakat kelimesi yaygınlaşmıştır. Hanefiler böyle bir ortaklığın her çeşit meyve üzerinde yapılabileceğinde yapılabileceğini söylerken Şafiiler bu ortaklığı hurma bahçesi ve üzüm bağı ile sınırlı tutarlar.³⁶⁵ Mecelle'nin tanımı şöyledir: “Müsâkat, bir taraftan eşcâr ve diğer taraftan terbiye olmak ve hâsıl olan meyve beyinlerinde taksim olunmak üzere bir nev' şirkettir.”³⁶⁶

Evezâi, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Şâfîî, Ahmed b. Hanbel ve İbn. Hazm müsâkatı Hz. Peygamber'in Hayber uygulamasına dayanarak câiz görmüşlerdir.³⁶⁷ Delil Hz. Peygamberin Hayber toprakları üzerindeki uygulamasıdır. Abdullah b. Ömer'den ra (73/692) şöyle rivayet edilmiştir. “Rasulullah sav Hayberlilerle çıkacak meyve ve ekinlerin yarısı üzerinde muamale (musakat) anlaşması yaptı.”³⁶⁸

Resûl-i Ekrem'in eşleri ve dört halife dahil olmak üzere pek çok sahâbînin müsâkat yapmış olması, Medineliler'in uygulaması, bu işlemin bir yönüyle mudârebeye

³⁶³ Nuri Kahveci, *age*, s. 286.

³⁶⁴ Mecelle, md.1439.

³⁶⁵ Kasani, *age*, c. 6, s. 18; İbn Abidin, *age*, c.5, s. 200.

³⁶⁶ Mecelle, md.1441.

³⁶⁷ Hamdi Döndüren, *age*, s. 454.

³⁶⁸ Buhari, Hars, 14, İcare, 3.

benzemesi ve bu muameleye duyulan ihtiyaç musakatın caiz oluşuna delil gösterilebilir.³⁶⁹

Caiz olmadığı görüşüne sahip olanların delili, Rafi b. Hadic hadisi diye meşhur olan hadistir. Bu rivayete göre, Rasulullah sav toprağın kullanımına karşılık belirli miktarda ya da belirli oranda ürün vermek yoluyla kiralanmasını yasaklayıp toprak sahibi kendisi ekmiyorsa başkasına kira bedeli almaksızın kullandırılmasını emretmektedir.³⁷⁰

Müsâkatı câiz sayanların geneli bir yıldan uzun sürebilen her tür meyve ağacının yaprakları meyve işlevi gören bitkilerin, müsâkata konu olabileceği kanaatindedir. Sonraki dönem Hanefi alimleri meyvesi olmadığı halde, kerestesinden yararlanılan kavak ağacını da musakat akdine elverişli kabul etmişlerdir.³⁷¹ Şafii mezhebinde ise musakatın yapılabilmesi için, meyvenin kalıcı olması ve gövdeli bir yapıya sahip olması gerekli görülmüştür.³⁷²

Bağ Bahçe Ortakçılığının Şartları

Müzâraa ortaklığındaki şartlardan uygun olanlar bağ-bahçe ortaklığında da aranır. Buna göre;

- Tarafların akıllı olması gerekir. Diğer müçtehitlerin aksine Hanefilere göre ergin olmak şart değildir.
- Akdin mahalli ağaçların meyve veren türden olması gerekir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi meyvesi dışında başka türlü yararlanmak mümkün olan ağaçlar üzerinde bağ- bahçe ortaklığını da sonraki Hanefi fakihleri caiz görmüşlerdir.
- Ağaçların ortakçıya gösterip teslim edilmesi gerekir. İki tarafın da çalışması şart koşulamaz, aksi takdirde akit fasid olur.
- Çıkacak üründe kurulacak ortaklık, yüzdeler dilim belirlemek şeklinde olmalıdır. - Bir taraf için miktarı bir pay belirlense veya çıkacak ürünün tamamını bir tarafa ait olması şart koşulsa yahut da ürünün paylaşma şekli belirlenmemiş olsa bağ-bahçe ortaklığı fasit olur.

³⁶⁹ Hamdi Döndüren, "Musakat", *DİA*, c.32 İstanbul, 2006, s. 70.

³⁷⁰ Buhârî, el-Hars ve'l-Müzâraa, 18; Tirmizî, "Ahkâm", 42.

³⁷¹ Kasani, *age*, c. 6, s. 186; İbnü'l Humam, *Şerhu Fethi'l Kadir*, c.8, s. 47.

³⁷² Ebu Muhammed Ali b. Ahmet Said b. Hazm, *el-Muhalla bi'l-Asar*, Muhammed Munir ed Dımeşki (thk.) 1. baskı, Mısır, İdaratü tibaati'l münire, 1969, c.8, s. 229.

Hanefilere göre, musakat akdinde sürenin belirlenmesi şart değildir. Çünkü ürünün alınması örften bellidir. Akit bu süreye kadar devam eder. Eğer süre konur ve bu süre içinde meyveler olgunlaşmazsa, musakat akdi fasit olur ve işletmeci (iş üstlenen emek tarafı) için emsal işçilik ücreti verilir.³⁷³

Bağ Bahçe Ortakçılığının Hükümleri:

Musakat akdinde bağlarının gerektirdiği sulama su kanallarının onarım ve bakımı bekçilik, aşılama gibi işler işletmeciye aittir. Ancak ağaçların gelişmesi ve ürünün toplanması ile ilgili işler taraflar arasında ürününü paylaşma oranına göre ortak olur. Gübreleme ve toprağın sürülmesi gibi...

Bu ortaklıkta emek sahibine amil denir. Amil, bahçeye gerekli bakımı yapmakla sorumlu olup, meyve ve sebzeler toplandığında, ürün bahçe sahibi ile amil arasında belirlenen esaslara göre paylaşılması gerekir. Meyve ve sebze ve sebze yetişmediği zaman tarafların alabileceği bir şey olmaz.³⁷⁴

Ürün elde edilemezse ortakların birbirine ödeme yapması gerekmez. Musakat akdi iki taraf içinde bağlayıcı (lazım) bir akiddir. Bu yüzden bir özür olmadıkça bir taraf tek yanlı iradesiyle akdi fesh edemez. Ziraat ortaklığı bunun aksinedir. Çünkü müzaraa tohum sahibi taraf için bağlayıcı değildir.

Amil bahçeyi musakat akdi yaparak başkasına veremez.³⁷⁵ Toprak sahibinin bir özür olmadıkça işletmeciyi işe zorlama hakkı vardır.

Meyvelerin büyümesi tamamlanmadan önce ürünü paylaşma oranının da değişiklik yapılabilir. Meyveler olgunlaştığında sadece ortakçının/amilin rızasıyla toprak sahibinin payını arttırılabilir. İşletmecinin payı arttırılamaz. Çünkü işletmecinin arttırması ücretten indirim niteliğindedir. Toprak sahibinin arttırması ise ücreti arttırma sayılır.

Ortakçı/amil tekrardan bir sözleşme ile musakat akdini bir başkasına devredemez. Fakat toprak sahibi izin verirse bu mümkün ve caiz olur.³⁷⁶

Şu şartlar bulununca bağ bahçe ortaklığı fasit olur:

Çıkacak ürünün tamamını işletmeciye veya toprak sahibine şart koşmak. Bir taraf için belirli miktarda ürün belirlemek. Toprak sahibinin de çalışmasını şart koşmak.

³⁷³ Kasani, *age*, c. 6, s. 186.

³⁷⁴ Nuri Kahveci, *age*, s. 288.

³⁷⁵ Evrengzib Bahadır Alemgir, *age*, c.5, s. 277.

³⁷⁶ Kasani, *age*, c. 6, 185.

Meyveler olgunlaştıktan sonra, toplanması ve ambalajlanması gibi işlerin yalnız işletmeciye yükletilmesi. Adetlere göre ürün alınamayacak kadar kısa bir zamanı müsakat akdi süresi olarak belirlemek.

Böyle bir muameleden şu sonuçları meydana gelir:³⁷⁷

- Fasit müsakat akdinde işletmeci çalışmaya zorlanmaz.

- Çıkacak ürünün tamamı toprak sahibine ait olur. Çünkü bunlar onun toprağının neması olup işletmeci bunlardan herhangi bir şey alamaz.

- Bağ bahçe ortaklığı fasit olunca işletmeci için çalışmasının olarak ecri misil ödenir nitekim fasit iş akdinde de hüküm böyledir.³⁷⁸

- Bağ bahçe ortaklığı; belirlenen sürenin bitmesi, taraflardan birisinin ölümü, ikale veya bir özür yüzünden akdi fesh etmesi halinde sona erer.

İşletmecinin, hırsızlıkla tanınması ve ürününü çalacağından korkulması veya hastalanması özürler arasında sayılabilir. İşletmeci ölünce mirasçıları, ortaklığı devam ettirmeyi üstlenebilirler, toprak sahibi ölürse işletmeci çalışmasına devam eder.³⁷⁹

Meyveler olgunlaşmadan musakat süresi istihsan ilkesine göre meyveler olgunlaşmaya kadar süre uzatılır. Ancak böyle bir durumda işletmeci ziraat ortaklığında olduğu gibi serbest olur, dilerse ortaklığı fesh eder, dilerse sürdürür.

2.3. Mudarebe

Mudârabe Arapça bir kelimedir. “D-R-B” (dal-ra-be) kökünden türemiştir, mufâ‘ale” babında bulunur. Kelime kök olarak; uzaklaşmak, gitmek, akrep sokmak, para basmak, tâcir veya savaşçı olarak yeryüzünde dolaşmak ve beslenmek için uğraşmak gibi anlamlara gelmektedir.

Hanefi mezhebi kitaplarında mudarebe olarak incelenen konu,³⁸⁰ Şafii ve Malikilerin kaynaklarında mukaraza ya da kıraz başlığı altında yer alır. Bu ortaklık

³⁷⁷ Kasani, *age*, c. 6, s. 187.

³⁷⁸ Hamdi Döndüren, *age*, s. 456.

³⁷⁹ Ali haydar Efendi, *Dürrü'l Hukkam*, c.3, s. 786; Çeker, *age*, s. 167; Hamdi Döndüren, *age*, s. 456

³⁸⁰ 11. yüzyılın önde gelen hukukçularından Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Mâverdi (974-1058), bu ortaklık türünün mudârabe olarak isimlendirilmesinin sebebi konusunda iki görüşün olduğunu belirtir. Birinci görüşe göre, iki ortaktan birinin kardan pay almak üzere yolculuğa çıkmasından dolayı, ikinci görüşe göre ise, işletmecinin (mudârib) sermaye üzerinde kendi tasarruf hakkının olması sebebiyle böyle isimlendirildiğini belirtmektedir. Ayrıca “...ve bir kısmı, Allah'ın lütfünü aramak için yeryüzünde geziyorlar” şeklindeki (el Müzzemmil, 73/20) ayette geçen “D-R-B” fiilinden dolayı bu isimle anıldığı da iddia edilmiştir. (Bkz. el-Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el Mudârabe*, Abdulvahhâb Havas (thk. ve inc.), Beyrut, Dâru'l-Vefâ, Mansûra, 1989, s. 117-118).

türünün söz konusu isimlerle anılması İslam'dan sonrasına nispet edilir. Ancak bu çeşit ortaklık İslam öncesinde de yapılmaktaydı.³⁸¹

2.3.1. Doğuşu

Malik b. Enes'in (179/795) Muvatta adlı hadis kitabında mudarebe hakkında pek çok örneğe rastlanmaktadır. Bu örneklerden biride Hz. Ömer'in (23/643) r.a iki oğlunun Irak'tan Medine'ye dönerken Irak valisinden aldıkları deve paralarıyla ticaret yapmalarıdır. Aynı kitabın başka rivayetlerinde geçtiği üzere, Hz. Ömer r.a yetimlerin paralarını da ticaret yapılması için sahabeden bazı kimselere vermiştir. Bu kişiler aldıkları bu parayı işletmiş ve yetimlerin paraları da bu şekliyle durarak değer kaybetmemiş bilakis karlar ile artmıştır.³⁸²

Bilindiği gibi Hz Peygamber sav evliliğinden önce Hz Hatice'nin r.a kervanında mudarebe akdi şekline uygun biçimde ortaklık yapmış ve kervan ortaklıktan büyük kar elde etmiştir. Bu durumu İmam Maverdi (450/1057) mudarebe sözleşmesinin cevazını işlerken ilk delil olarak kitabında işlemiştir.³⁸³

2.3.2. Meşruiyeti

Büyük İslam alimi, Hanefi fıkıh bilgini İmam Serahsi (483/1090) yazdırdığı otuz ciltlik el Mebsut adlı kitabın takriben bir cildinde mudarebe bahsini konu edinmiştir. Bu durumdan mudarebenin İmam Serahsi dönemi olan hicri beşinci asırda çok yaygın olarak başvurulan bir yöntem olduğunu çıkarabiliriz. İmam Serahsi mudarebeyi işlemeye başlamadan evvel şunları söylemektedir: “Mudârabe sözleşmesi caizdir. Çünkü, insanların bu sözleşmeye muhtaç oldukları bilinmektedir. Pek çok kimse sermayeye sahip bulunmakla beraber onu işletecek vakit veya sağlığa sahip olmayabilir. İşi takip edecek girişimcinin ise vakti bulunmakla beraber işi yapacak sermayesi bulunmamaktadır. Bu durumda imkanların birleştirilmesi söz konusudur. Bu sözleşme sayesinde potansiyel kuvvetler knetik hale gelmekte ve ortaya karlı bir sonuç çıkmaktadır.”³⁸⁴

İbni Hazm (466/1063) kitabında bu konuyu işlerken Arapların ticaret ehli bir toplum oluşuna vurgu yapmakta ve sefere çıkmaya güç yetiremeyecek olan çocuk, kadın, hasta ve yaşlıların, sermayelerini sefere çıkıp işin yükünü üzerine alanlarla

³⁸¹ Serahsî, *age*, c. 22. s. 18; İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebî Muhammed Abdullah b. Muhammed (620/1223), *el-Muğni*, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî 1972, c.5, s134-135; Mâverdi, *age*, s. 117-118

³⁸² Serahsî, *age*, c.22, .18; İbn Kudâme, *age*, c.5, s. 135.

³⁸³ Mâverdi, *age*, s. 121.

³⁸⁴ Serahsî, *age*, c.22, s19.

ortaklık kurduğunu belirtmekte ve Rasullullah'ın da (sav) bu uygulamaya izin verdiğini zikretmektedir.³⁸⁵

Mudarebe iş yapmak için gerekli sermayeye sahip olmayan mudaribe/işletmeyeciye/amile, rabbul mal olarak nitelenen sermayedarın nakit temin etmesi ve mudaribin bu nakdi işleterek kar elde etmesi sonucunda, anapara ile beraber kar miktarının üzerine ortaklık sözleşmesinde belirtilen oran dahilindeki miktarı da ilave ederek sermayedara iade etmesi şeklinde ifade edilir.³⁸⁶ Mecelle'de ise mudârabe sözleşmesi şöyle tarif edilmiştir: “Bir tarafın. Sermaye, diğer tarafın emek ve amel ile dâhil olduğu bir nev'i şirkettir.”³⁸⁷ Bu ortaklık toplumda potansiyel iş gücüne sahip ticari yeteneği olan girişimci ruhlu kimselerin kabiliyetlerini ortaya koyarak değerlendirmesine olanak sağladığı gibi sermayesini işletme imkânına sahip olamayanların ciddi bir emek harcamasına gerek kalmaksızın kârdan hisse almalarını temin etmektedir. Fakat burada faiz gibi karşılıksız bir kazanç bulunmamaktadır. Zira bu ortaklığın zarar etmesi riski de bulunduğu ve ortaklığın teşekkül etmesini sağlayan sermaye de emek ile elde edildiğinden söz konusu kazanç, faiz gibi riskine katlanılmayan karşılıksız bir bedel değildir.³⁸⁸

Pek çok ortaklık türü vardır. Her ortaklığın kendine has şekil ve şartları bulunmaktadır. Mudarebe ortaklığının en belirgin ve diğer ortaklık türlerinden en ayırıcı özelliği ise bir tarafın emek ile diğer tarafın sermayesi ile ortaklığa katılmasıdır. İslam hukuku literatüründe iki tarafın sermaye katarak kurduğu ortaklık çeşidine inan ortaklığı adı verilir.³⁸⁹

Mudarebe kurulmadan önce taraflar arasında belirlenmesi gereken konular vardır:

Bunlar, sermaye sahibinin katacağı miktarın bilinmesi, kar oranlarının tespiti, sermayeyi işletmede taraflar arasındaki yetki dağılımı. Bu konuların taraflar arasında netlik kazanmasından sonra sözleşme gereği girişimci/mudarib işe başlar.³⁹⁰

³⁸⁵ İbn Hazm, *age*, c.7, s. 9.

³⁸⁶ Mâverdî, *age*, s. 23.

³⁸⁷ Mecelle, md. 1404.

³⁸⁸ Hamdi Döndüren, “agm”, s. 17.

³⁸⁹ Sermaye miktarlarının eşit olması halinde müşarake ortaklığı mufâvada olarak anılır. Bkz. Mecelle, md. 1331; İbn Kudâme, *age*, c.5, s. 137.

³⁹⁰ Fethi Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü, XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudârabe Uygulaması*, İz Yay., İstanbul 1998, s. 127.

Mudarebe girişimcinin yetki durumuna göre iki sınıfa ayrılır. Birincisi mutlak mudarebe ki bunda mudarib tamamen bağımsızdır ve kendi kararlarına göre hareket etmekte özgürdür. Mecelle de geçen tarifi şu şekildedir. “Mudârabe-i mutlaka, zaman ve mekân ve bir ticaret türüyle ve bâyi’ ve müşteri tayiniyle olmayan bir mudârabe çeşididir.”³⁹¹ Mutlak mudarebe de mudarebe sahibi/rabbul mal işletmeciye/amile nasıl hareket edeceği konusunda emir vermediği gibi iş konusunda alınacak kararlara da aktif şekilde katılmaz. İşletmeci/ mudarib söz konusu durumda istediği iş alanında, istediği yerde, istediği sistemle ticaretini yürütür.³⁹²

Mudaribin/amilin sermayeyi tasarruf ederken başka bir iradeye bağlı olmaksızın karar verebilmesi pek çok imkanların oluşmasını da temin eder. Örneğin girişimci başka sermayeleri birleştirerek ortak bir havuz oluşturabilir. İslam hukuku açısından bu konuda bir engel bulunmaz. Hatta mudarib bu sermayeyi kendi kullanmayıp başka bir mudaribe verebilir. Bu şekliyle banka işletim tarzı olarak kullanılabilir.³⁹³

İkinci şekli sınırlı mudarebedir. Bu mudarebe türünde mudarib sermaye sahibinin/rabbu’l malın istekleri ve yönlendirmeleri doğrultusunda hareket etmek ve tasarrufta bulunmak mecburiyetindedir. Şayet sermaye sahibinin şartlarına uymazsa akit sona erer. Eğer bir zarar söz konusu ise bu zararı tazmin etmek mudaribin/girişimcinin görevidir, borcudur.³⁹⁴

Mudarebe ortaklığı kurulabilmesi için iki tarafın da Müslüman olma şartı aranmaz.³⁹⁵ Fakat sermaye sahibi Müslüman, girişimci değilse sermaye sahibi helal olan şeylerin alım satımını şart koşmalıdır. Şayet sermaye sahibi Müslüman değil de

³⁹¹ Mecelle, md. 1407.

³⁹² Serahsî, *age*, c. 22, s18; Mâverdî *age*, s. 24.

³⁹³ Mudârabe ortaklığı çerçevesinde mudâribe, sınırsız sayıda kişiden sermaye toplayabilme ve bunu başkalarına işlettirebilme imkânının verilmesi, bu ortak türünün İslam bankacılığına dönüşmesini sağlayan en önemli noktadır. İslam bankacılığının kurucusu kabul edilen Ahmet Neccâr’ın klasik bir mudârabe ortaklığını binlerce sermayedar ve girişimcinin bulunduğu, modern ve karmaşık bir finansal sisteme dönüştürdüğünü söyleyebiliriz. Bu banka, üçlü aşamalı (sermayedar, üst-mudarib, alt-mudarib) bir mudârabenin tüm özelliklerine sahiptir. Bkz. Çizakça, *age*, s. 173-174; Hamdi Döndüren, “agm”, s. 20

³⁹⁴ Bu tür mudârabenin örneklerine İslam’ın ilk dönemlerinde de rastlamak mümkündür. Hz. Peygamberin amcası ile amcaoğlu Abdullah arasındaki ortaklık mukayyed mudârabenin güzel bir örneğidir. Abdullah b. Abbas (r.a.)’ın şöyle dediği nakledilmiştir. “Efendimiz Abbas b. Abdulmuttalip (ö. 32/652), mudârabe için sermaye verdiği zaman, işletmeciye bu sermaye ile deniz yolculuğuna çıkmasını, bir vadide konaklamasını ve canlı hayvan ticareti yapmasını yasakladı. Eğer işletmeci bu şartlara uymazsa anaparayı tazmin ederdi. O’nun mudârabe sözleşmesine koyduğu bu şartlar Hz. Peygamber’e ulaşmış ve o, buna icazet vermiştir.” Bkz. Serahsî, *age*, c.22, s. 18; Mâverdî, *age*, s. 122

³⁹⁵ Bu görüş Hanefî ve Mâlikî mezheplerinin görüşüdür. Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ise, gayrimüslim ile kurulan mudârabe ortaklığını câiz görmezler. Bkz. İbn Kudâme, *age*, c.5, s. 139.

girişimci Müslümansa haram bir şeyin ticareti konusunda ortaklık kurmayı kabul etmez.³⁹⁶

Ortaklık çeşitleri çoktur. Bunların da pek çoğu mudarebeye benzer fakat farklı açılardan ayrılırlar. Mudarebenin ayırıcı özelliklerinden biri de ortaklığın zarar etmesi durumunda eğer girişimcinin kasıt veya kusuru bulunmuyorsa, sadece sermaye sahibinin zarara katlanmasıdır. Girişimcinin zararı, kar alamaması ve emeğinin boşa gitmesi şeklinde olur. Ekonomik bir ceza ya da zararı paylaşma durumu söz konusu olmaz.³⁹⁷ Bu özelliğinden dolayı, İktisat tarihi alanında kullanılan “sınırlı sorumluluk” kavramının ortaya çıkışı ile mudarebe ortaklığının yakından alakalı olduğu iddaa edilir.³⁹⁸

Hukuka göre bütün ortaklıklarda kar oranı tarafların aralarındaki anlaşmaya bağlıdır. Ortaklık kurulmadan belirlenmesi gerekir. Bu durumda ortaklar kârı, istedikleri oranlarda aralarında paylaşabilirler.³⁹⁹ Kâr üzerinden alınacak paylar, bütün kar üzerinden yüzdeler olarak hesaplanmalıdır. Ortaya çıkacak, elde edilecek kar miktarı belli olmadan belli bir ücret/bedel talebinde bulunmak mudarebe ortaklığı ilkelerine uymaz. Çünkü henüz kar miktarı belli değildir ve mudarebe ortaklığında kazanç kar üzerinden paylaşılır. Sonuç ortaya çıkmadan pay olarak, belli miktar almayı şart koşan ortak, ortaklığa aykırı davranmış olur. Ücret mukabili iş yapmak ortaklığın değil işçi olmanın özellikleri arasında yer alır. Zira çalışan/eleman/işçi, zarar durumunda bile, iş mukabili çalıştığı için ücretini alır. Fakat iş sahibi zarar edince ona kim ücret verecektir. Ortaklıkta da ortaklar işin sahibi konumundadırlar.⁴⁰⁰

Mecelle’de bu durum şöyle izah edilmektedir: “Âkideynin hisseleri cüz-i şayi’ olarak muayyen olmayıp da birine ribihtan şu kadar gurus verilmek üzere kat’ ve tayin olsa mudârabe fâsid olur.”⁴⁰¹ Yani tarafların payları bütün kara yayılmış (bütün kar

³⁹⁶ Serahsî, *age*, c. 22, s. 125-126 ; Mâverdî, *age*, 270; İbn Kudâme, *age*, c.5, s. 162.

³⁹⁷ İbn Kudâme, *age*, c.5, s. 158.

³⁹⁸ Mudârabe ortaklığında sermayedar, ortaklığa dahil ettiği sermaye kadar bir zararı karşılamakla mükelleftir. Yani zararın, sermayeyi aşması halinde, bu zararı tazminle sorumlu değildir. Müşâra ve bilhassa mufâvaza ortaklıklarında ise zararın miktarı ne olursa olsun, taraflar tüm zararı karşılamakla mükelleftir. Bu durum, compagnia vb. diğer ortaklık türlerine kıyasla commenda için de geçerlidir. Bkz. Çizakça, *age*, s. 12-13.

³⁹⁹ Fakat hukukçuların çoğuna göre karın tamamının bir tarafa verilmesi halinde Mudârabe akdi, başka isimlerle anılır. Karın tamamının sermaye sahibine ait olması durumunda “bidâ’a, işletmeciyeye ait olması durumunda ise “karz-ı hasen” olarak isimlendirilir. Bkz. Serahsî, *age*, c.22, s18; İbn Kudâme, *age*, c.5, s. 144-145; Hamdi Döndüren, *İslamî Ölçülerle Ticaret Rehberi*, İstanbul, Erkam Yay., 2002, s. 88

⁴⁰⁰ Serahsî, *age*, c.18, s. 22; İbn Kudâme, *age*, c., s. 149.

⁴⁰¹ Mecelle, md. 1412.

üzerinden) olarak hesaplanmayıp, taraflardan birine, şu kadar ödenecek denilerek miktarı kesin şekilde belirlenmiş olsa mudarebe sözleşmesi fasit olur.

Uygulamada mudarib/girişimci, umumiyetle karın dörtte birini alır. Sermaye sahibine ise dörtte üçü kalır. Fakat bu oran, girişimcinin yetenek ve bilgisine, işin riskine ve zorluğuna, ya da anlaşmaya göre değişebilir.⁴⁰² Bununla beraber aralarında karın paylaşımı hususunda bir oran belirlenmemişse taksimat yarı yarıya yapılır. Mecelle'de bu durum şu şekilde izah edilir. "Ale'l-ıtlak şirket ta'bir olunsa, mesela ribhü beynimizde müşterek olsun denilse müsâvâta masruf olur. Ve rabb'ül-mal ile mudârib beyninde ribih yarı yarıya taksim olunur."⁴⁰³ Yani mutlak (kayıt, sınır, tahdid konmaksızın) olarak bir şirket kurulsa, karı aramızda ortaktır dense eşit şekilde tasarruf/taksim edilir. Sermaye sahibi ile girişimci arasında kar yarı yarıya bölüşülür.

Alimlerimizin çoğuna göre mudarebe bağlayıcı olmayan bir sözleşmedir. Bunun bir takım sonuçları olmaktadır. Bağlayıcı akitler tek taraflı olarak fesh edilemezken, bağlayıcı olmayan akitler/sözleşmeler tek taraflı sona erdirilebilmektedir. Mudarebe de bağlayıcı olmayan akitler kapsamında kabul edildiğinden ister mudarib/girişimci isterse rabbul mal yani sermaye sahibi anlaşmayı tek taraflı olarak fesh edip ortaklığa son verebilir.⁴⁰⁴

Osmanlı kanununda bu konu hakkındaki hüküm şudur: "Rabbu'l-mâl mudâribi azlettiğinde, bunu ona bildirmesi gereklidir."⁴⁰⁵ Yani sermaye sahibi sermayesi üzerinde girişimcinin tasarrufunu engellemeye karar verdiğinde bunu ona bildirmesi gerekir. Mudarebe lazım bir akit olmadığı halde tek taraflı fesh edilebildiği halde, fesh edilebilmesi için yine de bir takım şartlara ihtiyaç duyar. Örneğin taraflar arasında kar/elde edilen net kazanç, belirlenmiş ve bölüşülmüş olmalıdır. Yine, örneğin sermaye sahibi başlangıçta koyduğu parayı geri alabilmek için o miktarın aynı şekilde nakit olarak bulunması gerekir. Taraflardan birinin ölümü ile akit zorunlu olarak fesh olur.⁴⁰⁶

Tarihe bakılacak olursa, ortaklık üzerinden finans temin etmek isteyen girişimciler için geliştirilen birkaç ana yöntemden/sistemden biri mudarebedir.

⁴⁰² İbn Kudâme, *age*, c.5, s. 149.

⁴⁰³ Mecelle, md.1411.

⁴⁰⁴ İbn Kudâme, *age*, c.5, s. 133.

⁴⁰⁵ Mecelle, md. 1424.

⁴⁰⁶ Mecelle 1430; İbn Kudâme, *age*, c.5, s. 133; Mecelle, md. 1430.

Mudarebe dışında beytül mal, sarraflar da başlıca finans temini sağlayan kurumlar olmuşlardır.⁴⁰⁷

Beytü'l mal, bilindiği üzere devletin hazinesine verilen isimdi. Bu kurumun temelleri Hz. Peygamber sav dönemine dayanmaktadır. Hz. Ömer r.a bu kurumu sistemli hale getirmiştir. Onun zamanından itibaren kişilere borç verdiği de bilinmektedir.⁴⁰⁸

Beytü'l mal, devletin valilerinin bulunduğu her bölgede şubesi olan bağımsız bir devlet kurumuydu. Bir bölgeden borç olan kişi başka şehirdeki beytü'l mâla bu borcu ödeyebiliyordu. Nitekim Ebu Musa el Eş'ari r.a dönemin halifesi olan Ömer b. Hattab'ın r.a iki oğluna Basra'da ki beytül mâlden Mediye'ye götürülmek üzere bir miktar nakit teslim etmiş, iki kardeş de bu parayla yol üzerinde Irak'dan ticaret eşyası satın alıp Medine'de bunları satmıştır. Teslim aldıkları nakit miktarını Mediye'de beytül mâla teslim etmişler, ayrıca Halife Ömer r.a kârın yarısını da devletin kasası için alkoymuştur. Hz. Ömer r.a bu uygulamasıyla, devletin parasıyla yapılan bu ticarete devleti ortak saymıştır.⁴⁰⁹

Sarraflar altın ve gümüşü alır karşılığında para verir. Altın ve gümüşü parayla satar. Bu işten fiyat farkı yoluyla kar elde eder. İslam diyarlarında pek çok farklı para birimi kullanıldığı için sarraflar bugünkü döviz bozan büroları gibi para bozma yani parayı başka bir para birimi ile değiştirme işlemi de yaparlardı. Sarraflar zaman zaman borç para vermek poliçe sağlamak gibi konularda da başvuru merciiiler olmuşlardır.⁴¹⁰

Sarrafların yaptığı işlerden biri de, bugün bankaların sağlamış olduğu, parayı şubesinin ya da bankamatığının olduğu her yerden çekebilme imkanı sunmasıdır. Bu yolla paranın yolda soyulması çalınması gibi durumların da engellenmesi gözetilmiştir. Bilindiği üzere eskiden yollar bugünkü kadar da emniyete güvenliğe sahip değildi. Bu sebeple bu hizmet, devrin tüccarlarına büyük kolaylık sağlamaktaydı. Söz konusu

⁴⁰⁷ Servet Bayındır, "Sermaye ve Tarihsel Süreçte Mali Aracı Kurumların Sermayeye Yaklaşım Tarzı" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, İstanbul (2002), s. 182.

⁴⁰⁸ Celal Yeniçeri, "İslamda Devlet Bütçesi Hukuku ve İlgili Müesseselerin Ortaya Çıkışı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Doktora Tezi), İstanbul 1984, s. 46.

⁴⁰⁹ Mehmet Erkal, "agm", c. 6, s. 94.

⁴¹⁰ Latif Taşdemir, "Osmanlı Devleti'nde Banker-Sarraf Faaliyetleri Yahut Bir Gerileme Sebebi Olarak Bankacılıktaki Gecikme", *Osmanlı Dergisi*, s.18, (3 Aralık 1999), s. 468.

uygulamaya fıkihta süftece⁴¹¹ denir. Bu uygulamanın Ashab-Kiram döneminde de kullanılan bir yöntem olduğunu rivayetlerden anlaşılmaktadır.⁴¹²

Fıkıh kitaplarındaki teorik yönüyle de İslam'ın ilk yıllarından beri uygulandığı ile pratik olarak da mudarebe sözleşmesi, faizsiz bankacılığın hareket noktası ve en temel işleyiş tarzı durumundadır. Çünkü modern faizsiz bankacılık kurumunun temelinde de ortaklık anlayışı bulunmaktadır.⁴¹³

Mudarebe ortaklığında sermaye katacak ortak sayısında bir sınırlamaya yoktur. Taraflar kendi aralarında anlaştığı sürece ortak sayısının önemi yoktur. Kar paylaşım oranları, yetki dağılımı taraflarca belirlenmelidir.⁴¹⁴

Geçmişte mudarebe sözleşmesi reel kişiler arasında gerçekleşirdi. Paramı teslim edildiği mudarib/girişimci bizzat faaliyet gösterir, başka kurum ve kuruluşlara devretmezdi. Fakat bugün daha büyük miktarlarda sermaye toplamak kastıyla aracı kurumlar ihdas edilmiştir. İşletmeci diyeceğimiz bizzat kendisi sermayeyi değerlendiren mudarip belli miktardaki paraları kabul eder. Ufak değerleri muhasebeci ya da bankacı gibi kayıt altına alıp büyük şirket mantığıyla çalışmaz. Fakat aracı mudariblerin tatbikatı, küçük büyük sermaye toplamak muhasebe kayıtları tutmak adeta şirket mantığıyla daha ziyade masa başında çalışarak saha için bir görevli tutmak şeklindedir.⁴¹⁵

"Faiz, borç verene sabit bir yüzdeyi garanti eder. Buna karşılık paranın yatırıldığı işten, elde edilecek kar belirsizdir. Zarar da söz konusu olabilir. Bu yüzden faiz, adaletsiz bir uygulamadır. Müteşebbisi böyle büyük bir riskten kurtarmak için sermaye sahibi kara olduğu kadar (zarar edilmesi halinde) zarara da ortak olmalıdır. Teşebbüse zihni, bedeni ve fiili gücüyle katılan müteşebbisin ve sadece sermayesiyle katılan sermayedarın, teşebbüste kara olduğu kadar zarara da ortak olması, Mudarebe sisteminde görülebilir"⁴¹⁶

Kabul edelim ki bir şirket, ortaklara sene sonunda yüzde beş kar alacaklarını peşinen söylemiş olsun. Eğer bu yüzde beş kar, şirketin faaliyeti sonucu olsun veya

⁴¹¹ Borçlunun alacaklısına muayyen miktarda parayı boçlanılan yerin dışındaki belli bir yerde bizzat ödeme taahhüdünü ve oradaki muhatabı olan üçüncü kişiye kayıtsız şartsız ödeme emrini içeren kıymetli evraka yahut işlemin kendisine süftece denir.

⁴¹² Ahmed Ali Salih, *el-Tanzimatü'l- içtimaiyyetü ve'l-iktisadiyyetü'fi'l-Basra*, Bağdat 1953, s. 264

⁴¹³ Servet Bayındır, "agm", s. 182.

⁴¹⁴ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 210.

⁴¹⁵ Abdülaziz Bayındır, *age*, s. 209.

⁴¹⁶ Muhammed Necatullah Sıddıki, *İslam Ekonomisinin Temelleri*, İzmir, Kaynak Yay., 1976 s. 76.

olmasın, önceden vaadedildiği için, İslam buna müsaade etmemekte ve faiz saymaktadır. Eğer şirket, yılsonunda net karlarını tespit edip, sermayedarlar arasında taksim edildiğinde onlara yüzde 5 kar hissesi düştüğünü bildirirse İslam buna müsaade etmekte ve faiz saymamaktadır.

2.3.3. Fonksiyonu

Ortaklık İslam'dan önce var olduğu gibi İslam geldikten sonrada varlığını sürdürmüştür. Ortaklık her devirde sermayenin değerlendirilmesi konusunda tercih edilen bir yöntem olmuştur. Çünkü ortaklığa emeğiyle katılan girişimci de kardan belli bir oran nispetinde pay almakta zarar durumunda da zarardan hissesine düşeni yüklenmektedir. Bu şekilde ortaklığa emeğiyle hak sahibi olan girişimci de işi sahiplenerek daha dikkatli ve aktif bir şekilde işin takipçisi olmaktadır. Zira gelir düzeyinin artması girişimcinin performansı ile yakından ilgilidir. Ortaklığa malıyla katılan sermaye sahibi de malının takipçisi olacaktır. Bu durumda ortak iş yapmak bir anlamda iş yükünü azalttığı gibi iş üzerindeki motivasyonu artıran etkiye sahip olduğu söylenebilir. Ortaklığın toplumda yaygınlaşmasının bir başka faydası da paranın ve üretimin devlet elinde veya belli sistem ve güçler çevresinde tekelleşmesini engellemesidir. Sermayenin gayri şahsi ve bağımsız hale gelmesi toplumun bir anlamda pasifize edilmesi ve ekonomik gücün belli odaklarda toplanması sonucunu doğurmaktadır.⁴¹⁷

"Faiz, borç verene sabit bir yüzdeyi garanti eder. Buna karşılık paranın yatırıldığı işten, elde edilecek kar belirsizdir. Zarar da söz konusu olabilir. Bu yüzden faiz, adaletsiz bir uygulamadır. Müteşebbisi böyle büyük bir riskten kurtarmak için sermaye sahibi kara olduğu kadar (zarar edilmesi halinde) zarara da ortak olmalıdır. Teşebbüse zihni, bedeni ve fiili gücüyle katılan müteşebbisin ve sadece sermayesiyle katılan sermayedarın, teşebbüste kara olduğu kadar zarara da ortak olması, Mudarebe sisteminde görülebilir"⁴¹⁸

Kabul edelim ki bir şirket, ortaklara sene sonunda yüzde beş kar alacaklarını peşinen söylemiş olsun. Eğer bu yüzde beş kar, şirketin faaliyeti sonucu olsun veya olmasın, önceden vaadedildiği için, İslam buna müsaade etmemekte ve faiz saymaktadır. Eğer şirket, yılsonunda net karlarını tespit edip, sermayedarlar arasında

⁴¹⁷ Sabri Orman, "Kur'an ve İktisat", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları*, İstanbul 2001, c.2, s, 248.

⁴¹⁸ Muhammed Necatullah Sıddıki, *İslam Ekonomisinin Temelleri*, Kaynak Yay., İzmir 1976, s. 76.

taksim edildiğinde onlara yüzde 5 kar hissesi düştüğünü bildirirse İslam buna müsaade etmekte ve faiz saymamaktadır.

2.3.4. Müşareke

İnan kelimesi sözlükte “dizgin, yular, gem” gibi anlamlara gelir. Fıkıh terimi olarak serbest ortaklık türünü ifade eder. “Bir şirketin sermayesine iştirâk etmek ya da katılmak” anlamlarına gelmektedir. ”Şirket’ul emvâl” olarak da ifade edilen müşârake,⁴¹⁹ bir tür ortaklık yöntemidir. “İki ve daha çok kişinin ticaret yapmak ve elde edilecek kârı aralarında paylaşmak üzere sermaye ortaklığı kurmasıdır.”⁴²⁰ Bu sebepten literatürde sermaye ortaklığı adıyla da bilinir. Ne kar ve zarar paylaşımı eşit olmak zorundadır ne de tasarruf ehliyetinde denklik gerekir. Ortakların aralarındaki anlaşmaya göre uyum içerisinde sürdürdükleri ortaklık türünü ifade eder. Aralarında yalnızca vekalet ilişkisi bulunur.⁴²¹

Faizsiz bankacığın temelleri atılırken hangi enstrümanlarla iş ve işlem yapacağına dair alimler ve uzmanlar teorik sistem arayışı sürecinde inan şirketini ele almış ve finans temini noktasında işlerlik kazandırmak için parçalanma ve sona erme gibi özellikleri de katarak daha dinamik bir yapıya kavuşturmak suretiyle faizsiz bankalarda kullanmaya hazır hale getirmişlerdir. İnan türü ortaklık klasik şekliyle devam ederken diğer taraftan faizsiz bankacılık da kullanılan bir enstrüman haline de gelmiştir.⁴²²

Müşareke adıyla anılan ortaklık şekline, inan ortaklığı ya da inan şirketi de denir. Şirket-i inân, iki veya daha fazla kimsenin, şirket sermayesi olarak konulan malda, şirket işlerinin idaresinde, üçüncü kişilere karşı yükümlülüklerde ve kârda tam eşitlik şartını koşmaksızın, kurdukları şirkete şirket-i inân denir.⁴²³ Uygulamada en çok karşılaşılan şirket, İslam hukuk literatüründe inan şirketi olarak isimlendirilen şirkettir.⁴²⁴

Şirket-i inân’da ortakların koymuş olduğu sermaye eşit olmak zorunda değildir. Ortaklar kârın paylaşımını sermayelerin oranına göre belirleyebilirler. Sermayeler eşit

⁴¹⁹ Mustafa Uçar, *Türkiye’de ve Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Birimleri*, Fey Yay., İstanbul 1993, s. 129.

⁴²⁰ Hamdi Döndüren, *age*, s. 422.

⁴²¹ Beşir Gözübenli, “İnan”, *DİA*, c.22, İstanbul, 2000, s. 261.

⁴²² Servet Bayındır, “Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Sermaye Ortaklığının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Usûl İslam Araştırmaları*, S. 3, Sakarya, (Ocak-Haziran 2005), s. 140

⁴²³ İbn Kudâme, *el Muğni*, s. 13; İbnü’l-Hümâm, *age*, c.6, s. 156-179; el-Kâsânî, *age*, c.5, s. 248

⁴²⁴ Muhammed Ali es-Sabuni, *Fıkhu’l Mu’amelat*, Beyrut, 2007 c.2, s. 12; Nuri Kahveci, *age*, s. 283

olsa bile kâr paylaşım oranı farklı olabilir. Ancak ortaklar zarara sermaye oranında katlanırlar.⁴²⁵ Şirket-i inân'da ortaklar birbirinin kefilisi değil, vekilidir. Zarar hâsıl olma durumunda ortaklar bu zararı sermayeleri oranında üstlenirler. Her iki ortağın çalışması veya birinin çalışması şart koşulabilir, ancak yalnız birinin çalışması şart koşulacak olursa diğerinin sermayesi onun elinde bidâah (ticaret malı) sayılır. Ortaklar, birbirinin izni olmadan şirket malından hibe edemez. Şirketin faaliyet konusunu ortaklar kendi arzularına göre belirlerler.⁴²⁶

Müşareke ortaklığının, 'daimi müşareke' ve 'eksilen müşareke (mülkiyetin devriyle sonuçlanan müşareke)' olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Ortaklar, belirli bir süre sonunda söz konusu ortaklıktan ayrılma ya da yalnızca finansman temini niyeti ile değil de bir iş kurup o işten kâr elde etmek ve şirketi büyütmek amacı ile hareket ederlerse ortaklık daimi müşareke şeklinde kurulur. Ortaklardan birinin finansman sağlayan bir banka olması durumunda, amacı şirketin kârından istifade edip değerlendirilen hisse senetlerini satarak ortaklıktan kazançlı bir şekilde çıkmak olacaktır. Böyle bir durumda ortaklık eksilen müşareke şeklinde kurulur.⁴²⁷

Son yıllarda uygulamada "azalan müşaraka sözleşmesi" de akdedilmeye başlanmıştır. Azalan müşaraka sözleşmesinde, başlangıçta klasik müşareke sözleşmesi şeklinde bir ortaklık oluşturulmakta, ancak bankanın sermayedeki payı, dolaylı olarak da gelirdeki payı her yıl giderek azalmaktadır.⁴²⁸ Zira yapılan anlaşma gereği müşteri bankanın yatırımdaki paylarını düzenli olarak satın almaktadır.⁴²⁹ Bütün paylar müşteriye devrildiğinde ortaklık konusu proje müşterinin mülkiyetine geçer.⁴³⁰

Mudarebe ve müşareke finansman yöntemleri açısından benzerlik gösterse de aralarında bazı farklar vardır. Sermayenin sağlanması açısından; müşarekede tüm taraflar sermaye sağlarken mudarebede sermaye, sadece rabb'ul-mal tarafından sağlanır. Müşareke ortaklığında tüm tarafların yönetime katılma hakkı vardır. Mudarebede ise; rabb'ul-mal yönetime katılamaz. İşin yönetimi sadece mudarip tarafından gerçekleştirilir. Müşareke ortaklığında tüm aktifler, tarafların aktardığı sermaye tutarı

⁴²⁵ Hamdi Döndüren, *age*, s. 422.

⁴²⁶ İbnü'l Hümmâm, *age*, c.6, s. 156-179; Kâsânî, *age*, c. 5, s. 248.

⁴²⁷ Abdullah Durmuş, *İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011, s. 69

⁴²⁸ İsmail Özsoy, "Türkiye'de Katılım Bankalarının Tercih Edilme Sebepleri: Ampirik Bir Tetkik", *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, C. 20, S. 1, 2013 ss.187-206. s. 65.

⁴²⁹ Mehmet Kutval Dikkaya, *Katılım Bankacılığı Türkiye Örneği*, Ankara 2014, s. 43.

⁴³⁰ Ekrem Şahin, *Türkiye'de Düünden Bugüne Katılım Bankaları*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı (*Yüksek Lisans Tezi*), İstanbul 2007, s. 55.

ile doğru orantılı olarak tarafların ortak varlığıdır. Bunun nedeni tarafların sermayelerini müşareke fonunda toplamasıdır. Ortaklık sonucunda kâr olmadığı durumda bile taraflar, aktiflerin değer kazanmasından kazanç sağlar. Mudarebede tüm aktifleri rabb'ul-malın varlığı olmasından ötürü mudaribin kâr paylaşımına katılabilmesi için, aktiflerin kârlı bir şekilde satılması gerekmektedir. Aksi durumda mudarip, aktiflerin değer kazanmasından herhangi bir pay alamaz.⁴³¹

Özetle, fıkhıta, ortaklığa “şirketu’ınan” ya da “müşareke” adı verilmektedir. Mudarebede ortaklardan biri mal, diğeri emeğini ortaya koyarken müşareke de ise ortakların her ikisi de ortaklığa hem emekleriyle hem mallarıyla katılım sağlarlar. Müşareke de işin yapılması sonucu elde edilen gelir başlangıçta tarafların aralarında belirledikleri oranda paylaşılır. İşin yapılması esnasında ortaklardan herhangi biri katkı sağlamasa bile başlangıçta belirlenen kar oranında hak sahibi olur. Kâr dağılımı konusunda tarafların üzerinde anlaştıkları oranlar esas alınır. İş sonucunda elde edilecek kâr oranları ile ortaklığa yapılan sermaye katkıları birbirinden bağımsız değerlendirilir. Yani daha fazla sermaye koyan ortak kârdan daha az pay alabilir. Farklılık bazen de taraflardan birinin daha fazla katkı sunmasından kaynaklanabilir. Müşareke, faizsiz bankacılık sistemi içerisinde uygulandığında banka, ortaklığa müşterisinin telep ettiği miktarda katkı sağlar.

---

⁴³¹ Halil İbrahim Bulut, *Katılım Bankacılığında İki Yeni Finansal Teknik Önerisi: Mudaraba-Risk Sermayesi Yatırım Ortaklıkları ve Mudaraba-Risk Sermayesi Yatırım Fonları*, TKBB Yayınları, İstanbul 2011, s. 69.

SONUÇ

Kur' an ve sünnete bakıldığında İslam'ın yalnızca inanç ve ibadetlerden ibaret olmadığı, hayatla iç içe, insanın olduğu her yerde; sosyal, ve iktisadi bir yapı oluşturmayı amaçladığı görülür. Haksız kazanç, hile, aldatma, zulüm yollarını kapamak İslam'ın gayeleri arasındadır. Faiz yasağı bunların başında gelir.

Faizsiz bir ekonomide finansman sağlayan sözleşmeler incelendiğinde; Müslümanların ilk dönemlerden günümüze kadar meşru finansman temin etmek için çeşitli akitler icad etmeye çalıştıkları görülmektedir. Onlardan bir kısmı varlıklarını kısmi değişikliklerle birlikte günümüze kadar devam ettirirken Murabaha ve leasing örneğinde bir kısmının ise finansman sağlayıcı akitlere dönüştükleri görülmektedir.

İvazsız sözleşmeler günümüze kadar varlıklarını devam ettirmiş olsalar da barındırmış oldukları şartlar gereği uzun vadeli borçlanmak isteyenlere yeterli vade sunamadığından ıvazlı finansal sözleşmelere ihtiyaç duyulmuştur. İlk dönemlerde selem ile başlayan süreç sonraki asırlarda ıstına', bey' bi'l-vefâ ve bey' bi'l-istiğlal gibi akitlerle devam etmiştir. Artan finansman ihtiyacına karşı yeterli gelmediği takdirde îne satışı ve para vakıfları örneğinde hile-yi şer'iyye yollarına başvurdukları görülmektedir. Günümüzde de bazı değişimler olsa da benzer yaklaşımlar varlığını sürdürmektedir.

Selem akdi üzerinden, esnaf, sanayici ve çiftçi finansman elde edebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus akdin konusu olan mal karşılığında ödenecek bedelin akid esnasında bayi/satıcı tarafından tamamının peşin olarak kabz edilmesi esasıdır. Selem de sonradan ortaya çıkan fiyat artışları/zamlar fiyatı etkilemez.

İstına' akdinde ısmarlanan şey, hazır olup ısmarlayan görünceye kadar, iki tarafın da vazgeçme hakkı vardır yani gayri lazım bir akiddir. Bundan dolayı imalatçı sipariş verilen şeyi, müşteri görmeden önce başkasına satabilir. Sözleşmenin konusu imal edilen ürün değil belki onun misli olan bir zimmet borcudur.

Be'y bi'l-vefa da satış gerçekleştirilirken satılan malın menfaati şart koşulursa karşılıksız bir fazlalık gündeme gelmektedir. Bey' bi'l-vefâya faizli işlem yakıştırmasının temelinde bu işlem yatmaktadır. Kullanım hakkı şart koşulmasa bile bu örfen yaygınlaşmışsa şart koşulmuş sayılır.

Be'y bi'l-istiğlal satışında müşteri kendi elinde rehin hükmünde bulunan malı kabzettikten sonra mal sahibine kiralaması lazımdır. Çünkü böyle yapılmazsa şartlı satış kapsamına girme ihtimali vardır.

Bir malda leasing uygulanabilmesi için kullanılarak tüketilen mallardan olmaması gerekir. Çünkü bu sözleşme uzun ya da orta vadede finansman temini amacıyla kullanılır. Binalar, tesisler, teknik ekipman ve teçhizatlar, kurumlar için yük minibüsleri, kamyonları, gibi konularda leasing akdine başvurulabilir.

Leasing iki şekilde gerçekleşir. Sözleşmenin sonunda mal ya katılım bankasına iade edilir. Ya da sözleşme sonunda mülkiyet kiracıya geçer. Birincisi normal kiraya benzemekle beraber bir farkı kiralanan mal üzerindeki her tür sorumluluğun kiracıya ait olmasıdır ki bu klasik icare akdinin şartlarına aykırıdır. Fıkıh ilmi konuya bu açıdan yaklaşmakta ve meşruiyeti bu durum üzerinden incelenmektedir. İkincisi ise satım akdi ve kira akdinin tek sözleşmede birleşmesinden hareketle bir satışta iki satış yasağı kapsamında değerlendirilmektedir.

Çağımızda bazı yatırımların ciddi ekonomik güce muhtaç olmasından ve bunlar için lazım olan kaynağı temin etmekte birkaç iş adamının veya kurumun mali gücünün yetersiz kaldığı durumlarda çok sayıda kişi ve kurumun bir projeye birlikte finans sağlaması ile sukuk işlemi gerçekleştirilir. Sukuk yoluyla ekonomik kalkınma, bölgenin ihtiyaç duyduğu büyük sosyo-ekonomik projelerin hayata geçmesi ve sukuk sahiplerinin kar sağlaması amaçlanmaktadır.

Mudareba ve müşareke tam manasıyla risk ve kar paylaşımını sağlar. Mudareba sermayeye erişimi olmayan fikir ve projelerin, yetenekli girişimcilerin sermaye ile buluşmasını sağlamaktadır.

İslâmî finans, faiz hassasiyeti olan kesimin finansman ihtiyacı karşılamak amacıyla 1960'lı yıllarda, finansa, İslâmî bir düşünce ile yaklaşım

sonucu ortaya çıkmış ve hızla gelişen bir sektör haline gelmiştir. Dünyanın hemen hemen bütün ülkelerinde faaliyet alanı bulunan İslâmî bankaların, günümüzde ekonomik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen ve her alanına sirayet eden finansal işlemlerin İslâmî esaslara uygun olarak yapılması olan İslâmî finans, finansal sistemde klasik finansa bir alternatif olarak kendine yer edinmiştir. İslâmî finansın İslam hukukundan bağımsız ele alınıp incelenmesi mümkün değildir.

İslâmî bankalarının fon kullandırma yöntemleri de klasik bankalardan farklıdır. Üretim amaçlı krediler mudârebe (emek-sermaye ortaklığı), müşâreke (sermaye ortaklığı), murabaha (satın alınan bir malı belli bir kârla satma), kiralama (icâre veya leasing) ya da vadeli satış şeklinde olmaktadır. Üretim dışı kredilerin ise karz-ı hasen yani faizsiz ödünç esasına göre yapılması öngörülmektedir. Ancak İslâmî bankacılık prensiplerine göre çalışan finans kurumlarının topladıkları fonları, kâr-zarar ortaklığını öngören mudârebe ve müşâreke usulleri yerine daha az risk taşıyan, buna karşılık belli oranda bir geliri garanti eden kira akdi ya da üretim desteği sağlanması şeklindeki diğer finansman usullerini tercih ettikleri görülmektedir.

Teori ile uygulama arasındaki bu farklılaşmanın sebebi, mudârebe gibi uygulamaların daha çok kısa vadeli karşılıklı itimada dayalı ve az sayıda insan arasında uygulanabilecek iş ortaklıkları oluşudur. Bunların geniş çaplı, çok sayıda insanın katılımı ile oluşturulan bir müessese çerçevesinde işlemesi pek mümkün gözükmemektedir. Para vakıfları ve İslâm bankacılığı tecrübeleri bunu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla İslâm bankacılığının teori ve uygulamalarında tadilata gidilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak şirketleşmek ve finans kaynaklarımızı ekonomiye meşru yollarla kazandırmak gayesiyle yeni yöntemler ortaya koymalı ve mevcut usulleri daha da geliştirmek için mesai harcamalıyız.

KAYNAKÇA

- ABD, Usâme Muhammed, el-Murâbaha beyne'l-fikhi'l-İslâmîyyi ve't-tatbiki'l-ameli (fi'l-bunûk ve'l-masârifi'l-İslâmiyye âmmetün ve'l-Kuveyt hâssatün), *Mecelletü buhûsi'l-kânûniyyeti ve'l-iktisâdiyyeti Külliyyet-ül-hukuk câmiatü'l-Mansûra*, Mısır, Sayı: 31, Nisan 2002, ss. 144-266.
- ABDURAHMANOV, Gafgaz, “Tûsî ve Serahsî'nin Mabsût'ları Örneğinde Ca'ferî Ve Hanefî Mezheplerine Göre Selem Akdi”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul 2012.
- ADEVÎ, Ali, *Hâşiye alâ'l-Adevi alâ Şerhi'l-Haraşî (Haraşî hamîşiyle birlikte)*, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y.
- Afâne, Hüsameddin Musa, *Bey'u'l-murâbaha li'l-âmir-i bi's-şirâ*, Şirketü mâli'l-Filistini el-Arabî Yay. Kudüs 1996.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1988.
- AKIN, Cihangir, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, Kayman Yay., İstanbul, 1986.
- AKKAYA, Arif, 18. *Yüzyılın Sonlarında Muhasebe Kayıtları Işığında Üsküdar Para Vakıfları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2018.
- AKTAN, Hamza, “Ticaret Hukukunun Yeni Bazı Problemleri Üzerine İslâm Hukuku Açısından Bir Değerlendirme”, 1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, KOMBAD Yay., Konya 1997, ss. 209-228.
- AKTAN, Hamza, Hamza Aktan, “İstisna”, *DİA*, c.23, TDV Yay., İstanbul 2001, 392-393.
- AKTEPE, İshak Emin, *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, y.y., İstanbul 2012.
- ALEMGİR, Ebul Muzaffer Muhyiddin Evrengzib Bahadır, *el-Feteva'l Hindiyye*, Bulak 1310.
- ALİYÛ, Ahmed Abdülalîm, *Qarârât ve Tavsiyyâtü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmiyyi'd-Düvelî*, Cidde 2011.
- APAYDIN, H. Yunus, “İne”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2000, ss.283-285.
- APAYDIN, H. Yunus, “Karz”, *DİA*, c.42, TDV Yay., İstanbul 2012, ss. 520-526.

- AYAR, Ali Rıza, GÜNEŞ, Hüseyin, “Hz Peygamberin Savaş Öncesinde, Zafer Sonrasında Elde Edilecek Ganimetlere Dikkat Çekmesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fakültesi Dergisi*, Sayı:16, Samsun (2003), ss. 215-234.
- AYBAKAN, Bilal, “Selem”, *DİA*, c.36, TDV Yay., İstanbul 2009, ss.402-405.
- AYDOĞAN, Muhammet, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Bursa Ekonomisinin Finansmanında Para Vakıflarının Yeri* (Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- BAHADIR ALEMĞİR Ebu'l Muzaffer Muhyiddin Muammed b. Ebrenzğib *Feteva'l Hindiyye*, Bulak, 1310.
- BAKKAL Ali, “Katılım Bankalarında Murâbaha Dışı Gelir Kaynaklarının Arttırılması”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.36, (Temmuz-Aralık 2016), ss. 7-29.
- BALOĞLU, Z. (ed), *The Foundations of Turkey*, Tüsev, İstanbul 1996
- BARDAKOĞLU, Ali, “Hibe”, *DİA*, İstanbul 1998, ss. 421- 426.
- BARDAKOĞLU, Ali, “İcâre”, *DİA*, İstanbul 2000, ss. ss. 379-388.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Vakıf ”, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, ss.
- BAYINDIR, Abdülaziz, “Bey' bi'l-vefâ”, *DİA*, C. 6, TDV Yay., İstanbul 1992, ss. 20-22.
- BAYINDIR, Abdülaziz, “İslam'da Faiz Mefhumu ve Unsurları”, *Para Faiz ve İslam*, Ensar Yayınları, İstanbul 1992, ss. 175-200.
- BAYINDIR, Abdülaziz, *Ticaret ve Faiz*, Süleymaniye Vakfi Yay., İstanbul 2007.
- BAYINDIR, Servet, “Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Sermaye Ortaklığının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Usûl: İslâm Araştırmaları*, 2005, sayı: 3, ss. 139-157.
- BAYINDIR, Servet, “Çağdaş Murabahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va'adin Bağlayıcılığı Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, (2005), ss. 107-120.
- BAYINDIR, Servet, “Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va'din Bağlayıcılığı Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 11, Yıl: 2005, ss. 107-120.

- BAYINDIR, Servet, “Faizsiz Bankacılık İşlemlerinin İslâm Fıkhdaki Yeri”, Basılmamış Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 2004.
- BAYINDIR, Servet, “Sermaye ve Tarihsel Süreçte Mali Aracı Kurumların Sermayeye Yaklaşım Tarzı”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 4, ss. 175-190.
- BERBER, Mehmet Akif, *Faizin Yansımaları: Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğunda Murabaha Kavramının Dönüşümü (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- BİLGİLİ, İsmail, “İslam Hukukunda Ma'dum'un Satışı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, Konya 2006, ss. 211-238.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve İstilâhâti Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1970.
- BİLMEN, Ömer Nasûhî, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen yay. İstanbul 1967.
- BİRGİVİ, Takiyyüddin Mehmed, *Cilau'l-Kulub* (içinde), İstanbul, 1280, ss.162-181.
- BULUT, Halil İbrahim *Katılım Bankacılığında İki Yeni Finansal Teknik Önerisi: Mudaraba-Risk Sermayesi Yatırım Ortaklıkları ve Mudaraba-Risk Sermayesi Yatırım Fonları*, TKBB Yayınları, İstanbul 2011.
- BULUT, Mehmet, KORKUT, Cem, “Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri”, *Adam Akademi Dergisi*, c. 7, s. 2, ss. 167–194.
- CEBECİ, İsmail, “Modern İslam İktisadı Literatüründe Murabaha Tartışmaları”, *Basılmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- CESSAS, Ebubekir Ahmed b. Ali, *Ahkamu'l Kur'an*, İstanbul, 1905.
- CEZİRİ, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Fıkhu ale'l Mezahibi'l-Erbaa*, Beyrut 1972.
- ÇEKER, Orhan, *İslam Hukukunda Akidler*, Tekin Kitabevi, Konya 2014.
- ÇİZAKÇA, Murat, *Risk Sermayesi, Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1993.
- DALGIN, Nihat, *Gündemdeki Dini Tartışmalar*, Etüt Yay., Samsun 2010, c. 2, s. 20.
- DEMMÂĞ, Celâl, *eş-Şukûkü'l-İslâmiyye ve devrühâ fi't-tenmiyeti'l-İktisâdiyye*,

- Amman 2012.
- DİKKAYA, Mehmet Kutval *Katılım Bankacılığı Türkiye Örneği*, Ankara 2014.
- DÖNDÜREN, Hamdi, 16. *Yüzyıl Kültürümüzde Finansman ve İstihdam Politikası*, (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sy.7, c.7, 1998.
- DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul, Erkam Yayınları, 2016.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, “Murâbaha”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2006, 148-152.
- DURMUŞ, Abdullah, *İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.
- EBU ZEYD, Abdülazîm, *Bey‘u‘l-Murâbaha ve Tatbîkâtuhu‘l-Muâsıra fi‘l Mesârifî‘l-İslâmiyye*, Şam 2004.
- EBUSSUUD Efendi, *Fetava*, Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 223, vr. 141b-142a.
- EBUSSUUD, *es-Seyru's-Sarim fi Ademi Cevazı Vakfi‘I-Menkuli ve‘d-Derahim*, İstanbul, Süleymaniye Küt. Bağdad‘lı Vehbi böl. No: 477/2.
- EĞRİ, Taha, KARASU, Oğuz, KIZILKAYA, Necmettin, *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, İstanbul, İgiad Yay., İstanbul 2013.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yay., İstanbul 2013.
- ERKAL, Mehmet, “Beytülmal”, *DİA*, c.6, TDV Yay., İstanbul 1992, ss. 90-94.
- ERTURHAN, Sabri, “Muvaaza ve İstiğlal”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2005, ss. 267-296.
- GAZZÂLÎ, Muhammed b Muhammed, *el-Vasît fi‘l-mezheb*, *el-Vasît*, Kahire 1984.
- GEDİKLİ, Fethi, *Osmanlı Şirket Kültürü, XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudârabe Uygulaması*, İz Yay., İstanbul 1998.
- Gerni, Cevat, *Dış Ticaretin Finansmanı*, TOBB Yay., Ankara, 1990.
- GÖZÜBENLİ, Beşir, “İnan” , *DİA*, c.22, İstanbul, 2000, s.261
- GÖZÜBENLİ, Beşir, Bey‘ Bi‘l-Vefa ve Bey‘ Bi‘l-İstiğlal, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Erzurum, 1990), 108-120.
- GÜÇLÜ, Hasan, Şeybânî‘nin *El-Asl* İsimli Eserinin “Kitâbu‘l-Buyû‘ve‘s-Selem” Bölümünde İstihsan Metodunun Uygulanışı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2008.

- GÜNAY, Hacı Mehmet, “İslam Hukukunda Akit Teorisi Bağlamında Çağdaş Finansman Enstrümanlarından Murâbaha Uygulamaları”, *Fıkhî Açından Finans ve Altın İşlemleri -Tebliğ ve Müzâkereler-*, Tartışmalı İlmî Toplantı, 27-28 Nisan 2012, Konevi Kültür Merkezi, Konya/Meram, İstanbul 2012, ss. 207-227.
- HACAK, Hasan “Vezni”, *DİA*, c.43, TDV Yay., İstanbul 2013, ss. 95-98.
- HAMMAD, *Mucemü'l Mustalahati'l İktisadiyye fi Lügatü'l Fukaha*, The International İnstitute Of İslamic Thought: el Mahedü'l Alemlî'l Fikri'l İslami, Virginia Use 1993.
- HAMMAD, Nezhir kemal, *el-Ukudu'l-Mürekkebe fi'l-Fıkhî'l-İslamiyyi*, Daru'l Kalem, Dimeşk 2004.
- HAMUD, Sami Hasan Ahmet, “Bey'ul Murabaha li'l-amir-i bi's-şira”, *Mecelletü Mecmei'l Fıkhî'l İslamiyyi*, sy.5, c.2.
- HAMUD, Sami Hasan Ahmet, *Tatviru'l amali'l masrifıyye bima yettefikı ve Şeriatü'l İslamiyye*, Kahire 1976.
- HAMUD, Sami Hasan, *Tatvîru'l-a'mâli'l-masrafıyye bimâ yettefikı ve 'ş-şerîa'ti'l-İslâmiyye*, 2. Basım, Matbaatü's-şark, Amman 1982.
- HAYDAR, Ali *Dürerü'l-hükkâm şerhu'l Mecelleti'l ahkam*, TDV Yay., İstanbul 2017.
- ISFAHANÎ, Ragıb, *Müfredatü Elfazı'l-Kur'an*, Beyrut 1996.
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin, *Hâşiyet-ü Reddi'l-Muhtâr alâ Dürri'l- Muhtâr*, II. Baskı, Dâru'l-fıkr, Beyrut, 1421/2000.
- İBN ABİDİN, Muhammed Emin, *Reddü'l Muhtar ale'd dürri'l Muhtar*, Daru'l İhyai'l Turasi'l-Arabi, Beyrut 2000.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd Endelûsî, *Muhallâ bi'l-Âsâr*, (Thk. Muhammed Münir ed-Dimeşkî), İdâretü't-tibâati'l-münire, Mısır 1969.
- İBN MANZUR, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî *Lisanü'l-Arab*; thk. Emin Muhammed Abdülvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydi, 2. bs., Dârü'l-ihyai't-türasi'l-Arabi, Beyrut 1997.
- İBN RÜŞD (el-Cedd), Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *el-Mukaddimât ve'l-mumehhidât*, Matbaa-ı Hayriyye, İstanbul 1905.
- İBN RÜŞD, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Matbaatü'l İstikame, Mısır 1933.
- İBN SA'D, Muhammed, *Tabakatu'l Kübra*, Daru's Sadr, Beyrut 1960.

- İBN TEYMİYYE Takiyuddin Ahmed İbn Teymiyye (728/1328) Nazariyetü'l Akd, Beyrut, 1317.
- İBNÜ'L BEZZÂZ, Muhammed b. Muhammed el Kerderî, *el-Fetâvâ'l-Bezzaziyye*, (el-Fetâvâ'l Hindiyye ile beraber) Bulak 1310.
- İBNÜ'L BEZZÂZ, Muhammed el-Kerderi, *el-Cami'u-Veciz* (el-Fetâvâ'l Hindiyye ile beraber), Beyrut 1980.
- İBNÜ'L ESİR, İzzüddin Ali b. Muhammed, *el-Kamil fi't-Tarih*, Mısır 1886.
- İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemalüddin Muhammed b. Abdülvahid, *Fethu'l-Kadir*, 1.Baskı, Mısır, Bulak, 1317.
- İNANIR, Ahmet “İslâm Hukuk Düşüncesinde Bileşik (Mürekkep) Mâlî Sözleşmeler”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, (Mart 2017), c. 3, S.1, s.7-39.
- İNANIR, Ahmet, *İslam Hukukunda Bileşik Mali Sözleşmeler ve Çağdaş Finansman Yöntemlerindeki Uygulamaları*, Gece kitaplığı, Tokat, 2015.
- İNCE, Ercan, “Girişimciliğin İlk Aşamasında Finansman Temin Yolları Ve Finansman Temininde Karşılaşılan Sorunlar Gaziantep İlinde Bir Uygulama”, *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme* (Doktora tezi), Gaziantep 2017.
- İZZEDDİN, Hûce, *Edevâtü'l-istismâri'l-İslamiyyi*, 1. Baskı, Masraf-ı Zeytûne, Tunus 2014.
- KADİHAN Fahrüddin Hasan b. Mansur, *el Feteva'l Haniye*, Beyrut 1980.
- KAHVECİ, Nuri, *Mukayeseli İslam ve Borçlar Hukuku*, Hikmetevi Yay., İstanbul 2015.
- Kal'acî, Muhammed Ravvâs, *el-Muâmelâtü'l-mâliyyetü'l-muâsıra*, I. Baskı, Dâru'n-nefâis, Beyrut 1420/1999.
- KALLEK, Cengiz, “Sukuk”, *DİA*, c.35, TDV Yay., İstanbul 2008.
- KAMALI, Arbay Mohamed Mustafa Kiralama İşlemleri Ve Farklı Muhasebe Standartlarında Kiralama İşlemlerinin Karşılaştırılması, *İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017.
- KARAMAN, Hayrettin, “Akit” *DİA*, c.2, TDV Yay., İstanbul 1989, ss. 251-256.
- KARDÂVÎ, Yusuf, *Bey'ul Murabaha li'l Amir Bi's Şira kema Techiri'l Mesarifü'l İslamiyye*, 2.Baskı, Mektebetü Vehbe, Kahire 1987.
- KASANÎ, Ebubekir bin Mesud b. Ahmet Alaüddin-i Şaşi, *Bediui's sanai fi tertibi's*

- Şerai, Mısır 1337.
- KAYA, Süleyman, “17. Yüzyıl Sonlarında Muhalif Bir Metin Muhammed b. Hamza el-Aydîni'nin Bey'ul-İne Risalesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c.14 sy.26 (2009/1).
- KAYA, Süleyman, DURMUŞ, Muhammed Emin, BEKTAŞ İsmail, AKKAYA Arif, “Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri”, *International Journal Of Islamic Economics And Finance Studies*, C. 3, S. 3, 2017, ss. 50- 63.
- KAYA, Süleyman, Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri, *Vakıf, Hukuk ve Toplum Seminer Bildirileri (ilem) Nisan 2013*, Üsküdar, 2013, s. 24-37
- KOMİSYON, *Faizsiz Bankacılık Standartları* (trc. Mehmet Odabaşı-İshak Emin Aktepe), İstanbul 2012.
- KOMİSYON, *İlmihal*, TDV Yay., Ankara 2016.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, “*Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti*” VD. 1. Sayı 2. Basım s.1-6 Ankara1969.
- KURT, İsmail, “Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları” *İslam Hukuk Açısından Tarihten Günümüze Kredi Ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı*, İstanbul,08-09 (Mayıs 2010), ss. 314-334.
- KURU, Hamza, *Geçmişte ve Günümüzde Finansman Yöntemi Olarak Murabaha*, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.
- MANDAVİLLE, Jon E. “*Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması*”, Fethi Gedikli (çev.), Ankara, *Türkiye Günlüğü Yay.* 1998, sayı: 51, ss. 517-524.
- MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Mudârabe*, Abdulvahhâb Havas (thk.), Dâru'l-Vefâ, Beyrut 1989, s. 117-118.
- MERĞİNÂNÎ, Burhanuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebubekir b. Adilcelil, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l Mübtedâ*, y.y., İstanbul, ts.
- MEVSİLİ, Abdullah b. Mahmud b. Mahmud, *El İhtiyar li Ta'lili'l Muhtar*, Bulak, 1975.
- MÜLHİM, Ahmed b. Sâlim, *Bey'ul murâbaha ve tatbikâtühâ fi'l-masârifi'l-İslâmiyye*, I. Baskı, Mektebtü'r-risale'l-hadise, Amman 1989.

- MÜNAVÎ, Muhammed Abdurrauf, *et-Tevkif ala Mühimmatit-Tearif Mu'cemun Luğaviyyun Mustalahiyyun*, Beyrut-Dımaşk 2002.
- ORMAN, Sabri, "Kur'an ve İktisat", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları*, İstanbul.
- ÖZCAN Tahsin, Para Vakıflarıyla İlgili Önemli Bir Belge, *İLAM Araştırma Dergisi*, sy. 2 (Temmuz-Aralık 1998), ss. 31-41.
- ÖZCAN, Tahsin, Günümüz Finans Kurumlarının İzlediği İki Yol ve Osmanlı Uygulamaları, *İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı İstanbul, 08-09 Mayıs 2010*, Çamlıca Sabahattin Zaim Kültür Merkezi, İstanbul, 2011, ss. 283-298
- ÖZCAN, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, ss.81-92.
- ÖZCAN, Tahsin, Tahsin Özcan, *İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risalesi*, İslam Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2000, sayı: 4, ss. 31-41.
- ÖZSARAÇ Yakup, *Para Vakıfları ve Risk Sermayesi Örnek Olay*, , Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.
- ÖZSOY, İsmail, 'Faiz', *DİA*, c.12, İstanbul, 1995, ss. 110-126.
- ÖZSOY, İsmail, "Türkiye'de Katılım Bankalarının Tercih Edilme Sebepleri: Ampirik Bir Tetkik", *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, C. 20, S. 1, (2013), ss.187-206.
- RABİA, Suud Muhammed, *Sıyağu't-temvîl bi'l-murâbaha*, Kuveyt 2000.
- SABUNÎ, Muhammed Ali, *Fıkhu'l Mu'amelat*, Beyrut 2007.
- SAHNUN, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, Zekeriya Umeyrat (thk.), Daru'l kütübi'l ilmiyye, Beyrut 1994,
- SALİH, Ahmed Ali, *el-Tanzimatü'l- içtimaiyyetü ve'l-iktisadiyyetü'fi'l-Basra*, Bağdat 1953.
- SEMERKANDÎ, Ebû Bekr Alaaddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, *Tuhfetü'l-fukaha*, Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.
- SERAHSÎ, Şemseddin, *el-Mebsût*, Ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüшев Yay., İstanbul, 2008.
- SIDDIKI, Muhammed Necatullah, *İslam Ekonomisinin Temelleri*, Kaynak Yay., İzmir 1976.
- ŞAFAK, Ali, *İslam Arazi Hukuku ve Tatbikatı*, İstanbul 1977.

- ŞAHİN, Ekrem, *Türkiye'de Düünden Bugüne Katılım Bankaları*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı (*Yüksek Lisans Tezi*), İstanbul 2007.
- ŞÂYCI, Velîd Hâlid, Abdullah Yûsuf el-Haccî, “Şukûkü'l-istişârî's şer'iyeye”, *el-Mü'temerü'l-ilmî es-senevî er-râbi 'aşer li'l-mü'essesâti'l-mâliyye el-İslâmiyye* (Câmiatü'l-imârâti'l-Arabiyyeti'l-müttehida), ts. s.907-939
- ŞENER, Mehmet, “İslam Hukukunda Karz-ı Hasen”, *Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, İzmir (1989), ss. 391-403.
- ŞEYBANİ, Ebu Abdullah Muhammed el Hasan b Ferkad, *el-Asl*, Beyrut 1990.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Genişletilmiş 2.baskı, Dergah Yay., İstanbul 1994.
- TAŞDEMİR Latif, "Osmanlı Devleti'nde Banker-Sarraf Faaliyetleri Yahut Bir Gerileme Sebebi Olarak Bankacılıktaki Gecikme", *Osmanlı Dergisi*, s. 18, 3 Aralık 1999.
- TOPAL, Şevket, “İslâm Hukukunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.5, S.1, (2005), ss. 211-228.
- TOROSLU, M.Vefa, *Leasing İşlemleri ve Muhasebesi*, Seçkin Yayınları, İstanbul 2000.
- UÇAR, Mustafa, *Türkiye'de ve Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Birimleri*, Fey Yay., İstanbul 1993.
- ULEYŞ Muhammed, *Menhu'l celil şerhu muhtasar-ı Halil*, Beyrut 2003.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, “*Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği*” VD., S. 9, Ankara 1971.
- Yalçıntaş, Murat, “İslam Ekonomisi ve Vakıflar Üzerine”, *Yeni Dünya Dergisi*, S.1, 1993.
- YAVUZ Erhan, *16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Ekonomisinin Finansmanında Vakıfların Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dili Kur'an Dili*, İstanbul 1935.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih kurumu Yay., Ankara 2003.
- YENİÇERİ, Celal, “İslamda Devlet Bütçesi Hukuku ve İlgili Müesseselerin

Ortaya Çıkışı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Doktora Tezi), İstanbul 1984

YILMAZ, Faruk, “Kapitalist Düzendeki İslam’da Sosyal Güvenlik Sistemi”, *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 2010, S.18, s. 92-105.

ZEYLAİ, Cemaluddin b. Yusuf, *Nasbu’r Raye li Ehadisi’l Hidaye*, 2. Bs., el-Mektebetü’s-Selefiyye, Medine 1973.

ZEYLAİ, Fahrudin Osman b. Ali *Tebyinu’l Hakaik Şerhu Kenzu Dakaik*, Bulak 1314.

ZUHAYLİ, Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, el-Fıkhul’l İslami ve Uslubihî’l Cedid, 2.baskı, Dımeşk ty.

İnternet Kaynakları

<https://www.kuveytturk.com.tr/ticari/finansman-urunleri/leasing>, (Erişim Tarihi 9 Haziran 2019)

<https://www.yapikredi.com.tr/yapi-kredi-hakkinda/istirakler/leasing>, (Erişim Tarihi 9 Haziran 2019)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Mehmet YÜKSEL
Doğum Yılı ve Yeri : 1994 Düzce

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü
Yabancı Dili : Arapça (Orta Düzey)
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi :

İletişim :

E-Posta Adresi : yukselmhmtt@gmail.com